

ยกเก็จ

เนื้อที่ส่วนที่เพิ่มขึ้นตรงส่วนกลางของด้าน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *ยกกระเปาะ* แต่มีผู้นิยมเรียกว่า *ย่อกระเปาะ* มีความหมายว่ายุบเข้าไป จึงตรงข้ามกับคำนิยามข้างต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายคำว่า “ยก” กับ “ย่อ” ไว้ว่า ยกเก็จคือการยกพื้นที่ให้สูงขึ้นระนาบ จึงมีลักษณะเป็นกระเปาะที่ฐานมีชาย่อเล็กลง และทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า ย่อ แปลว่า ยก เช่น ย่อพระเกียรติ ที่เขียนว่า ย่อ มาแต่คำว่า ยอ แต่เข้าใจผิดไปเพิ่มไม่เอกเป็นย่อ จึงทำให้ความหมายผิดไป แล้วเรียกตามกันมาว่า *ย่อเก็จ*, *เก็จ* หรือ *กระเปาะ* ก็เรียก.

ยอดศิราภรณ์

ยอดของเครื่องประดับตกแต่งศีรษะหรือเครื่องสวมหัวที่มีวิวัฒนาการมาจากการนำพวงดอกไม้สดกับผ้ามาโปกพันศีรษะเพื่อความสวยงาม ภายหลังกลายเป็นเครื่องแสดงยศตำแหน่งตามฐานะของบุคคลชั้นสูง โดยช่างศิลปกรรมได้ประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยวัสดุถาวรอันมีราคาประกอบด้วยฝีมือที่ประณีต ดังจะเห็นได้จากเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ เจ้านาย พระพุทธรูป เทวรูป และเครื่องสวมหัวในการแสดงนาฏศิลป์ ยอดศิราภรณ์มีลักษณะต่าง ๆ เช่น

มงกุฏ ยอดช้อย (ยอดแหลม) หรือพระมหาพิชัยมงกุฏ มีเกี้ยว ๓ ชั้น
 ยอดน้ำเต้ากลม รูปคล้ายผลน้ำเต้าตัดครึ่ง
 ยอดน้ำเต้ากาบ ลักษณะเหมือนน้ำเต้า

กลม ตรงโคนมีกาบหุ้ม

ยอดน้ำเต้าปลี รูปทรงน้ำเต้าเรียวสูงแบบหัวปลี

ยอดน้ำเต้าเฟือง รูปเป็นน้ำเต้า แต่มีกลีบเป็นริ้วแบบผลมะเฟือง

ชฎา ยอดแหลม มีเกี้ยว ๒ ชั้น

ยอดเดินหน มีลักษณะยอดเป็นปล้อง

ยอดกาบไฟ มีลักษณะเป็นกระหนก

ยอดบัว มีลักษณะยอดบิดไปด้านหลัง

ยอดกะตาศา เรียกรวมโดยทั่วไปว่า *ชฎา*

ยอดฤๅษี หรือชฎายอดบวช

เทริด ยอดน้ำเต้า อย่างของพระพุทธรูปลัทธิมหายาน พระโพธิสัตว์ เทวรูป

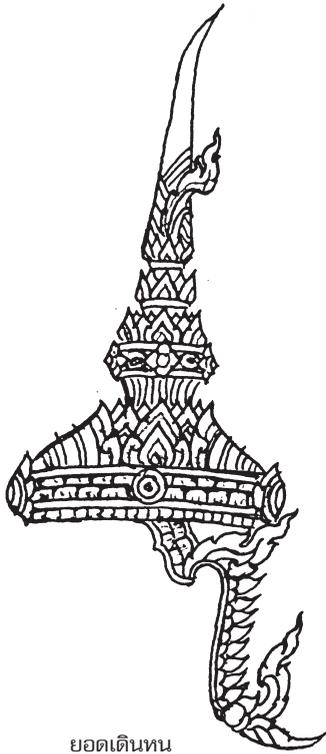
ยอดแหลม อย่างของพวกโนราชาตรี

ยอดกระบอกตัด อย่างของเทวรูปแบบขอม พวกกอสูร.

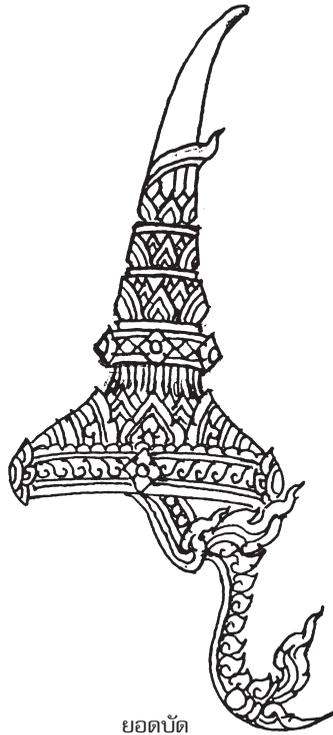
ย่อมุม

การแตงมุมของแท่น ฐาน อาคารสถาปัตยกรรมไทย หรือสิ่งของเครื่องใช้ เป็นต้น โดยการทำให้เป็นมุมย่อย หรือทำให้พื้นที่ของมุมเดิมเล็กลง การเรียกชื่อจะเรียกชื่อตามจำนวนมุมที่แตงย่อยนั้น

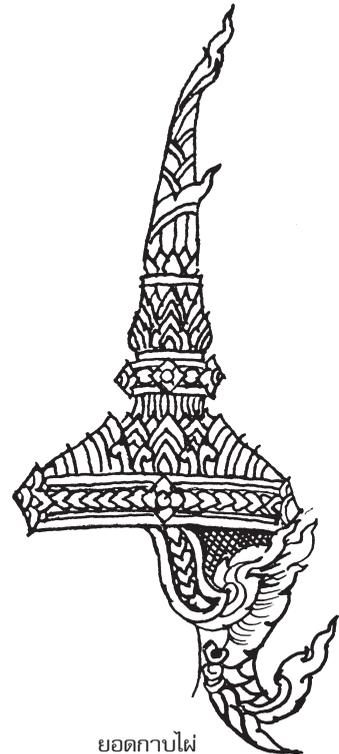
ในทางสถาปัตยกรรมไทย การย่อมุมแต่เดิมมักทำกับเสาไม้ จึงเรียกว่า *ย่อมุมไม้* หรือบางที่เรียกว่า *ย่อไม้* ต่อมาอนุโลมเรียกการย่อมุมของสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นเครื่องก่อโดยมีคำว่า “ไม้” อยู่ด้วย เช่น เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง การย่อมุมทำได้หลายมุม เช่น ย่อมุมไม้แปด ย่อมุมไม้สิบสอง ย่อมุมไม้ยี่สิบ แต่ที่นิยมทำมากที่สุดได้แก่ *ย่อมุมไม้สิบสอง*

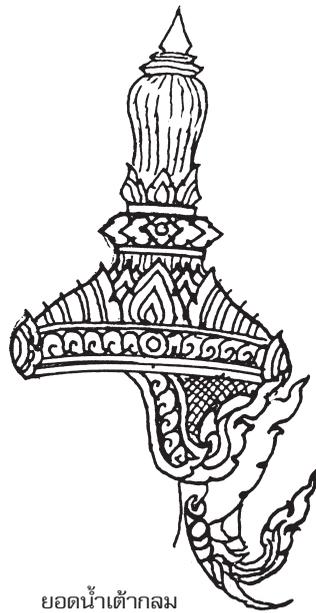
ยอดเดินหน

ยอดบัว

ยอดกาบไฟ

ยอดน้ำเต้ากลม

ยอดน้ำเต้ากาบ

ยอดศิริภรณ์แบบต่าง ๆ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายเรื่องการย่อมุมไว้ในหนังสือ*สาส์นสมเด็จพระเจ้า* ความว่า “...ไม้สิบสองซึ่งเราเรียกว่า ‘บากแปนไม้สิบสอง’ นั้นเข้าใจผิด ที่จริงเดิมไม่ใช่บากแปนเสาสิบสองต้น ทรงระลึกถึงธรรมเนียมวัดพระชินราช บุษบกพระพุทธรูปบาท และบุษบกพระแท่น*ศิลาอาสน์*จะทรงเห็นความจริงทันที ที่มาบากกันนั้นเป็นการทำอย่างมั่งง่ายเท่านั้น ธรรมดาเรือนจะต้องแปนสี่เหลี่ยมทั้งนั้น ไม่ใช่แต่ที่ลังกา เมื่อยกมุขออกมาสี่ด้าน ก็แปนเสาสี่เหลี่ยมอีก ๘ ต้น รวมทั้งเสาเรือนเดิม ๘ แปน ๑๒ ต้น ถ้ายกมุขลดอีกชั้นหนึ่งก็เป็นเสา ๒๐ ต้น...”

เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

ยางไม้

ของเหลวและเหนียวที่ได้จากการสับลำต้นของต้นไม้บางชนิด เพื่อนำมาใช้ในงานศิลปกรรม ยางไม้ที่สำคัญและใช้กันแพร่หลายมาแต่โบราณมีดังนี้

ยางมะขวิด ยางที่ได้จากต้นมะขวิด มีลักษณะเหลวเป็นยาง เมื่อแห้งแล้วจะแข็งเป็นเม็ด กวาก่อนกลมนี้น้ำตาลอ่อนค่อนข้างเหลือง ยางมะขวิดใช้ผสมในขั้นตอนการเตรียมน้ำยาหรดาลเพื่อใช้ในการช่างลายรดน้ำ การเตรียมยางมะขวิดมี ๒ วิธีคือ

๑. วิธีละลายในน้ำร้อนชง โดยทุบหรือบดเม็ดกวาวให้แตกละเอียด ใส่ลงในภาชนะแล้วรินน้ำที่ร้อนจัดลงไปให้ท่วม ทิ้งไว้ประมาณ ๑ วัน ให้เม็ดกวาวละลาย ระหว่างนี้ควรใช้ไม้คนเม็ดกวาวให้ละลายอยู่เสมอ เมื่อเม็ดกวาวละลายหมดแล้วจึงกรองเอาเศษผงออกให้หมด

๒. วิธีตุ๋น โดยการนำเม็ดกวาวใส่ลงในภาชนะเคลือบ รินน้ำสะอาดใส่จนท่วมเม็ดกวาว แล้วยกวางลงในอ่างที่มีน้ำอยู่ราวครึ่งหนึ่งของภาชนะที่บรรจุเม็ดกวาว ยกขึ้นตั้งไฟอ่อน ๆ ตุ๋นไปเรื่อย ๆ ในระหว่างนี้ต้องหมั่นคนเม็ดกวาวให้ละลายอย่าให้ติดกับภาชนะ เมื่อเม็ดกวาวละลายแล้วยกลงกรองเอาเศษผงออกให้หมด

ยางมะเดื่อ ยางที่ได้จากต้นมะเดื่อชุมพรหรือที่บางคนเรียกว่า “มะเดื่ออุทุมพร” เมื่อสับต้นมะเดื่อได้ยางมาแล้ว ควรกรองให้สะอาดด้วยผ้าชุบน้ำที่บิดจนหมาด บรรจุลงในขวดปากกว้าง จากนั้นใช้น้ำเชื่อมเล็กน้อยผสมลงไปเพื่อไม่ให้แห้งเร็ว ยางมะเดื่อใช้สำหรับปิดทองบนแผ่นกระดาษ ผ้า

หรือฝาผนัง ยางมะเดื่อที่ใหม่สดจะมีคุณภาพดีกว่า
ยางที่เก็บไว้นาน ๆ

ยางรัก ยางที่ได้จากต้นรักซึ่งเป็นไม้ต้น
ขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่า *น้ำรัก* การเจาะหรือกรีด
ต้นรักเพื่อให้น้ำยางไหลออกมาแต่ละครั้งต้องใช้
เวลาประมาณ ๑๐ วัน จึงจะได้ปริมาณยางรักหรือ
น้ำรักมากพอสมควร ยางรักที่ได้มีสีหม่น ๆ ทิ้งไว้
จะเป็นสีน้ำตาลเข้ม ก่อนนำไปใช้ต้องผสมด้วย
น้ำมันยางอย่างใส หลังจากนั้นจึงนำไปเตรียมเป็น
รักชนิดต่าง ๆ เช่น รักรองพื้น รักสมุก รักน้ำเกลี้ยง
สำหรับใช้ในงานลงรักปิดทอง ประดับมุก หรือ
ประดับกระจกต่อไป

ยางบง ยางที่ได้จากต้นบงซึ่งมีอยู่ทาง
ภาคเหนือ ใช้ผสมกับปูนขาวโพลกสำหรับปั้นเป็น
ภาพหรือลายที่หน้าบัน หรือปั้นเป็นลวดลาย
ประดับตามที่ตั้งต่าง ๆ และใช้สลออิฐในการทำสิ่งก่อ
สร้างเช่นปราสาทหรือเจดีย์แทนปูนสอ นอกจากนั้น
ยังใช้ผสมปูนสำหรับสลอสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ปูนชนิด
นี้เมื่อแห้งแล้ว จะแข็งและทนทานมาก

ยางรง ยางที่ได้จากไม้ต้น ๒ ชนิด คือ

รงกา ได้จากต้นมะพูด ให้ยางสีเขียว
อมเหลือง

รง ได้จากต้นรง ให้ยางสีเหลือง เมื่อ
ผสมกับผงบรอนซ์ทองจะให้สีเหลืองทอง ดู รง
ประกอบ)

น้ำมันยาง ได้จากต้นยาง โดยขูดด้านข้าง
ลำต้นให้ลึกเข้าไปเป็นโพรง ด้านล่างของโพรงทำ
เป็นแอ่งเพื่อรองรับน้ำยาง จากนั้นจุดไฟที่โพรง
เมื่อต้นยางได้รับความร้อนจะเริ่มขับน้ำยางไหล
ออกมารวมกันที่แอ่ง เมื่อปริมาณน้ำยางมากพอ

จึงดับไฟ แล้วตักน้ำยางนั้นออกมาใส่ภาชนะไว้ใช้
ในงานต่าง ๆ เช่น ใช้ทาเคลือบผิวสิ่งของเครื่องใช้
ต่าง ๆ เช่น รมกระดาด หมวกสาน งอบ ใช้ผสม
กับชัน ปูนแดง และน้ำมันก๊าด สำหรับยาเรือหรือ
ภาชนะใส่น้ำเช่นกระออม และผสมสีฝุ่นสำหรับใช้
ทาสี เป็นต้น. (ดู *ชัน ช่างรัก* และ *รง* ประกอบ).

ยืม

ดู *กัมเช*.

ยืม

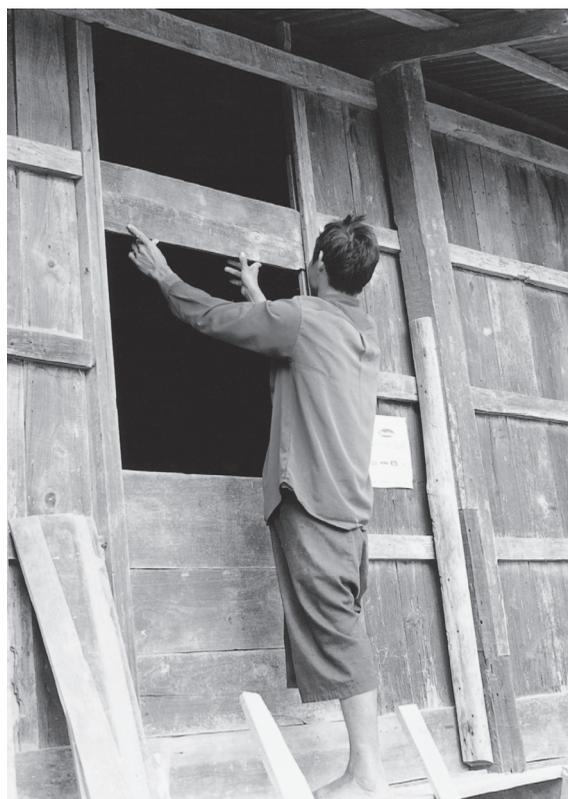
สิ่งปลูกสร้างสำหรับใช้เก็บข้าวเปลือกประจำบ้าน
ขนาดไม่ใหญ่มากนัก ยังมีลักษณะสำคัญคือคร่าว
และเสาดองอยู่ด้านนอก ตัวฝาอยู่ด้านใน ที่มี
ลักษณะเช่นนี้เพราะแรงดันจากน้ำหนักของข้าว
เปลือกที่บรรจุอยู่ภายในยุงจะดันออกรอบข้าง ดง
นั้นถ้าฝาอยู่ด้านนอก แรงดันของข้าวจะทำให้ฝา
ยุงหลุด ยุงของภาคกลางไม่นิยมทำฝาอย่างถาวร
เพราะเมื่อข้าวเปลือกหมดยังใช้ยุงเป็นประโยชน์
อย่างอื่นได้ เช่น เมื่อเอาฝายออกจะใช้เป็นร้าน
สำหรับนั่งเล่น การทำฝายจึงมักใช้เสียมไม้ไผ่หรือ
เสวียนมาขัดทำเป็นฝายอยู่ภายในคร่าว เสียมไม้ไผ่
นี้ประกอบเป็นฝายและถอดออกได้สะดวก ส่วนยุง
ในภาคอีสานซึ่งเรียกว่า *เส้าข้าว* ยุงในภาคเหนือซึ่ง
เรียกว่า *หลองข้าว* และในภาคใต้เรียกว่า *เรือนข้าว*
จะมีขนาดเล็กกว่ายุงภาคกลาง เป็นสิ่งปลูกสร้าง
อย่างถาวร ฝาใช้ไม้จริง ไม้ไผ่ขัดและฉาบดินผสม
มูลวัวมูลควาย หรือใช้ดินปอกกระเจียนมาเรียงกัน
แล้วฉาบดินผสมมูลสัตว์ทับ พื้นยุงมีความสูง
เท่ากับความสูงของเกวียนที่บรรทุกข้าวมาจากนา

ขอบประตูทำเป็นรางทั้ง ๒ ข้าง เพื่อใช้ใส่ไม้
 กระดานตามแนวนอนให้มีความสูงเท่ากับข้าวเปลือก
 ที่บรรจุไว้ ไม้แผ่นสุดท้ายจะมีสายผูสำหรับคล้อง
 กุญแจเพื่อใช้ปิดยุงเมื่อบรรทุกข้าวเต็มแล้ว ส่วน ยุง
 แบบที่มีชานรอบจะมีได้ถุนสูงและมีกระเดื่อง
 ต่ำข้าวอยู่ด้านข้างยุง มีบันไดพาดสำหรับขึ้นลง.

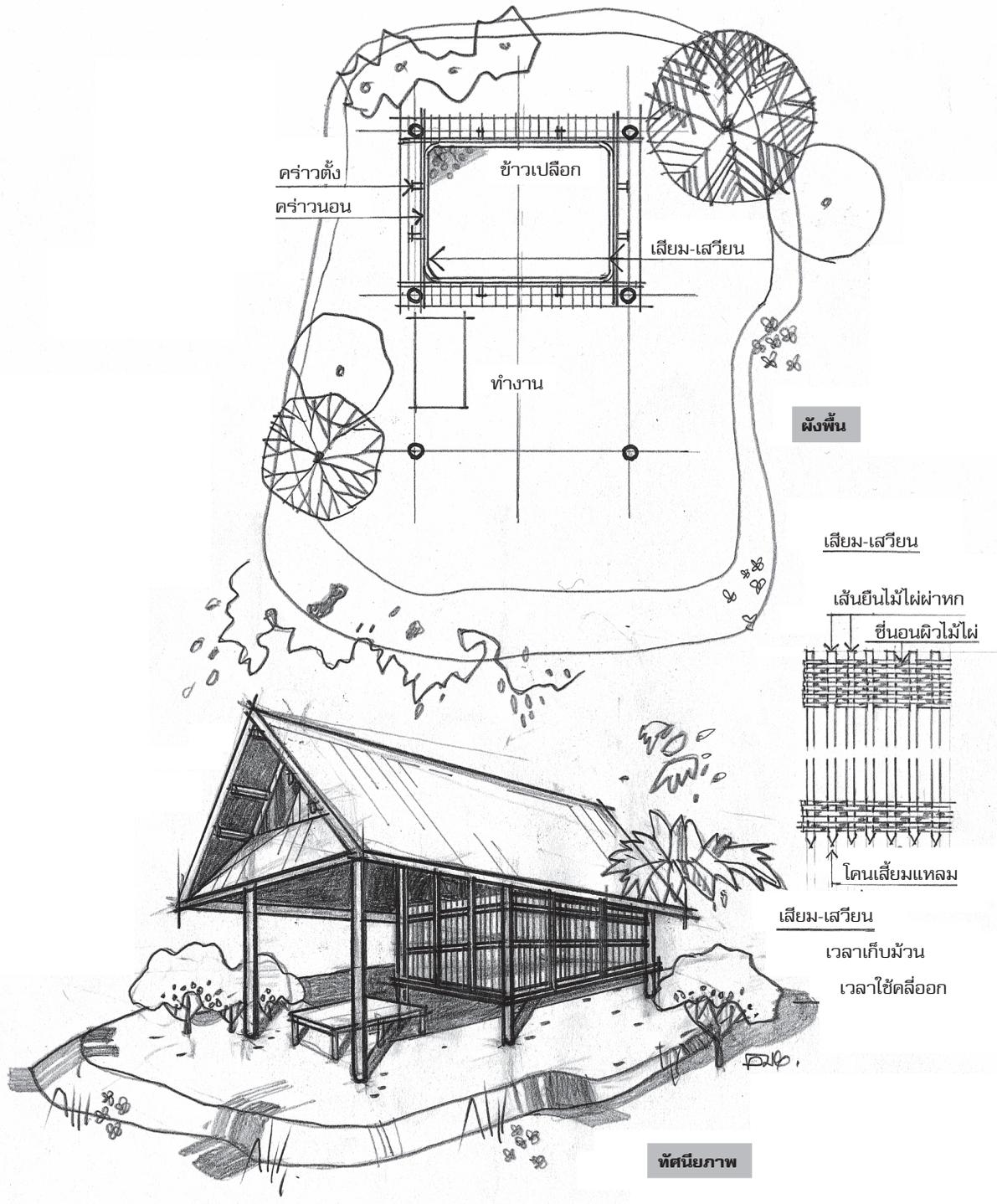

ยุงข้าว

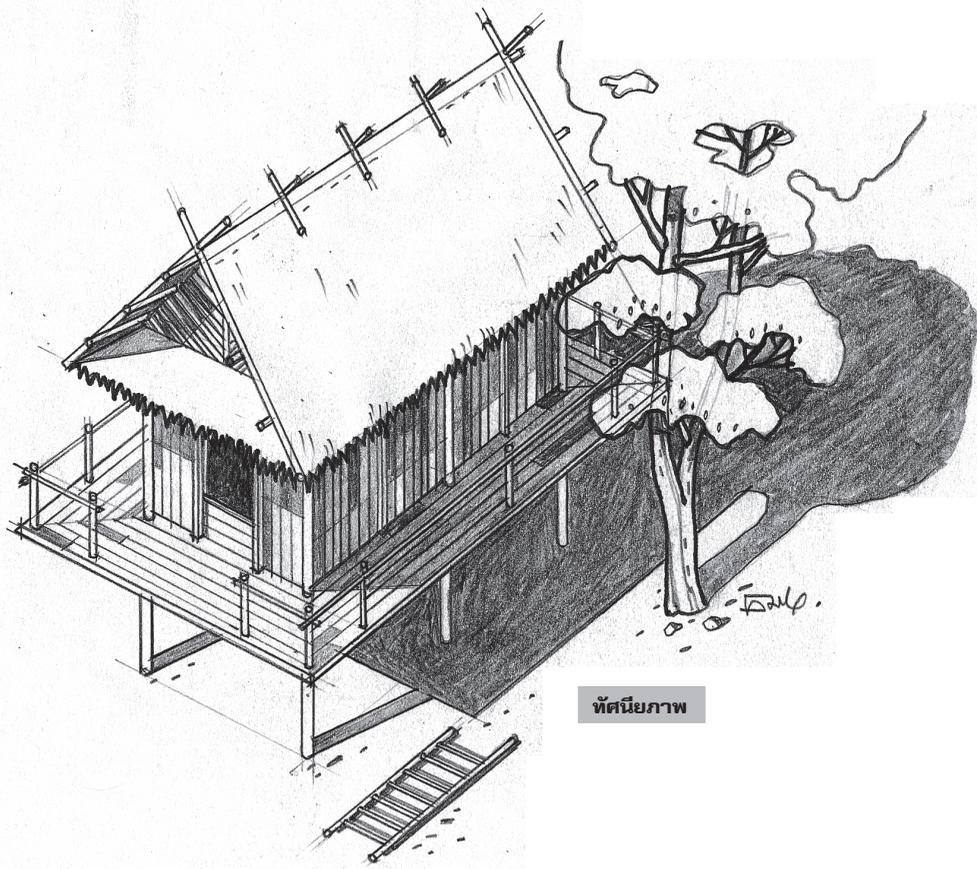
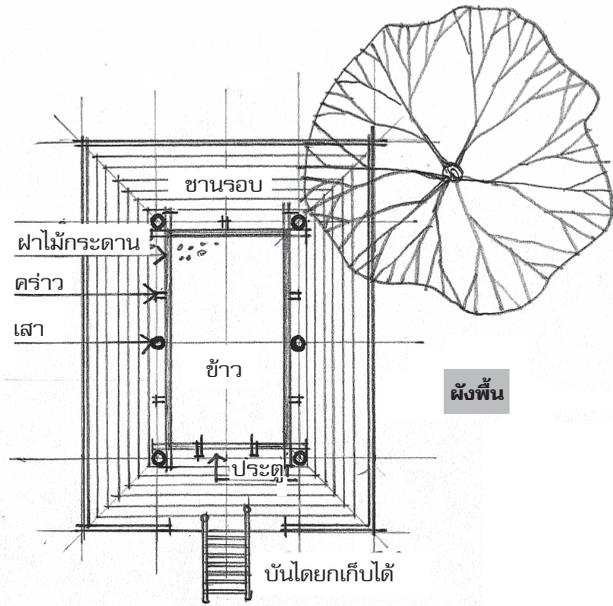
วิธีปิดยุงข้าว

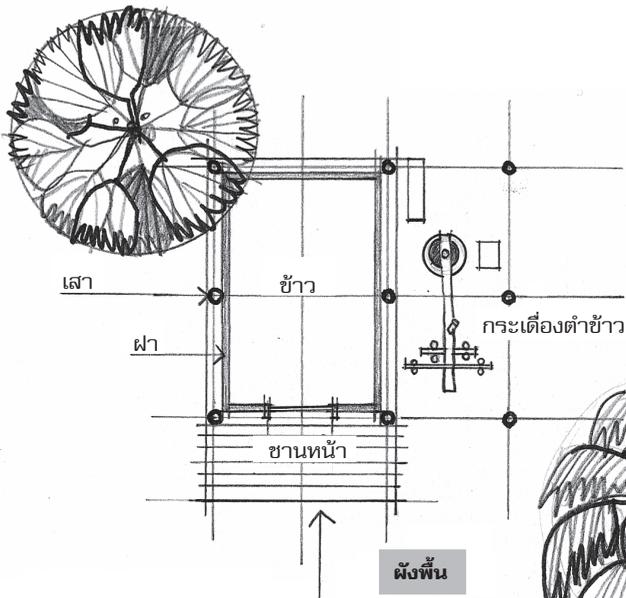
ยั้งข้าวภาคกลาง

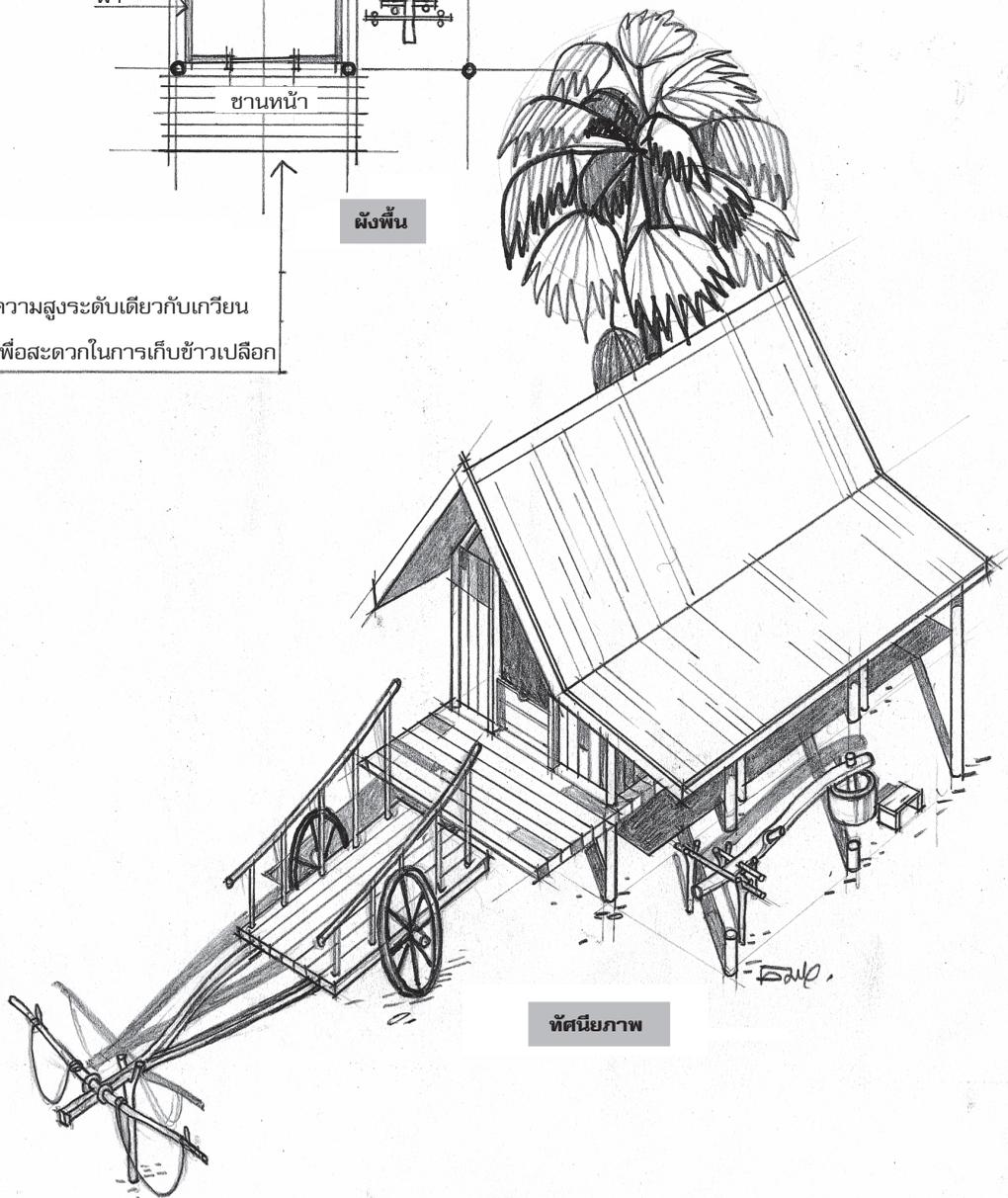

ยุงหรือเล่าข่าวภาคอีสาน

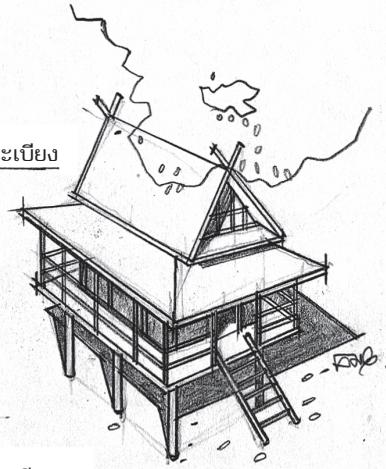
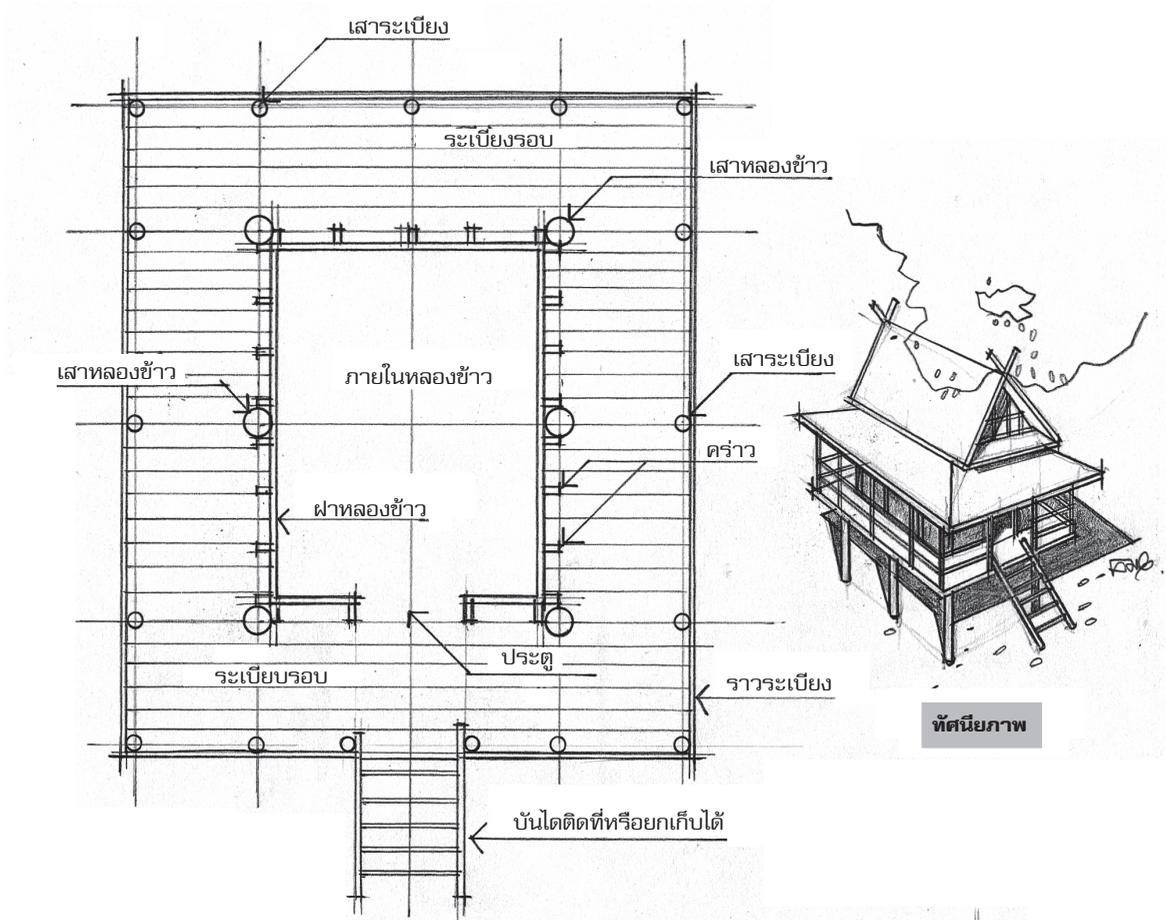

ความสูงระดับเดียวกับเกวียน
เพื่อสะดวกในการเก็บข้าวเปลือก

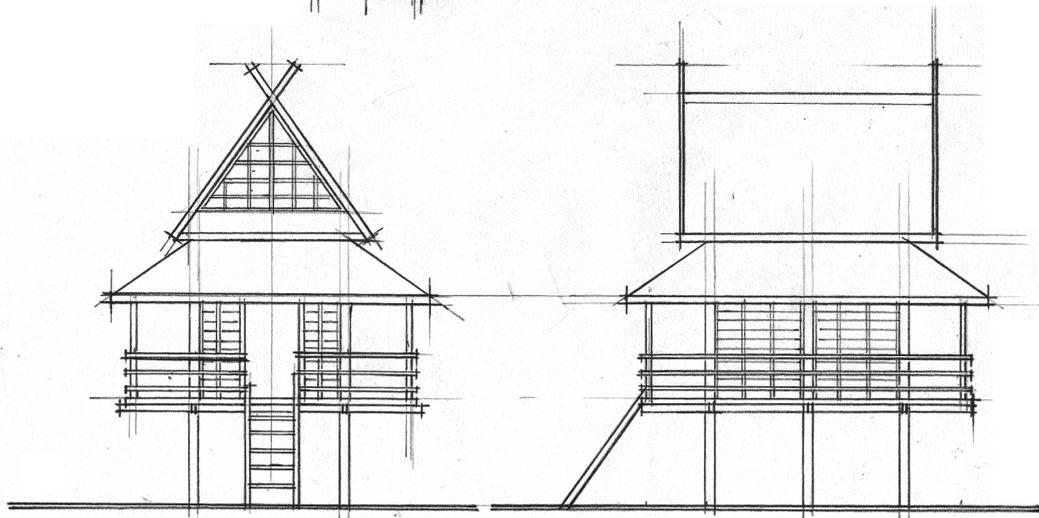

ยุ้งหรือเล้าข้าวที่ยกพื้นสูงเท่าความสูงของเกวียน

ทัศนียภาพ

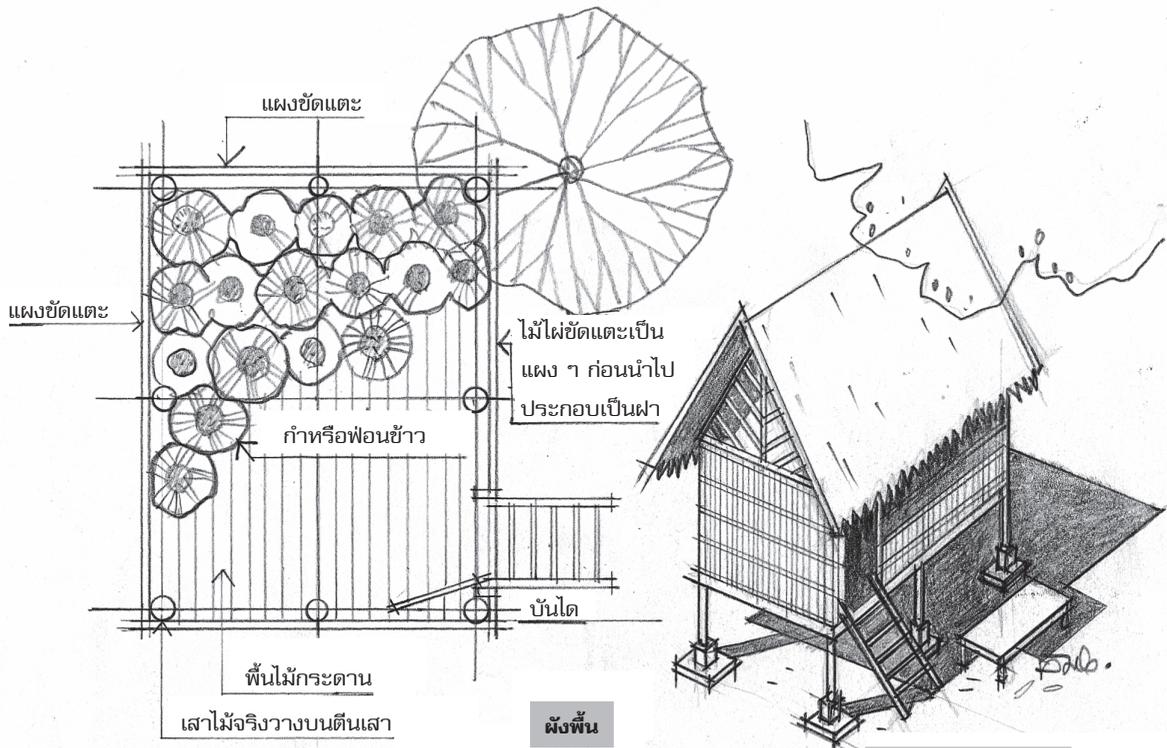

รูปด้านหน้า

รูปด้านข้าง

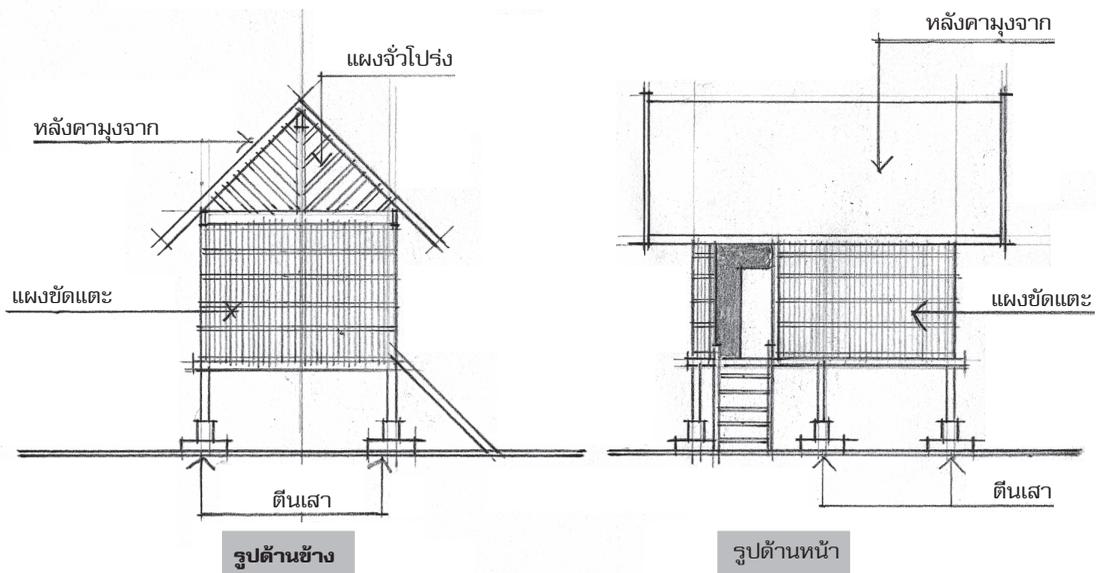
ยุงหรือทองข้าวภาคเหนือ

การเก็บข้าว ชาวภาคใต้จะเก็บข้าวเป็นกำหรือฟ่อน เมื่อดกแห้งแล้วโดยจะวางบนพื้นเรือนชั้น ๆ กัน จะไม่สีให้เป็นเมล็ดก่อนเก็บเหมือนภาคอื่น

ทัศนียภาพเรือนข้าว

ยุงหรือเรือนข้าวภาคใต้

รง

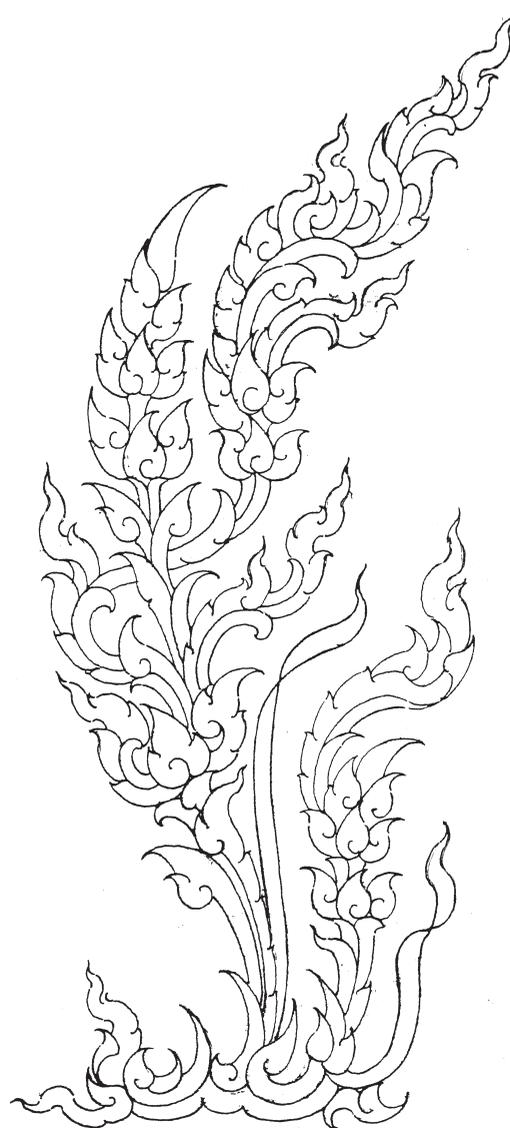
ยางไม้ที่ได้จากต้นรง ให้สีเหลือง โดยการกรีดควั่น ลำต้นส่วนที่เป็นเปลือกจากบนลงล่างวนเป็นเกลียว รูป S ให้มีความลึกถึงเนื้อไม้ประมาณ ๑.๕-๒ เซนติเมตร แล้วใช้กระบอกลไม้ไฟที่ปาดปากให้แหลม ข้างหนึ่งตอกติดไว้ที่ปลายร่องของรอยควั่น เมื่อได้ ปริมาณน้ำยางพอควร จึงนำกระบอกลไปผิงไฟ อ่อน ๆ ให้ยางรงแห้ง เมื่อแข็งตัวแล้วจึงเคาะออก จากกระบอกลไม้ไฟเก็บไว้ใช้ เมื่อต้องการนำมาใช้ จะใช้พู่กันจุ่มน้ำขี้หรือปิดไปมากับแท่งรงจนได้สี เหลือง ใช้ผสมกับสีอื่น ๆ ตามส่วน เช่น ผสมกับ สีแดงตามปริมาณมากน้อยกว่ากันเป็นสีส้มแดงหรือ สีส้มเหลือง นอกจากนั้นยังใช้ทาพื้นส่วนที่ต้องการ ปิดทอง เพื่อให้สีเหลืองหนูนทองให้สดใส ในการ ลงรักปิดทองบนตัวลายที่แกะสลักด้วยไม้นิยมใช้รง ที่ละลายน้ำทาเป็นพื้นให้จับอยู่บนตัวลายก่อนแล้ว จึงลงรัก และอาจใช้แทนทรดาลในการเขียนลาย รดน้ำได้ โดยผสมกับน้ำกาวหรือสีขาวจาง ๆ เล็ก น้อย แต่ไม่ดีเท่ากับการใช้น้ำยาทรดาล.

รงข้าว, ลาย

ลายไทยแบบหนึ่ง มีลักษณะคล้ายต้นข้าวที่ชูรวง อ่อนไหว ประดิษฐ์ด้วยลายกระหนกเปลวเรียกว่า ลายรงข้าวเปลว ถ้าประดิษฐ์ด้วยลายใบเทศเรียก ว่า ลายรงข้าวใบเทศ.

ร่วมนอก

พื้นที่ภายในอุโบสถ วิหาร มีความกว้างตั้งแต่ริม ฝ้าด้านในจนถึงริมอกของเสาร่วมใน และมีความ ยาวตลอดถึงฝ้าหุ้มกลองทั้ง ๒ ด้าน.

ลายรงข้าว

ร่วมใน

๑. พื้นที่ภายในอุโบสถ วิหาร มีความกว้างตั้งแต่ ริมอกของเสาร่วมในแถวหนึ่งถึงริมอกของเสาร่วมในอีกแถวหนึ่ง และมีความยาวตลอดถึงฝ้าหุ้ม กลองทั้ง ๒ ด้าน.
๒. เสาลอยภายในอุโบสถ วิหาร. (ดู เสาร่วมใน ประกอบ).

ร่องตื้นข้าง

ส่วนประกอบของฝาเรือนไทยภาคกลาง ตรงส่วนล่างของแผงฟาระหว่างแนวใต้กรอบเช็ดหน้าของหน้าต่างกับกรอบตื้นฝา มีความยาวตลอดแผงฝา ลักษณะเป็นช่องมีลูกฟักขนาดใหญ่บรรจุอยู่ในกรอบฝาด้านล่าง ด้านข้าง และลูกตั้ง ส่วนด้านบนมีลูกนอนบังคับอยู่ ฝาด้านรีหรือด้านข้าง ๑ กระเบาะ จะมีร่องตื้นข้าง ๕-๖ ช่อง ฝาด้านหุ้มกลองหรือด้านสกัด ซึ่งโดยทั่วไปจะมี ๒ กระเบาะ มีร่องตื้นข้างกระเบาะละ ๔-๕ ช่อง.

ร่องตื้นข้างของหอไตรวัดทุ่งศรีเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี

รอด

ชื่อเรียกคานที่รองรับพื้นเรือนไทยภาคกลาง รอดนี้ จะร้อยเสาที่เจาะทะลุในแต่ละคู่ของเรือน ใช้รับพื้นเรือนที่ปูตามยาวของเรือนโดยตรง แต่ถ้าไม้พื้นสั้นต้องปูตามขวางตัวเรือน จะใช้ตงขนาด ๔ x ๔ นิ้ว วางบนรอดห่างกันประมาณ ๐.๕๐ เมตร รองรับพื้นอีกทีหนึ่ง.

รอดที่ร้อยทะลุเสาเรือนในแต่ละคู่

ระแนง

ไม้สำหรับรองรับกระเบื้องมุงหลังคาชนิดดินเผา แบบต่าง ๆ ในอาคารสถาปัตยกรรมไทย เป็นไม้ขนาด ๑ x ๑ นิ้ว ส่วนอาคารโดยทั่วไป ระแนงอาจมีขนาดใหญ่ขึ้นหรือเป็นระแนงโลหะเพื่อให้เหมาะสมกับขนาดและชนิดของกระเบื้องที่นำมา มุง

ระแนงนี้นอกจากจะใช้รองรับกระเบื้องมุงหลังคาดังกล่าวแล้ว ยังอาจนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ เช่น ทำเป็นรั้วที่เรียกว่ารั้วระแนง ทำเป็นแผงพรางแดด.

ระแนงใช้รองรับกระเบื้องมุงหลังคา

ระบาย

วัสดุหรือสิ่งประดิษฐ์ที่นำไปติดโดยรอบขอบ ชาย หรือริม ของสิ่งที่ต้องการให้มีชายห้อยลงมา โดยมากมักทำด้วยผ้าชนิดต่าง ๆ ลูกไม้ หรือวัสดุอื่น ๆ เช่น กระดาษสีต่าง ๆ แผ่นเงิน ทอง นาก มีลักษณะเป็นแถบยาวและมีความกว้างตามความเหมาะสม เช่น ระบายของฉัตร พระกลด ลับทน กรรเชียง ระบายประดับตกแต่งชายคาพลับพลา ปะรำในบริเวณมณฑลพิธี ระบายม่านหน้าเวที เหนือม่านสองไขประตูหน้าต่างห้องประชุม ตลอดจนอาคารบ้านเรือน ระบายลูกไม้ติดเครื่องแต่งกายสตรี.

ระบายสี

การลงสี ป้ายสี หรือแต้มสี เพื่อให้เกิดความงาม ความคิด หรือความรู้สึก ตามที่ผู้เขียนภาพต้องการ โดยใช้อุปกรณ์ เช่น พู่กัน แปรง และสีซึ่งมีสีน้ำ สีน้ำมัน เป็นต้น กรรมวิธีระบายสีขึ้นอยู่กับสีที่ใช้ และมีทั้งการระบายสีโดยไม่ต้องร่างเส้นก่อน กับ การระบายสีโดยมีเส้นร่างเป็นแนวไว้ กรรมวิธีระบายสีมีดังนี้

การระบายสีอ่อนแก่ คือการระบายสีให้ รู้สึกว่าเป็นสีอ่อนด้านหนึ่งเป็นสีแก่ด้านหนึ่ง เพื่อให้เกิดความกลมกลืนและเป็นมิติในภาพ เพราะสีอ่อนคือส่วนที่รับแสงสว่าง และสีแก่คือส่วนที่เป็นเงา นิยมใช้ทั้งในภาพสีน้ำและสีน้ำมัน

การระบายสีให้เกิดฝีแปรง คือการระบายสีที่แสดงความชำนาญในการใช้พู่กัน โดยระบายสีแบบป้ายลงอย่างมั่นใจ เป็นลักษณะเฉพาะตัวของ ผู้เขียนภาพและมักจะใช้ในภาพสีน้ำมัน

๖๒๒

การระบายสีด้วยพู่กันแห้ง คือการใช้ส่วนต่าง ๆ ของพู่กัน ได้แก่ส่วนปลาย ส่วนท้อง และส่วนโคน จุ่มสีเพียงเล็กน้อย แล้วป้ายปิดไปมาด้วย ส่วนปลายหรือส่วนท้อง หรือกดส่วนโคนให้เกิด ลักษณะคล้ายฝีแปรง เป็นการเน้นบางแห่งในภาพ มักใช้ในภาพสีน้ำ แต่ในภาพสีน้ำมันก็มีบ้าง

การระบายสีบนกระดาษเปียก คือการใช้ น้ำทาแผ่นกระดาษให้ชุ่มหรือค่อนข้างเปียก อาจ ทาทั้งแผ่นหรือเพียงบางส่วนที่จะระบายสีก็ได้ เมื่อเอาพู่กันจุ่มสีระบายลงไป สีก็จะซึมออกไปยัง ส่วนที่เปียกน้ำ และเมื่อระบายอีกส่วนหนึ่งลงไป สีทั้งสองก็จะซึมเข้าหากันจนอาจผสมกันเป็นอีกสี หนึ่งได้ การระบายสีด้วยวิธีนี้เหมาะกับการเขียน ภาพสีน้ำ.

ระเบียบ

๑. ส่วนของอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญที่ต่อ ออกมาโดยรอบ หรือโรงแถวที่ล้อมรอบอุโบสถ หรือวิหาร เรียกว่า *พระระเบียบ* ตรงที่หักเป็นมุม ฉากเรียกว่า *พระระเบียบคด*.
๒. พื้นเรือนที่ต่อออกไปด้านข้าง มีหลังคาคลุม.

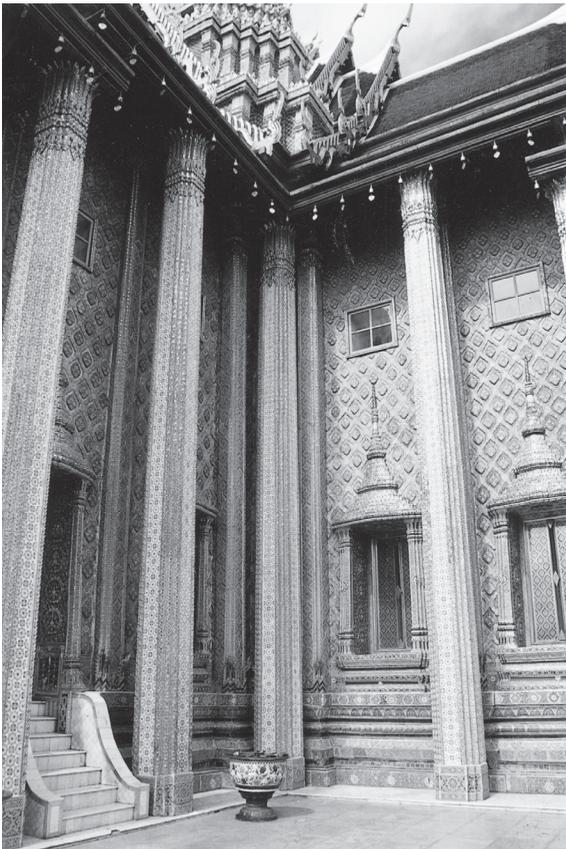
ระเบียบอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สงขลา
จังหวัดสงขลา

รักร้อย, ลาย

ลายไทยแบบหนึ่ง เดิมมีลักษณะคล้ายกลีบบัวเรียงร้อยซ้อนกันในแนวตั้งมากกว่าแนวนอน ต่อมาได้ประดิษฐ์ให้มีลวดลายประกอบและมีชื่อเรียกหลายอย่างแตกต่างกันออกไปตามลวดลายที่นำมาประกอบ เช่น รักร้อยเปลว รักร้อยกาบปลี รักร้อยดอกไม้.

รักแร้

ส่วนของอาคารตอนที่ผนังกับผนังมาจกดกัน ทำให้ผนังด้านนอกเกิดเป็นมุมฉากเรียกว่า “รักแร้” คำนี้

รักแร้ที่ปราสาทพระเทพบิดร
ในบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

มักใช้กับอาคารทางพระพุทธศาสนา พระที่นั่งหรืออาคารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ตัวอย่างเช่น รักแร้ของปราสาทพระเทพบิดรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รักแร้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง รักแร้ของพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพมหานคร.

รัดเกล้า

๑. เครื่องประดับศีรษะสวมรัดทรงผมสตรีสูงศักดิ์ ในราชสำนักสมัยโบราณ และประดับศีรษะนางละครซึ่งแต่งยี่นเครื่องเลียนแบบสตรีสูงศักดิ์ มีลักษณะเป็นวงกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕-๕.๕ นิ้ว ทำด้วยโลหะคือทอง มีลวดลายประดับด้วยอัญมณี เป็นต้น รัดเกล้ามี ๓ แบบ ได้แก่ รัดเกล้ารูปวงกลมธรรมดาและมีกระจังโดยรอบ รัดเกล้าเปลว คือรัดเกล้าธรรมดาที่เสียบกระหนกเปลวเพิ่มขึ้นทั้ง ๒ ข้างสำหรับนางสนมสวม และรัดเกล้ายอด มีปลายเป็นยอดทรงกรวยแหลมสำหรับนางกษัตริย์สวม.

๒. หน้ากระดานเหนื่อเสาบัวและกรอบเช็ดหน้า ทำหน้าที่รองรับชุ่มประตูลูกต่างในงานสถาปัตยกรรมไทย.

รัดดอก

ส่วนประดับเสาบัวของชุ่มประตูลูกต่าง เสาบุษบก เสาพระเมรุมาศ เสาพระเมรุ เสาเมรุ ทำเป็นรูปดอกสี่กลีบหรือดอกประจำยามหุ้มประอบอยู่ตอนกลางของเหลี่ยมเสา เพื่อตกแต่งให้เสาซึ่งสูงมากเหล่านั้นมีส่วนสดุดงงามยิ่งขึ้น

รัดเกล้าของซุ้มประตูพระอุโบสถวัดหนองพุทธรังษาร
จังหวัดสุพรรณบุรี

นอกจากนี้ ยังมีรัดอกที่ประดับอยู่บนองค์ระฆังของเจดีย์ในศิลปะล้านนาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งโดยมากทำเป็นรูปคล้ายสายเข็มขัดหรือปลอกคาดอยู่ตรงกลางตกแต่งด้วยลายประจำยาม.

รัดเอา

สิ่งที่ทำขึ้นเพื่อตกแต่งโดยรอบจิตกาธานทั้ง ๔ ด้าน อยู่ตรงใต้ที่ตั้งหีบศพเพื่อปิดบังตะแกรงที่รองรับหีบศพ นิยมทำเครื่องสดตกแต่ง มีการแทงหยวกประดับกระดาดทองอังกฤษอย่างสวยงาม เป็นต้น.

รั้ว

สิ่งแสดงขอบเขตของอาคาร สถานที่ พื้นที่เป็นต้น ทำด้วยไม้ โลหะ หรือวัสดุอื่น โดยทั่วไปมีลักษณะโปร่ง แต่ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่นก็มี เช่น

รั้วตาแสง รั้วล้อมรอบที่อยู่อาศัยของชาวชนบทล้านนา ใช้แสดงขอบเขตของบ้านเท่านั้น แต่ไม่แข็งแรงพอที่จะป้องกันผู้บุกรุกได้เพราะเป็นแผงที่ทำด้วยไม้ไผ่ซี่เล็ก ๆ นำมาขัดกันเป็นตาสี่เหลี่ยมแล้วนำมาผูกติดกับเสาไม้ไผ่เป็นรั้ว

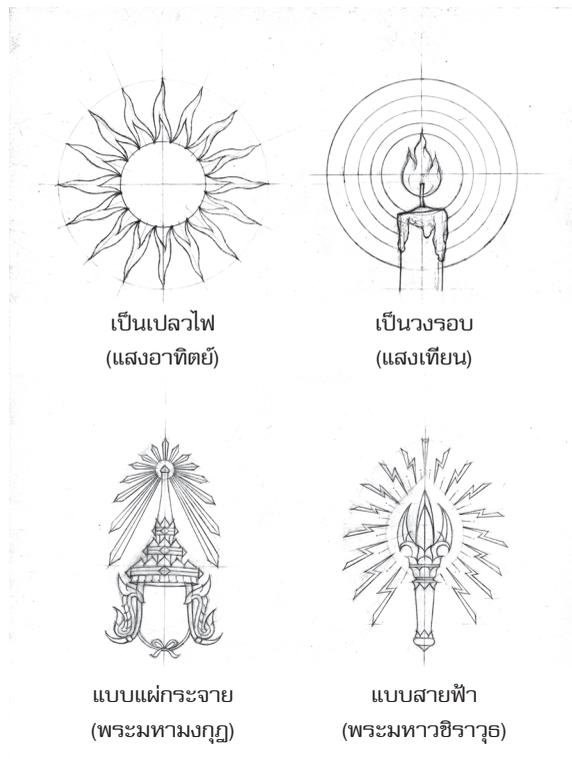
รั้วระเนียด รั้วที่ใช้เสากลมปักเรียงกันให้มีระยะห่างพอที่จะป้องกันคนลอดเข้าออกได้ มีความสูงเพียงอก ปลายเสาจะตกแต่งให้เป็นรูปมณฑกกลม มนแหลม หรือเป็นหัวเสาเม็ด รั้วระเนียดนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เสานางจรัล ตัวอย่างเช่น รั้วริมถนนภายในบริเวณวัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร.

รั้วระเนียดริมถนนภายในบริเวณวัดราชาธิวาส
กรุงเทพมหานคร

รัศมี

เส้นที่เขียนหรือประดิษฐ์ขึ้นแทนแสงสว่างซึ่งพวยพุ่งออกจากจุดศูนย์กลางของสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปโดยรอบเป็นวงกลม วงรี หรือรูปโค้ง เป็นต้น นอกจากนี้รัศมีอาจมีลักษณะเป็นเส้นหยักคล้ายสายฟ้า เปลวไฟ หรือเป็นเส้นแฉก ๆ ตามแต่จะประดิษฐ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่พิเศษสำคัญกว่าธรรมดา.

รัศมีแบบต่าง ๆ

รา

ไม้รองรับพื้นเรือนที่ปูตามยาวของเรือนไทยภาคกลางเช่นเดียวกับรอด แต่ไม่ร้อยผ่านเสาอย่างรอด รามักมีขนาดเล็กกว่ารอด และทรงตัวอยู่ได้โดยมีเหล็กเส้นกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑

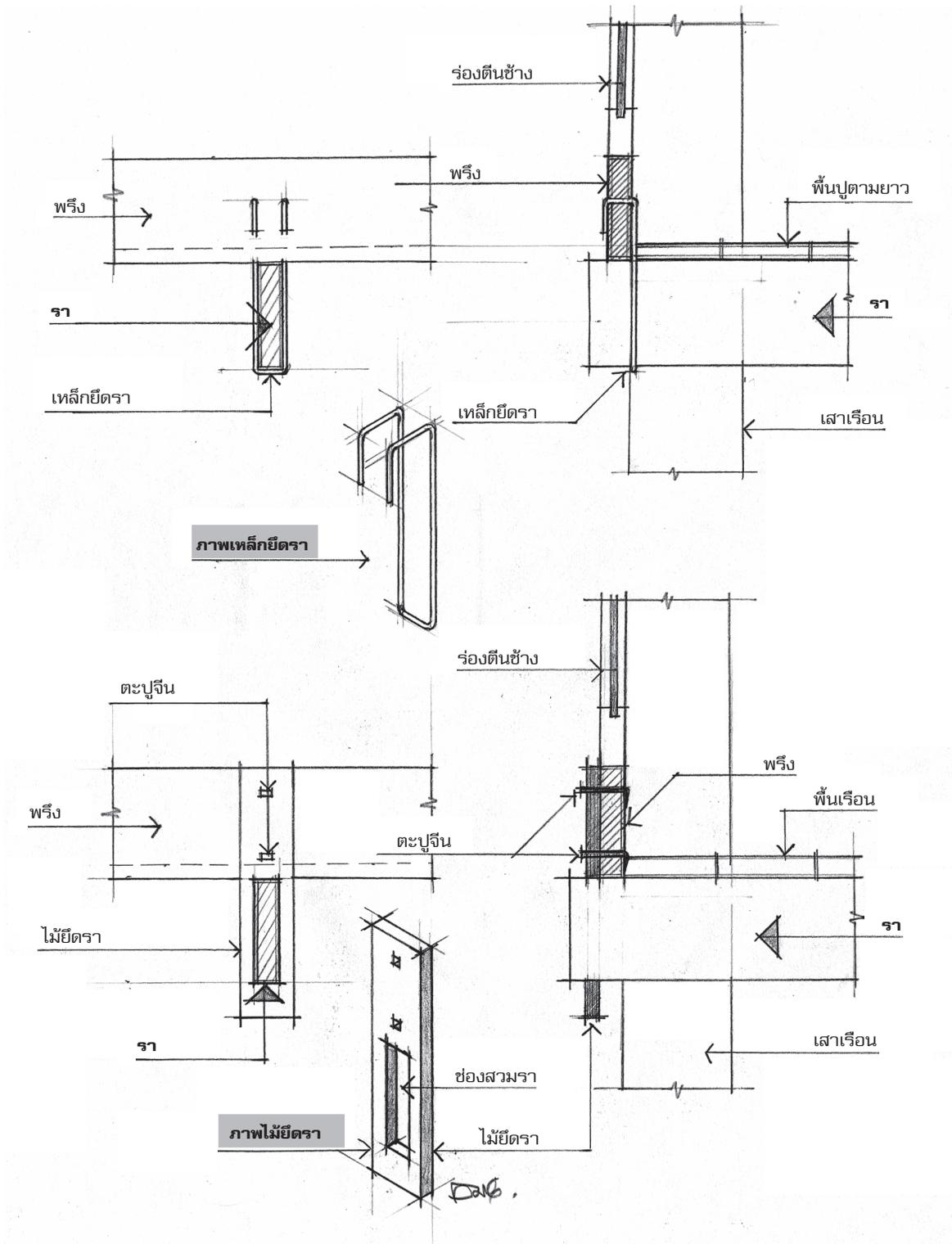
เซนติเมตร ร้อยผ่านแล้วหักมุมขึ้นไปเกี่ยวกับพริ้งหรือใช้ไม้แผ่นหนาประมาณ ๒.๕ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๗.๕-๑๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๓๕ เซนติเมตร เจาะรูให้พอดีกับความกว้างความหนาของหน้าตัดรา นำมาร้อยกับหัวราแนบกับพริ้งด้านนอกแล้วตอกตะปูจุกยึดกับพริ้ง การที่ต้องมีราเพิ่มขึ้นจากรอด เนื่องจากระยะของห้องหรือระยะของเสามีความกว้างมาก ทำให้พื้นเรือนมีการเอียงหรือยวบยาบ ราจะช่วยลดปัญหาดังกล่าวได้

ถ้าพื้นเรือนต้องรับน้ำหนักมากจะต้องใช้จำนวนราเพิ่มขึ้น โดยมีคานรองรับราดังกล่าวนี้จึงเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น ตง.

ราชวัติ

๑. แฉงไม้มีขนาดสูงประมาณ ๙๐ เซนติเมตร ทำเป็นรั้วรูปมุมฉากตั้งอยู่ตรงมุมทั้ง ๔ มุม เพื่อกำหนดขอบเขตบริเวณปริณทลของงานพระราชพิธี ราชวัติจะทำขึ้นอย่างแข็งแรงสวยงามโดยใช้ไม้จริงตีประกบไขว้ทแยงกันเป็นตาราง ตรงจุดที่ไม้ตัดกันประดับด้วยลายดอกประจำยามหรือดอกสีกลีบ ปักฉัตรประดับตรงมุมและปลายรั้วทั้ง ๒ ข้าง หากเป็นงานพิธีของสามัญชนจะทำได้ง่าย ง่าย คือใช้ไม้ไขว้ทแยงกันแบบรั้ว พันด้วยกระดาษสีขาวหรือทาสีขาว เรียกว่า “ราชวัติรั้วไก่” หรือ “รั้วไก่” มีฉัตร ธง ต้นกล้วย ต้นอ้อยปักประกรอบ.

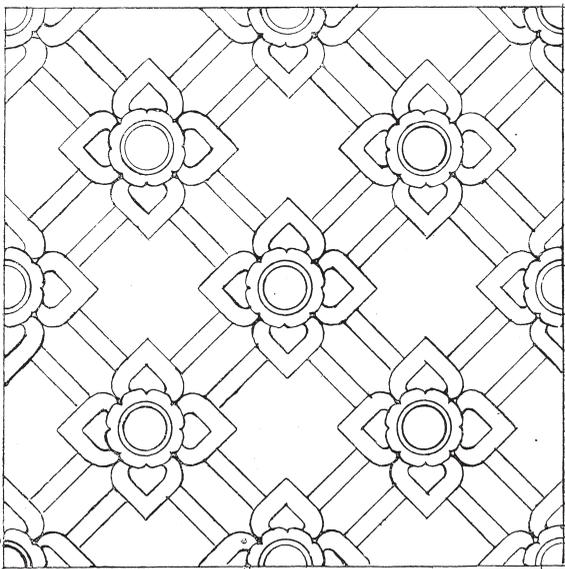
๒. ลายไทยแบบหนึ่ง ได้แบบอย่างมาจากรั้วราชวัติ ประดิษฐ์เป็นลายดอกแบบต่าง ๆ ประดับอยู่ตรงกึ่งกลางของเส้นที่ตัดกันหรืออยู่ภายในช่องว่างขนาด

รั้วราชวัติในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถ

เล็กและใหญ่ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปเหลี่ยม ตัวอย่าง เช่น ราชวัติดอกกลม ราชวัติดอกเหลี่ยม ราชวัติดอกสี่กลีบ ราชวัติลายกระจก.

ลายราชวัติดอกสี่กลีบ

ราท้องฟาก

ไม้รองรับพื้นฟากสลับตรงกึ่งกลางระยะความห่างของตง เพื่อไม่ให้ฟากสับแยกจากกันอ่อนตัว เย็นหรือยุบยวบ ราท้องฟากทำหน้าที่เหมือนราของเรือนเครื่องสับ โดยใช้ไม้ไผ่ที่มีความแข็งแรงได้แก่ โคนไม้รวกหรือไม้เลียงแก่จัดทั้งลำรองรับพื้น โดยผูกไม้นี้กับฟากสับเป็นระยะ ๆ.

รูปด้าน

แบบที่เขียนแสดงรูปแบบของอาคารทั้ง ๔ ด้าน.

รูปตัด

แบบที่เขียนแสดงรายละเอียดต่าง ๆ ได้แก่ ความสูง ความกว้าง จำนวนชั้น โครงสร้าง ตั้งแต่ฐานรากจนถึงหลังคา รูปตัดมี ๒ แบบ ได้แก่ รูปตัดตามขวาง และรูปตัดตามยาว ซึ่งตัดผ่านส่วนสำคัญ เช่น บันได ห้องน้ำ.

รูปพรรณ

เครื่องประดับร่างกาย เครื่องประกอบยศ เครื่องประดับยศ และเครื่องใช้สอย ซึ่งส่วนมากทำจากโลหะมีค่า ที่นิยมกันมากคือ ทอง เงิน นาก นำมาทำให้มีรูปร่างลักษณะ ขนาด และลวดลายแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำไปใช้ โดยการชักให้เป็นเส้น รีดให้เป็นแผ่นบาง ๆ หรือหล่อให้เป็นรูปต่าง ๆ

การออกแบบเครื่องรูปพรรณที่ใช้ประดับร่างกาย ประกอบยศ และประดับยศ มีชนิดที่ทำกันมาแต่โบราณและยังคงสืบทอดแบบอย่างกันมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างลวดลายสร้อยโบราณ เช่น

ลายคดกริช ลายสี่เส้า ลายหกเส้า ลายแปดเส้า และชนิดที่เป็นแบบซึ่งพัฒนาขึ้นมาใหม่ให้มีลักษณะแปลก ละเอียดประณีต ตามความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ ความชำนาญของช่างแต่ละคน และตามความต้องการของผู้ใช้ในแต่ละยุคแต่ละสมัย

ตัวอย่างเครื่องรูปพรรณที่ใช้ประดับส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น คอ แขน นิ้ว ออก หู มีสร้อยคอ สร้อยข้อมือ แหวน จี้ ทับทรวง ตุ้มหู เข็มกลัด เป็นต้น รูปพรรณที่ใช้ประดับยศ เช่น เหยียดตราต่าง ๆ เครื่องรูปพรรณที่ใช้ประกอบยศ เช่น พาน กาน้ำ หีบหมาก คนโท ผักดาบ ผอบ กระเป๋าถือ

การทำทองรูปพรรณซึ่งเป็นเครื่องรูปพรรณที่นิยมกันมากต้องมีอุปกรณ์และเครื่องมือ เช่น โต้ะทำทอง ทั้งขนาดต่าง ๆ เครื่องมือเป่าแล่น และหลอมทอง เครื่องมือตีทอง เครื่องมือชักลวด เครื่องมือสำหรับแกะทองมีแป้นแกะ แป้นรองแกะ และลิ้วแกะ เครื่องมือตัดทอง เครื่องช่วยในการจับทอง และเครื่องมือช่วยทำส่วนประกอบต่าง ๆ ของทองรูปพรรณ เครื่องชั่งทอง นอกจากนี้ยังมีวัสดุที่ใช้ทำความสะอาดทอง สารละลายที่ช่วยในการเชื่อมหรือบัดกรีทอง สารที่ใช้ในการต้มทอง และย้อมทอง ซึ่งการทำเงินรูปพรรณจะใช้เครื่องมือและอุปกรณ์คล้ายกันแบบนี้

การทำงานขั้นตอนแรกของช่างทองรูปพรรณ คือการชักลวดและการทำไขปลา ต่อจากนั้นจึงนำมาประกอบเป็นทองรูปพรรณประเภทเครื่องประดับ เช่น สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ตุ้มหู จี้ แหวน เข็มขัด

ส่วนเครื่องรูปพรรณที่เป็นเครื่องใช้สอย

ได้แก่เหล็กรูปพรรณ ซึ่งเป็นเหล็กหล่อรูปทรงต่าง ๆ ที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรม.

รูปลั่นถัน

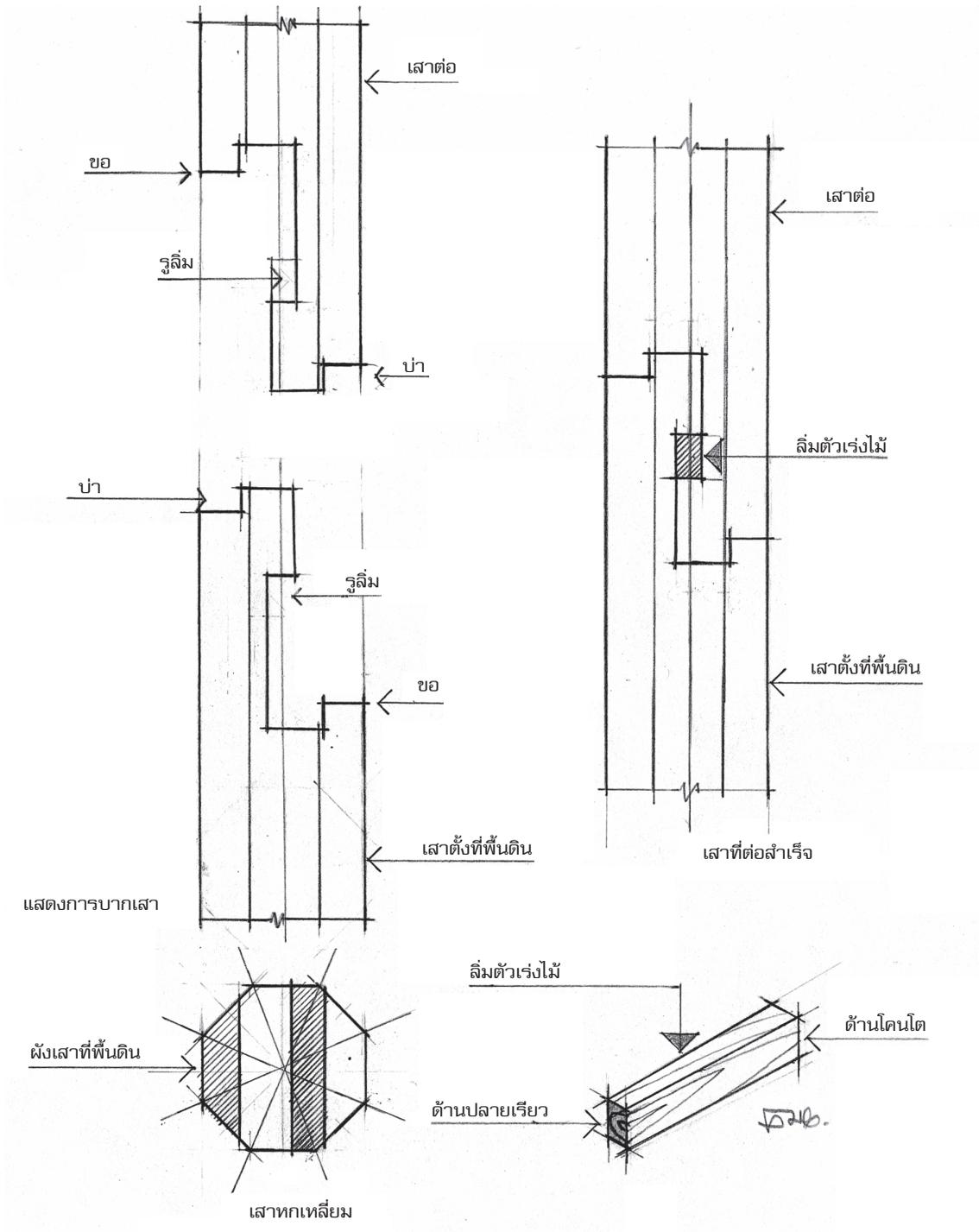
ภาพเครื่องตั้งโต๊ะบูชาแบบจีน มีแจกัน เชิงเทียน กระจกสูงและพานดอกไม้ เป็นต้น มักพบที่หลังบานประตูหน้าต่าง ฝาผนัง ของสถาปัตยกรรมประเภทโบสถ์หรือวิหารในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นที่ วัดราชโอรสาราม วัดกนิษฐาราม กรุงเทพมหานคร.

จิตรกรรมฝาผนังรูปลั่นถันในพระอุโบสถวัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร

เร่งไม้

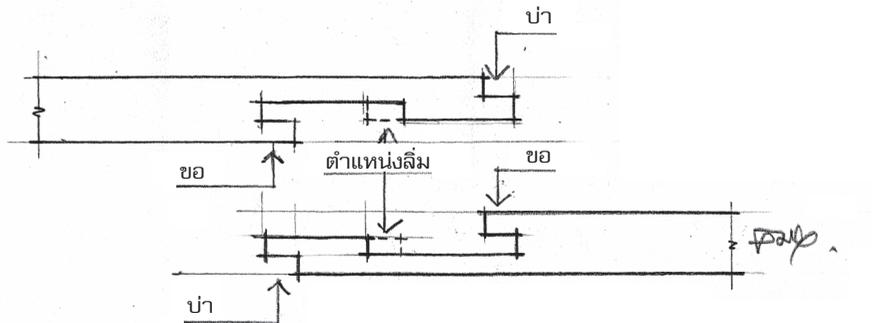
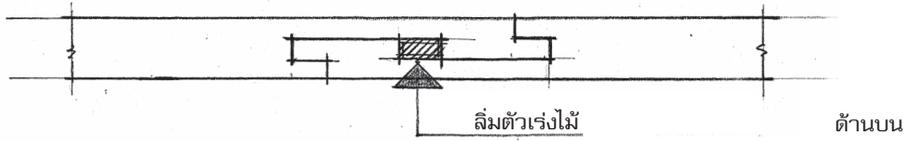
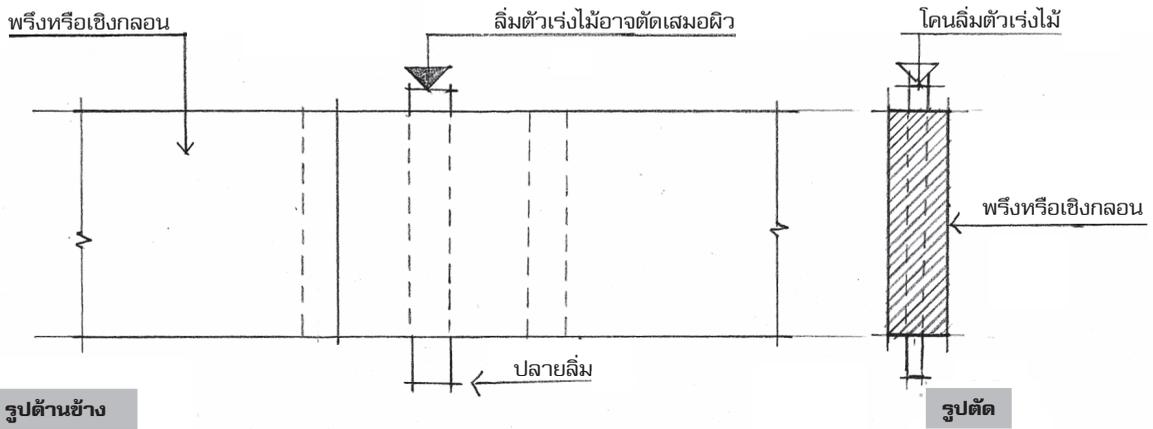
วิธีการตอกลิ้มไม้หรือโลหะลงในช่องระหว่างของ ๒ ชั้น เพื่อให้ลิ้มเร่ง ดัน หรืออัดให้ของ ๒ ชั้นที่ยึดกันด้วยวิธีเกาะเกี่ยวขยายตัวออก ทำให้ส่วนที่ต่อนั้นยึดกันได้แน่นสนิทขึ้น ถ้ากรณีของการตอกลิ้มไม้หรือโลหะลงในช่องตรงกลางของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ลิ้มจะเร่ง ดัน หรืออัดให้ส่วนของไม้ที่อยู่ระหว่างลิ้มทั้ง ๒ ข้างขยายตัวออกยึดกับสิ่งอื่นได้แน่น ลิ้มที่ใช้ต้องมีรูปร่างโคนใหญ่ปลายเรียวและมีทั้งรูปแท่งสี่เหลี่ยมจัตุรัสและรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เฉพาะการต่อแผ่นไม้จะใช้ลิ้มรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

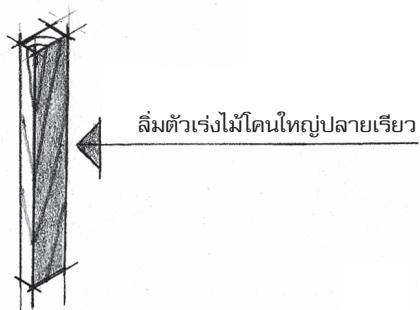
แสดงการบากเสาท

แรงไม้ในการต่อเสาท

แสดงก่อนการต่อ

เร่งไม้ในการต่อพรีทรีหรือเชิงกลอน

เท่านั้น

การเร่งไม้ในการต่อเสาไม้และการต่อแผ่นไม้สำหรับใช้เป็นโครงสร้างนี้เป็นภูมิปัญญาของช่างไม้ไทยตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น การต่อเสาไม้ขนาดใหญ่ของอาคารทางพระพุทธศาสนาที่เสาศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม อำเภอเมืองฯ จังหวัดเพชรบุรี ช่างไม้จะตกแต่งเสาดันที่ตั้งอยู่ที่พื้นดินและเสาดันที่ต่อให้เป็นแบบบากแบ่งครึ่ง โดยที่ตรงบ่าแต่งให้เป็นขอ ส่วนตรงปลายแต่งให้เป็นบ่าเพิ่มขึ้น และตรงกึ่งกลางของรอยบากหรือระยะการต่อตกแต่งให้เป็นช่องตรงกันเมื่อเสาทั้งสองต่อกันช่องนี้จะเป็นช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส

การต่อเสาแบบนี้ต้องนำลิ่มไม้มาตอกอัดลงในช่องให้แน่น ลิ่มไม้จะเร่ง ดัน หรืออัดเสาให้ขยายออกทั้ง ๒ ด้าน โดยเฉพาะตรงบ่าที่ตกแต่งใหม่จะอัดแน่นกับขอ ทำให้เสาดันนั้นต่อกันแน่นสนิท และลิ่มยังป้องกันไม่ให้เสาที่ต่อยกออกจากกันได้

นอกจากการต่อเสาไม้แล้ว ภูมิสงฆ์ของวัดต่าง ๆ ในจังหวัดราชบุรี ยังใช้วิธีเร่งไม้ในการต่อเสาและต่อแผ่นไม้ที่มีความหนาไม่น้อยกว่า ๑.๕ นิ้ว เพื่อใช้ทำเป็นโครงสร้าง เช่น เชิงกลอน พริ้งตัวอย่างการต่อแผ่นไม้ด้วยวิธีการเร่งไม้ใช้เป็นเชิงกลอนได้แก่ ภูมิสงฆ์วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

สำหรับการต่อหรือใส่ด้ามเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวบ้าน เช่น การต่อที่จับกับด้ามสำหรับหมุนเครื่องมือข้าวเปลือก การใส่ด้ามขวานกับตัวขวานจะใช้ทั้งลิ่มไม้หรือลิ่มโลหะรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตอกเข้าไปตรงกึ่งกลางของด้ามไม้ เพื่อให้ไม้ทั้ง ๒

ข้างขยายตัวไปอัดกับด้ามหรือช่องที่ตัวขวาน.

เรียด

เครื่องมือสำหรับชักหอยให้มีความเรียบและกลมขนาดเดียวกันตลอดเส้น วิธีนี้เรียกว่า ชักเรียด ตัวเรียดทำด้วยแผ่นโลหะเช่นฝากระป๋องขนาดจับถนัดมือ ใช้ตะปูเจาะรูจากด้านในหลาย ๆ รูให้มีขนาดต่างกัน รูที่เจาะนี้ด้านนอกจะมีผิวรูที่คมเวลาชักเรียดจะนำเส้นหอยร้อยจากด้านนอกแล้วชักทางด้านในเข้าหาตัวผู้ชักเรียด โดยต้องชักจากรูขนาดใหญ่ก่อนไปจนถึงรูขนาดเล็กตามที่ต้องการก็จะได้เส้นหอยที่มีผิวเรียบและกลมเท่ากันตลอดเส้น เรียดอาจใช้สำหรับชักเส้นไม้ไผ่อ่อนขนาดเล็กได้ด้วย.

เรื่อน

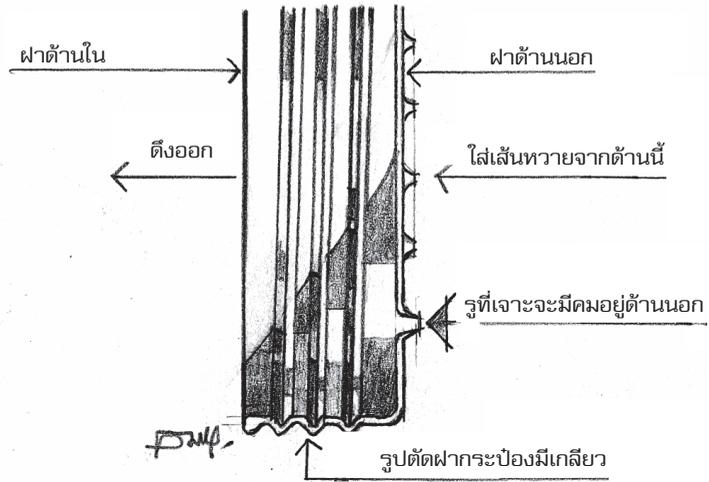
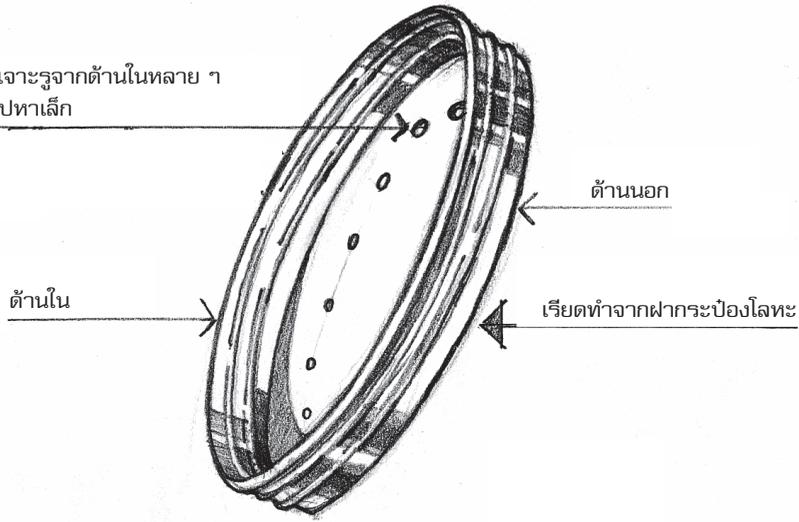
สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้น กั้นฝา มีหลังคาคลุม ใช้เป็นที่อยู่อาศัย แบ่งตามลักษณะวิธีการปลูกสร้างได้แก่ เรื่อนเครื่องผูก และเรื่อนเครื่องลับหรือเรื่อนฝากระดาน โดยแบ่งออกตามประโยชน์ใช้สอย เช่น เรื่อนนอน เรื่อนที่ใช้สำหรับนอน มีฝาและประตูปิดเปิด

เรื่อนครัว เรื่อนที่ใช้สำหรับหุงหาอาหารขนาดเล็กกว่าเรื่อนนอน มีฝา แผงजूไปรงเพื่อระบายความร้อนและควันไฟ

เรื่อนรี เรื่อนที่สร้างเพิ่มขึ้นใหม่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่อนขยาย ใช้เป็นเรื่อนนอนของลูกที่ออกเรื่อนใหม่ เป็นเรื่อนที่สร้างเรียงหรือสร้างตรงข้ามกับเรื่อนนอนพ่อแม่ มีด้านสกัดหรือด้านหุ้มกลองอยู่ที่ทิศทางเดียวกัน

ใช้ตะปูเจาะรูจากด้านในหลาย ๆ รูใหญ่ไปหาเล็ก

รูปตัดรีด

รีด

เรือนขวาง เรือนที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้สอยลักษณะเดียวกันกับเรือนรี แต่วางตัวเรือนขวางกับเรือนนอนพ่อแม่

คำว่า เรือนรี เรือนขวาง บางทีเรียกว่า *หอรี หอขวาง* หรือ *เรือนหอ* ส่วนหออื่น ๆ ที่มักสร้างขึ้นในเรือนคหบดี เช่น

หอกลาง เรือนโล่ง ๆ ที่สร้างอยู่ตรงกลางชานของเรือนหมู่หรือเรือนคหบดี สำหรับนั่งเล่นพักผ่อน และใช้ต้อนรับแขกผู้มาเยือน เป็นเรือนที่มีความกว้างมากกว่าเรือนนอน มีชานแล่นเชื่อมต่อกับเรือนอื่น ๆ

หอนก เรือนหลังเล็ก ๆ ไม่มีฝา สร้างอยู่มุมใดมุมหนึ่งของบ้าน สำหรับแขวนกรงนกเขาและนกอื่น ๆ มีที่นั่งสำหรับดูนก

หอพระ เรือนหลังเล็ก ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำบ้าน เป็นเรือนที่มีฝาโดยรอบและมีความมั่นคงแข็งแรง.

เรือนขยาย

เรือนไทยภาคกลางที่ปลูกสร้างเพิ่มขึ้นจากเรือนเดี่ยว เนื่องจากขนาดของครอบครัวขยายใหญ่ขึ้น จึงจำเป็นต้องสร้างเรือนเพิ่มขึ้นเพื่อให้เพียงพอ

การปลูกขยายเรือนทำได้ ๓ วิธีคือ

๑. ปลูกเป็นกลุ่มโดยใช้ชานเดิมเชื่อมให้ติดต่อกัน

๒. ปลูกเรียงขนานตามแนวยาวต่อจากเรือนเดิมโดยต่อชานเชื่อมให้ถึงกันตลอดแนว

๓. ปลูกเรือนเดี่ยวเพิ่มขึ้นในบริเวณลานบ้านเดิม.

เรือนครัว

เรือนที่มีขนาดเล็กกว่าเรือนนอน ใช้สำหรับหุงหาอาหาร รับประทานอาหาร เก็บข้าวของเครื่องใช้ และอุปกรณ์ในการทำครัว ด้านหนึ่งของตัวเรือนเป็นที่ตั้งแม่เตาไฟ ที่วางสำหรับวางของใช้ที่จำเป็น เช่น กองฟืน ตุ่มน้ำ กรงขาม มีชานเชื่อมกับเรือนหลังอื่น เนื่องจากเรือนครัวมีขนาดเล็กจึงไม่นิยมทำระเบียงแบบเรือนนอนเพราะเวลาเดินผ่านศีรษะจะชนชายคาซึ่งมีความสูงน้อยตามรูปทรงและสัดส่วน

โครงสร้างเรือนครัวของเรือนเครื่องผูกเป็นทั้งไม้จริงและไม้ไผ่ พื้นปากลับ ฝาขัดแตะ หลังคามุงจาก ส่วนโครงสร้างเรือนครัวของเรือนเครื่องสับเป็นไม้จริง ฝากระดาน บางหลังเป็นฝาขัดแตะ โดยมากหน้าจั่วจะโปร่งเพื่อระบายอากาศและควันไฟ.

เรือนเครื่องผูก

เรือนดั้งเดิมที่โครงสร้างส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ชนิดต่าง ๆ บางท้องถิ่นอาจใช้ไม้จริงเป็นส่วนประกอบบ้าง เช่น เส้า พื้น คาน ตง เรือนเครื่องผูกจะสร้างโดยวิธีการผูกมัดโครงสร้างด้วยหวาย ตอกหรือเถาวัลย์ จึงเรียกว่า “เรือนเครื่องผูก” การที่คนไทยนิยมปลูกสร้างเรือนเครื่องผูกเป็นที่อยู่อาศัยเนื่องจากใช้เวลาปลูกน้อย ค่าใช้จ่ายต่ำ วัสดุที่ใช้สามารถหาได้ในพื้นที่ไม่ต้องซื้อ สามารถปลูกสร้างเองได้ และไม่ต้องใช้เครื่องมือพิเศษ แต่เป็นเรือนที่ไม่คงทนถาวร

กรรมวิธีแบบเรือนเครื่องผูกนอกจากจะใช้สร้างเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ยังนำมาใช้ปลูกเป็นโรง

กระท่อม กระต๊อบ ห้างนา ห้างสวน เกียงนา และชานา เพื่อใช้พักผ่อนและเฝ้าผลผลิตในการทำนา ทำไร่ ทำสวน เป็นต้น.

เรือนเครื่องสับ

เรือนที่พัฒนาจากเรือนเครื่องผูก ปลูกสร้างด้วยไม้จริงทั้งหลัง โดยวิธีสับ สอด เข้าปากไม้ ร้อยยึดด้วยเดือย หรือลูกสลัก อาจใช้ตะปูตอกยึดในบางจุด จึงเรียกว่า “เรือนเครื่องสับ” เรือนชนิดนี้สามารถรื้อถอดออกแล้วนำไปประกอบใหม่ได้ตามเดิม

การสร้างเรือนลักษณะนี้นิยมสร้างกันมาอย่างต่อเนื่องจนเป็นแบบอย่างของเรือนไทยภาคกลาง

เรือนเครื่องสับนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของสามัญชนและคหบดีแล้ว ยังสร้างเป็นกุฏิของพระสงฆ์ และสร้างเป็นเรือนต้นของพระมหากษัตริย์ เช่น พระตำหนักทับขวัญที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เรือนต้นในพระราชวังดุสิต กรุงเทพมหานคร.

เรือนไทย

เรือนที่อยู่อาศัยของคนไทย ที่สืบทอดรูปแบบการปลูกสร้างมาจนทำให้มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะไปตามแต่ละภูมิภาค ได้แก่ เรือนไทยภาคกลาง เรือนไทยภาคเหนือหรือเรือนล้านนา เรือนไทยภาคอีสาน เรือนไทยภาคใต้ที่รวมทั้งเรือนไทยมุสลิม

เรือนไทยที่มีเอกลักษณ์และเป็นที่ยุติคือ เรือนไทยภาคกลาง ซึ่งมีลักษณะดังนี้ เรือนยกพื้นใต้ถุนสูง หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาว ชานกว้าง และมีโครงสร้างเป็นไม้.

เรือนธาตุ

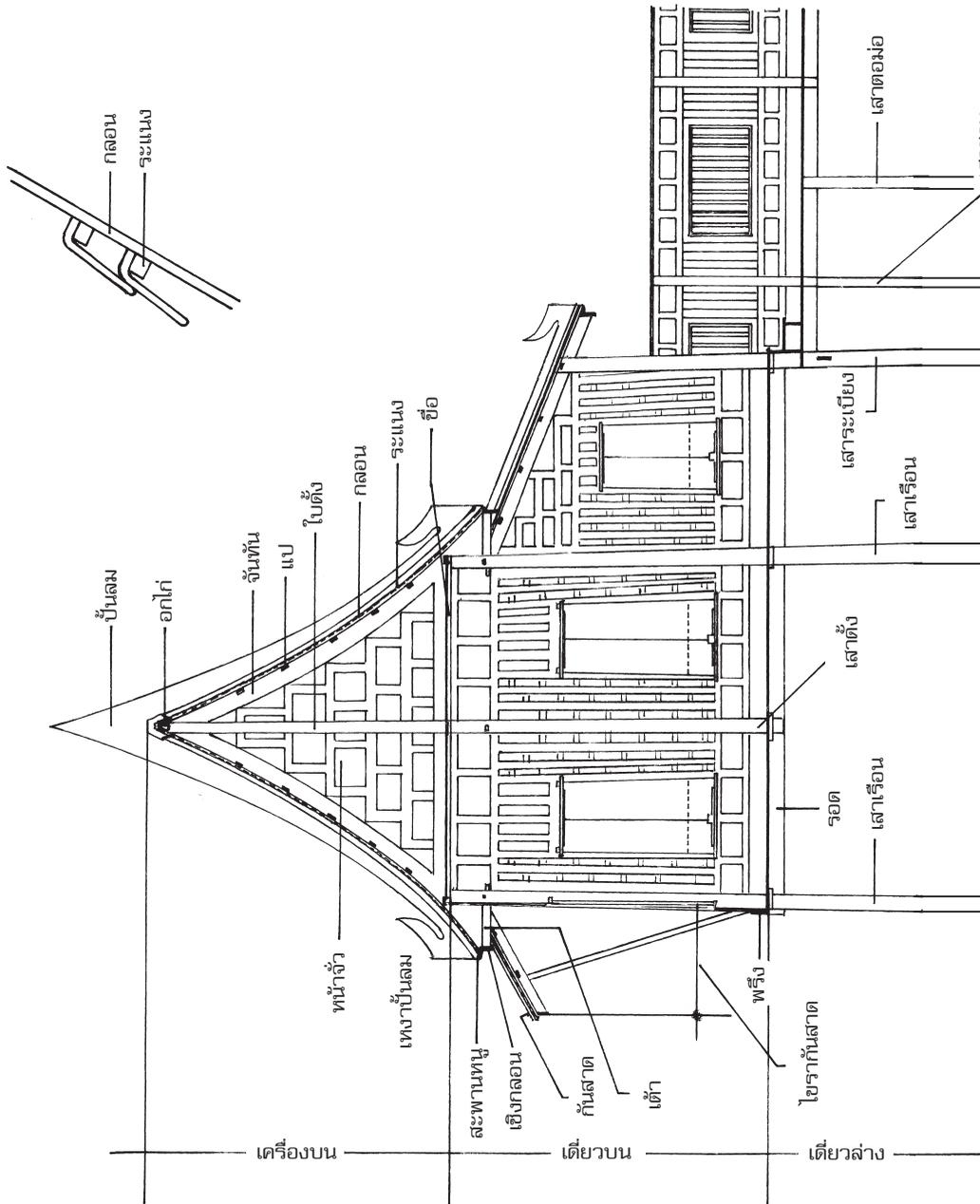
ส่วนกลางของเจดีย์โดยทั่วไปเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป เทียบส่วนนี้ได้กับส่วนกลางของเรือนที่พักอาศัย ส่วนล่างของเรือนคือฐานหรือเสา ส่วนบนคือหลังคา

เจดีย์มีรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น เจดีย์ทรงปราสาทส่วนที่เป็นคูหาประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูปคือเรือนธาตุ เจดีย์ทรงระฆังส่วนที่เป็นองค์ระฆังคือเรือนธาตุ.

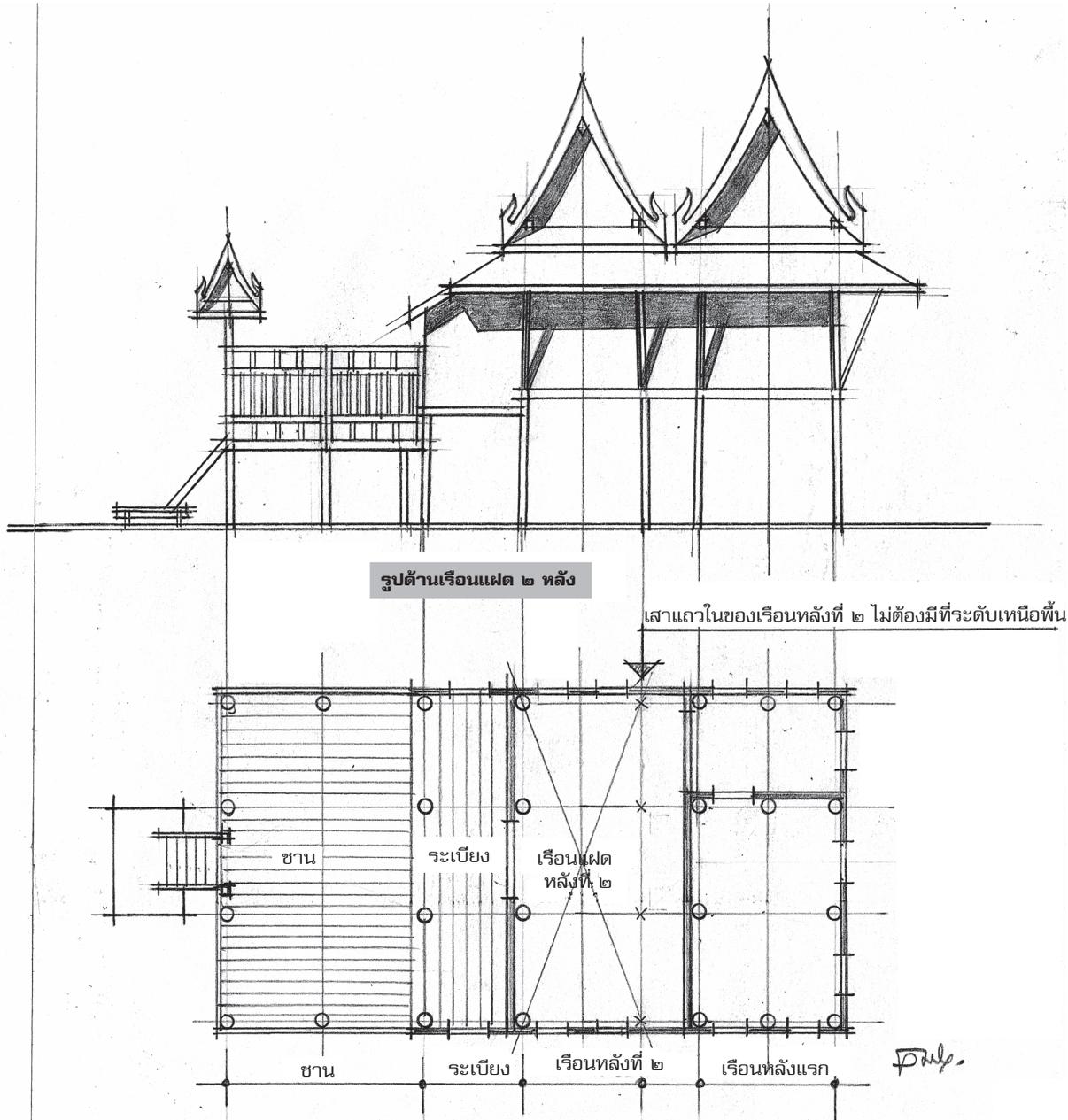
เรือนแฝด

เรือนไทยภาคกลางซึ่งปลูกให้ตัวเรือน ๒-๓ หลัง มีชายคาเชื่อมต่อกันทางด้านรี (ด้านข้าง) มีรางสำหรับรองรับน้ำฝน เรือนแฝด ๒ หลัง มักเป็นการสร้างตั้งแต่เริ่ม โดยสร้างเรือนหลังแรกก่อนแล้วจึงตั้งเสาต้นนอกของเรือนหลังที่ ๒ โดยไม่ต้องตั้งเสาต้นในที่ติดกับเรือนหลังแรก แต่ต้องใช้ช่อร้อยผ่านเสาต้นนอกของเรือนหลังที่ ๒ กับเสาต้นในของเรือนหลังแรก ชื่อนี้เรียกว่า *ช่อคัด* ตั้งเสาตุ๊กตาซึ่งร้อยอยู่กับช่อคัดไว้ก่อน แล้วขึ้นไปรับช่อด้านตรงข้ามกับเสาต้นนอก ต่อจากนั้นจึงตั้งโครงจั่วของหลังคาต่อไป เรือนแฝดชนิดนี้มีพื้นที่ภายในกว้างขวางเพราะไม่มีเสาต้นในของเรือนหลังที่สร้างขึ้นใหม่ทำให้เกะกะ

สำหรับเรือนแฝด ๓ หลัง ซึ่งแต่เดิมเป็นเรือน ๒ หลังมีระเบียงและมีชานเล่นกลาง ต่อมาต้องการทำหลังคาคลุมเพื่อป้องกันแดดฝน จึงใช้ช่อคัดและตั้งเสาตุ๊กตาขึ้นไปรับเช่นเดียวกับเรือนแฝด ๒ หลัง ทำให้เกิดเรือนหลังที่ ๓ ขึ้น เรียกว่าเรือนแฝด ๓ หลัง.

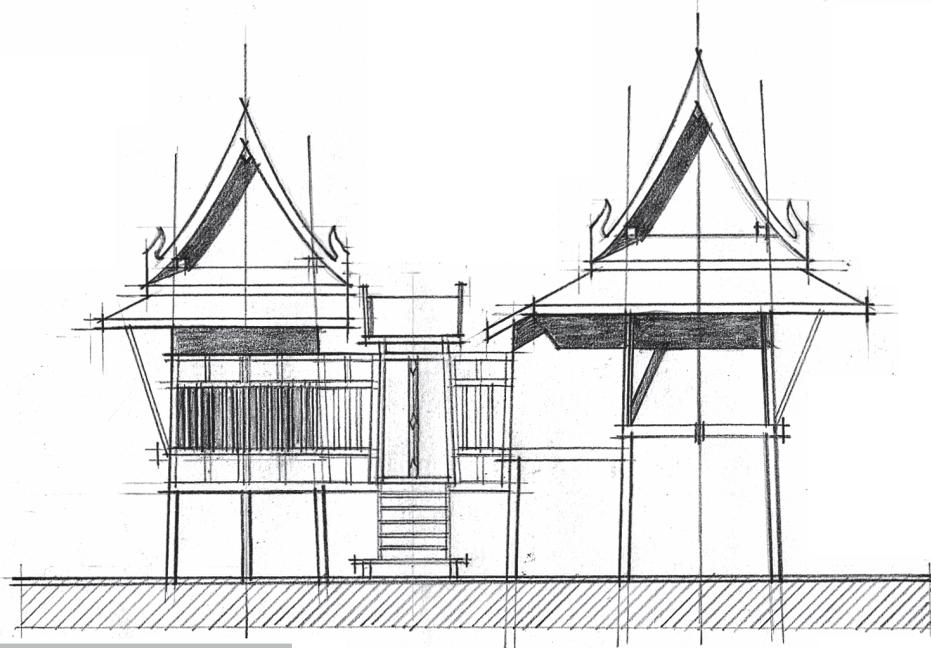

องค์ประกอบเรือนไทย

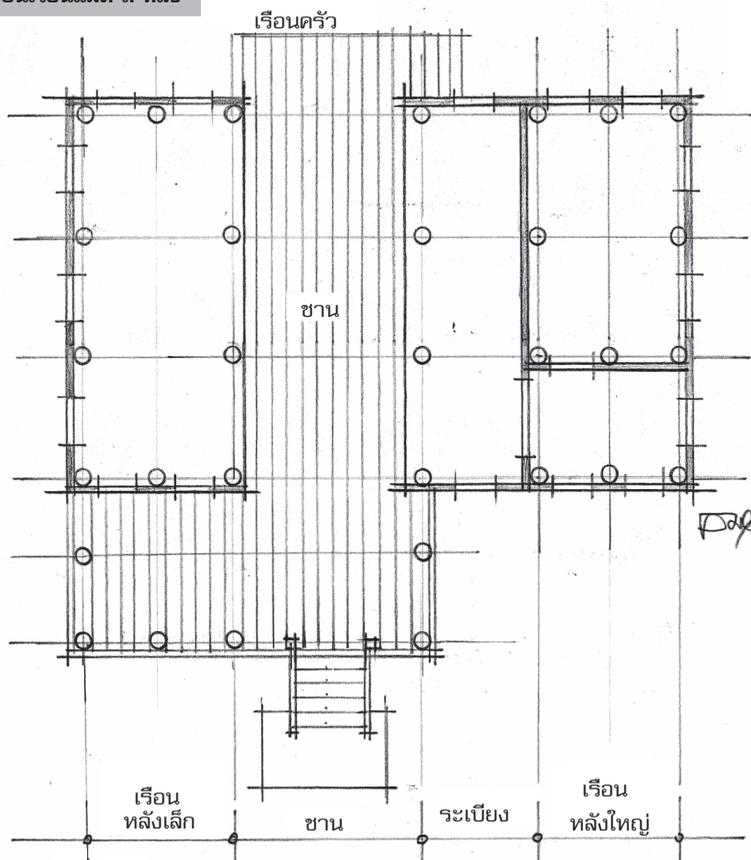

ผังพื้นเรือนไทยภาคกลางชนิดแฝด ๒ หลัง

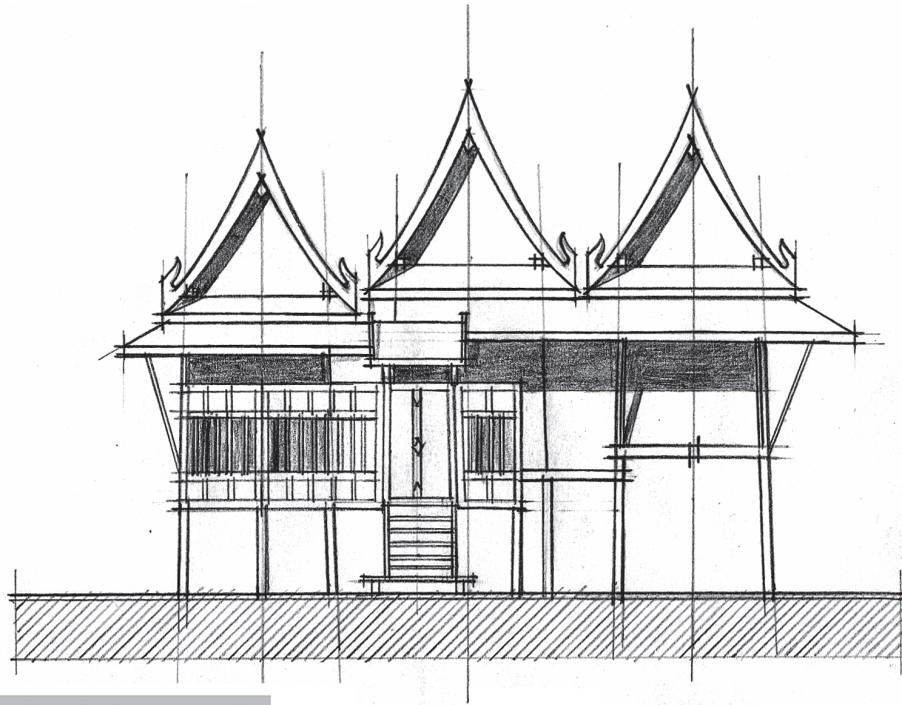

รูปด้านก่อนเป็นเรือนแฝด ๓ หลัง

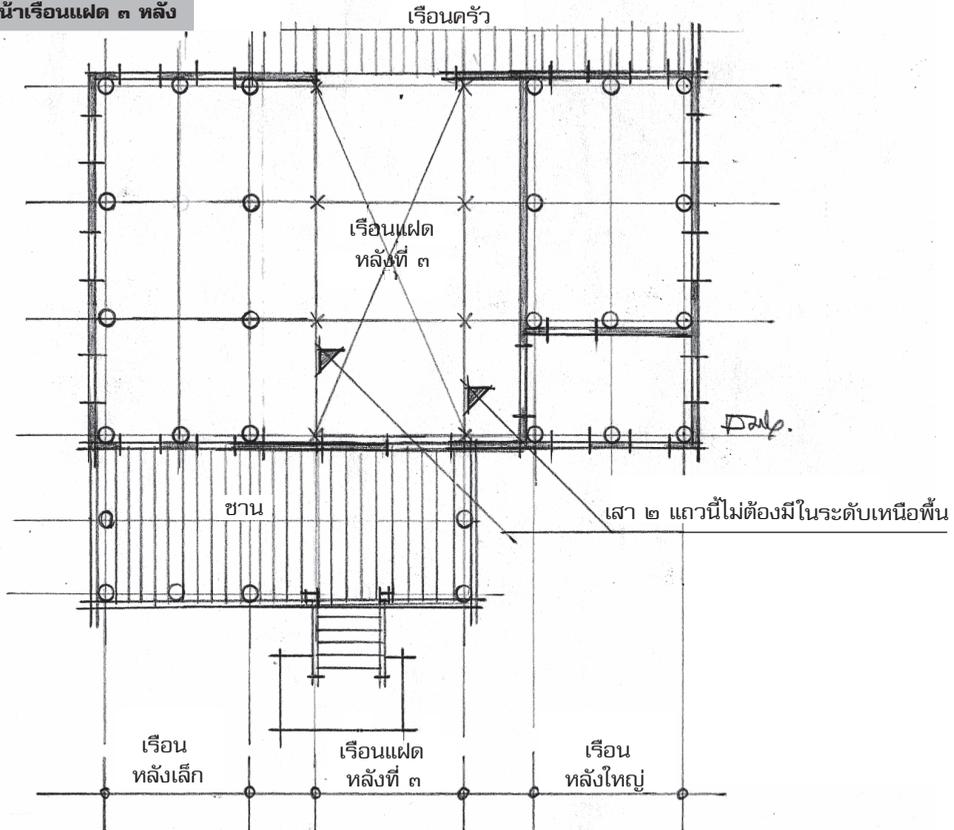

ผังพื้นเรือนไทยภาคกลาง ก่อนสร้างเป็นเรือนแฝด ๓ หลัง

รูปด้านหน้าเรือนแฝด ๓ หลัง

ผังพื้นเรือนไทยภาคกลางชนิดแฝด ๓ หลัง

เรือนแพ

เรือนไม้ที่สร้างอยู่บนแพลูกบวบหรือโป๊ะ โครงสร้างตัวเรือนคล้ายเรือนที่อยู่บนบก แต่เสาใต้พื้นเรือนมีขนาดสั้นสวมยึดอยู่กับแพลูกบวบหรือโป๊ะ ทำให้สามารถขยับเขยื้อนได้เล็กน้อยเมื่อรับแรงกระแทกของคลื่นจากกระแสน้ำ.

เรือนหมู่

เรือนไทยภาคกลางที่สร้างขยายเพิ่มขึ้นจากเรือนเดิมซึ่งเป็นเรือนเดี่ยว โดยใช้ชานเดิมหรือสร้างชานเชื่อมต่อกับเรือนเดิมเป็นชานเดียวกัน เพื่อให้ลูกที่ออกเรือนแล้วอยู่รวมเป็นครอบครัวเดียวกัน.

แร

การเน้นลวดลายรูปภาพหรือผิวพื้นโลหะให้เด่นชัดยิ่งขึ้น โดยใช้อุปกรณ์ เช่น ดินสอ ปากกา หรือเครื่องมือที่มีปลายแหลมคมเขียน ขีด หรือแกะให้เป็นร่อง เพื่อให้มีความตื้นลึก หนาบาง เกิดเป็นมิติ ถ้าใช้วิธีเขียนเรียกว่า *เขียนเส้นแร* ถ้าใช้วิธีแกะเรียกว่า *แกะแร*

เขียนเส้นแร วิธีการแรในศิลปะไทยโดยใช้เส้นเพื่อให้เกิดน้ำหนักในตัวภาพหรือลวดลาย

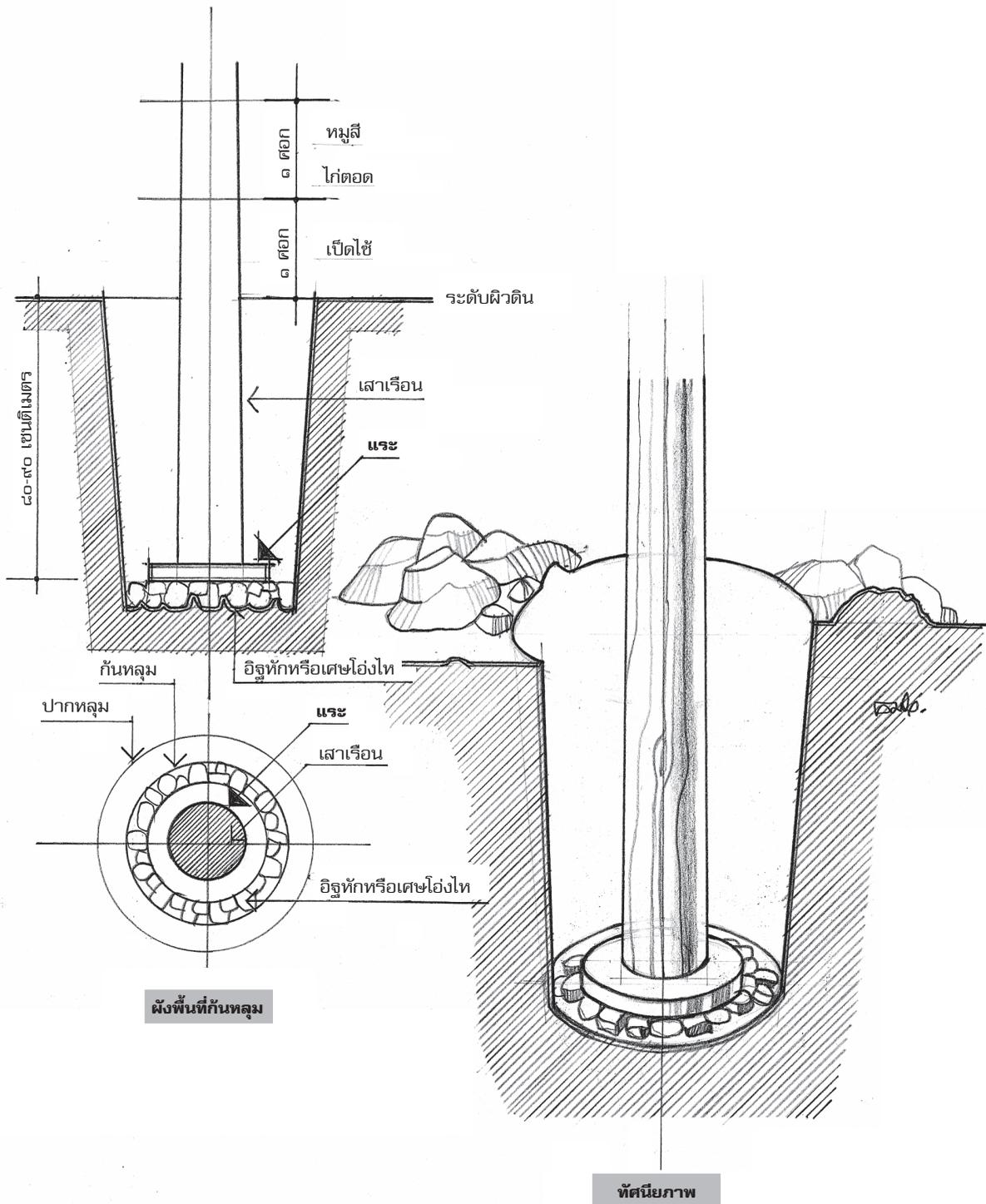
แกะแร วิธีการแกะเพื่อตกแต่งผิวพื้นเครื่องประดับที่เป็นเครื่องเงิน เครื่องทอง เป็นต้น หรือสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยใช้เครื่องมือที่มีปลายแหลมคมแกะให้เป็นเส้นลึก ลักษณะเป็นเส้นตรง เส้นหยัก เพื่อให้ลายนั้น ๆ เด่นขึ้น เรียกการแกะลักษณะนี้ว่า *เพลาสาย* ถ้าแกะให้มีลักษณะเป็นเหลี่ยมแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการสะท้อนแสง มีประกายแวววาว เรียกว่า *ตัดสร้าง*.

แรเงา

การเขียนเป็นเส้นหรือฝนให้เกิดน้ำหนักตามหลักของแสงและเงา เพื่อให้เกิดรูปทรง หรือตกแต่งให้ได้ภาพตามต้องการ.

ระ

ฐานรากแบบหนึ่งของเรือนไทยภาคกลาง เป็นแผ่นไม้กลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๓๕-๔๕ เซนติเมตร หนาประมาณ ๕ เซนติเมตร ส่วนมากทำจากพูนของรากต้นทองหลาง ซึ่งมีความหนาและกว้างพอ ถึงแม้จะเป็นไม้เนื้ออ่อนแต่เมื่ออยู่ใต้ดินซึ่งมีน้ำใต้ดินตลอดเวลา ก็จะไม่ผุ ระใช้สำหรับวางลงกันหลุมที่มีอิฐหัก เศษโองังโงซึ่งทุบให้แน่นก่อนทำการตั้งเสาเรือน.

ล

ลงยา

การใช้สีเคลือบลงบนโลหะรูปพรรณต่าง ๆ สีที่ใช้มีหลายสี ได้จากหินแก้วตามธรรมชาติและจากการสังเคราะห์ขึ้นโดยหลอมหินแต่ละสีให้เป็นก้อนใหญ่ก่อน แล้วทุบเป็นก้อนขนาดเล็ก ๆ นำมาบดด้วยครกหินแก้วโม่รากับน้ำสะอาดจนละเอียดเหมือนแป้ง ในการใช้สีลงยาแต่ละครั้งจะตกแต่งเฉพาะเนื้อสีเท่านั้น ใช้ปลายไม้หรือปลายลวดเล็ก ๆ กลี่ยเนื้อสีลงบนเครื่องรูปพรรณที่ต้องการลงยา ถ้าต้องการให้มีหลายสีก็ลงพร้อมกันทุกสี โดยใช้เส้นโลหะกันหรือตอกเป็นร่องลึกระหว่างสีเพื่อกันไม่ให้สีปะปนกัน หลังจากนั้นจึงนำไปวางบนตะแกรง ใช้ไฟเผาแล่นให้ความร้อนขึ้นจากด้านหลังหรือด้านล่าง จนทำให้น้ำยานั้นละลายตัวเคลือบติดแน่นกับโลหะ

กรรมวิธีต่าง ๆ มีความซับซ้อนบ้างพอสมควร เช่น ก่อนพ่นไฟเผาแล่น จะต้องใช้ปลายผ้าเปียกหมาด ๆ ดูดซับน้ำจากเนื้อน้ำยาสีเสียก่อน บางครั้งมีการใช้เมือกจากเมล็ดแมงลักผสมน้ำยาสีเพื่อช่วยทำให้น้ำยาสีนั้นเกาะอยู่ตรงส่วนที่ต้องการลงยา น้ำยาที่ใช้ลงยานี้มีทั้งชนิดที่ติดไฟคือทนความร้อนมาก และชนิดที่เป็นน้ำยาธรรมดาไม่ติดไฟ บางสิ่งจะต้องลงน้ำยาติดไฟเป็นพื้นก่อน เมื่อเคลือบติดแน่นดีแล้วจึงลงน้ำยาธรรมดาทับหรือแตะแต้มบางส่วน ความร้อนจะไม่ทำให้น้ำยาติดไฟที่ลงอยู่เดิมละลาย แต่น้ำยาที่ลงตกแต่งภายหลังจะละลายเคลือบติดแน่นและจะแข็งตัวเมื่อเย็นลง

การลงยานี้มีใช้กันอยู่ทั่วไป และมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา.

ลงยาราชาวดี

การลงยาด้วยสีที่ได้จากหินแก้ว ซึ่งเป็นแร่ธาตุจากธรรมชาติ กรรมวิธีในการลงยาราชาวดีก็เช่นเดียวกับ การลงยาทั่วไป และมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา การลงยาราชาวดีนี้ทำเป็นสีฟ้าสีเดียวเท่านั้นและมีใช้เฉพาะในราชสำนัก เช่น เครื่องราชูปโภคต่าง ๆ เครื่องราชอิสริยยศ เครื่องยศของเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์สูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเครื่องลงยาราชาวดีมากจึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำเครื่องราชูปโภคต่าง ๆ ด้วยการลงยาราชาวดี.

ลพบุรี

ดู สมุดไทย.

ลพบุรี, ศิลปะ

ชื่อเรียกศิลปะแบบหนึ่ง ตามชื่อจังหวัดลพบุรี ซึ่งในอดีตมีชื่อว่า เมืองละโว้ ลพบุรีเป็นแหล่งที่มีศิลปวัฒนธรรมทวารวดีมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จึงถูกวัฒนธรรมขอมครอบงำ ดังเห็นได้จากหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมคือปราสาทแบบขอมที่ปัจจุบันเรียกว่าปราสาทสามยอด และประติมากรรมหินสลักเป็นรูปเคารพทางศาสนา เช่น พระพุทธรูปที่พบในจังหวัดลพบุรี

ต่อมาเมื่อมีการค้นพบหลักฐานเพิ่มเติมว่า ศิลปะลพบุรีมีมากทางภาคอีสาน โดยเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมขอมซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในประเทศ

พระพุทธรูปศิลปะลพบุรี

กัมพูชา จึงมีผู้เสนอชื่อให้ใหม่ว่า ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย (ศิลปะขอมในประเทศไทย) แทนคำว่า “ศิลปะลพบุรี” ซึ่งเรียกกันมาแต่เดิม มีหลักฐานปรากฏเป็นจำนวนมากทางภาคอีสาน ด้านสถาปัตยกรรมตัวอย่างเช่น ปราสาทแบบขอมที่ก่อด้วยอิฐ เช่น ปราสาททภูมิโพน จังหวัดสุรินทร์ วัสดุที่นิยมใช้มากกว่าอิฐคือศิลาทราย เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และที่มีมากที่สุดคือศิลาแลง เพราะสร้างขึ้นในช่วงที่อิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรมขอมแพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนไทยมากเป็นประวัติการณ์ เช่น ได้พบที่จังหวัดกาญจนบุรี (ปราสาทเมืองสิงห์)

ปราสาททภูมิโพน จังหวัดสุรินทร์

ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดเพชรบุรี (ปราสาทกำแพงแลง) จังหวัดสุโขทัย (วัดพระพายหลวง)

ประติมากรรมในศิลปะลพบุรีส่วนใหญ่ สลักจากศิลาทราย มีทั้งสลักลอยตัวเป็นรูปเคารพ ในศาสนาซึ่งมีทั้งฮินดูและพระพุทธศาสนาฝ่าย มหายาน นอกจากนี้ปราสาทแบบขอมที่ก่อด้วย ศิลาทรายก็มีการสลักรูปเล่าเรื่องและลวดลาย ประดับสถาปัตยกรรมด้วย

ด้านจิตรกรรมฝาผนัง ในวัฒนธรรมขอม ไม่ค่อยปรากฏว่ามีหลักฐานหลงเหลืออยู่ ศิลปะ ลพบุรีจึงไม่มีหลักฐานทางด้านนี้เหลืออยู่ด้วยเช่น กัน.

ลัวงพื้น

วิธีการใช้ปูนกันจุ่มสีทาระบายลงในช่องไฟหรือช่องว่าง ระหว่างลายแกะสลักแผ่นไม้ เช่นบานประตูหน้าต่าง เพื่อเสริมให้ลายเด่นชัดยิ่งขึ้น เนื่องจากพื้นลายลึก กว่าตัวลาย ส่วนในงานจิตรกรรมเรียกวิธีการนี้ว่า *ถมพื้น* มากกว่า “ลัวงพื้น”.

ลวดขนาน

เส้นลวดหรือเส้นลวดบัวที่คั่นองค์ประกอบของฐาน แบบต่าง ๆ เช่นฐานบัวซึ่งมีลวดบัวประดับเรียงลด หลั่นกัน ได้แก่ หน้ากระดานบน บัวหงาย ท้องไม้ บัวคว่ำ และหน้ากระดานล่าง เส้นลวดหรือลวด บัวนี้เรียกว่า “ลวดขนาน”

ตัวภาพสมัยโบราณของไทยจะมีลวด ขนานอยู่โดยรอบตัวภาพ เพื่อกันมิให้ตัวภาพหายไปท่ามกลางลายหรือส่วนประกอบที่ล้อมรอบตัว ภาพ. (ดู *บัว ๓* ประกอบ).

ลวดบัว

ดู *บัว ๓*.

ลอง

ส่วนประกอบชั้นนอกของโกศหรือลองใน หากใช้ ประกอบพระโกศ เรียกว่า *พระลอง* รูปเหลี่ยม หรือกลมทรงสูง ส่วนมากทำด้วยไม้แกะสลักลวด ลาย มีฝายอดทรงต่าง ๆ มีลักษณะและชื่อเรียก ต่างกันตามชั้น เป็นเครื่องแสดงฐานานุศักดิ์ อิศริยยศ และบรรดาศักดิ์ของผู้ที่ได้รับ ตัวอย่าง เช่น

พระลองทองใหญ่ ใช้ทรงพระบรมศพ รัชกาลที่ ๑ ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลายทรงแปด เหลี่ยม หุ้มด้วยทองคำตลอดองค์ ฝายอดทรง มงกุฏ

พระลองทองน้อย ใช้ทรงพระศพสมเด็จพระ เจ้าฟ้าและพระอัครชายา ทำด้วยไม้แกะสลัก ลวดลาย ทรงแปดเหลี่ยม ยอดทรงมงกุฏ

พระลองราชวงศ์ ใช้ทรงพระศพพระองค์ เจ้าและหม่อมเจ้า ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลาย ทรงแปดเหลี่ยม ฝายอดทรงชฎาพอก ปิดทองล่อง ชาติ ประดับกระจกสี

ลองไม้สิบสอง ใช้ทรงพระศพพระราชวงศ์ ฝายพระราชวังบวร พระวรรังค์ พระองค์เจ้าที่ ทรงรับราชการในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ทำด้วยไม้ แกะสลักลวดลาย ย่อมุมหักเหลี่ยม ทรงไม้สิบสอง ฝายอดทรงมงกุฏ ปิดทองประดับกระจกสี

ลองโต ใช้ประกอบโกศศพหม่อมห้าม พระบรมวงศ์ซึ่งมีโอรสดำรงตำแหน่งเสนาบดี ศพ ทานผู้หญิงที่ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นทุติย- จุลจอมเกล้าวิเศษ ข้าราชการที่ได้รับเครื่องราช- อิศริยาภรณ์ชั้นประถมาภรณ์มงกุฎไทย หรือผู้ที่ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีซึ่งถึงแก่กรรมขณะดำรง

ตำแหน่ง ทำด้วยไม้แกะสลักลวดลาย ทรงกลม ฝายอดปริก ปิดทองประดับกระจก.

ล่องถนน

ส่วนฐานของธรรมาสันนิษบทหรือบุษบกที่เป็นช่อง โปร่ง ไม้ไขว่ยึดกันระหว่างเสาเพื่อความมั่นคง แข็งแรง ตรงที่ไม้ไขว่ตัดกันนี้มักมีลายดอกสี่กลีบ หรือลายประจำยามประดับ.

ล่องถนนของธรรมาสันที่วัดเชิงท่า
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ลอมพอก

ศิราภรณ์แบบหนึ่ง ใช้สวมเข้ากระบวนแห่ในงาน พระราชพิธี ทรงสูงปลายแหลมยอดตัด รูปร่าง คล้ายชฎา มีโครงเป็นไม้ไผ่สาน พันด้วยผ้าสีขาว หรือสีอื่นสลับกันเหมือนกาบไฟ มีสายรัดคางทำ ด้วยเชือก ด้าย หรือผ้าคาด เป็นต้น บางครั้งมีการ ตกแต่งด้วยเกี้ยวหรือเครื่องพันลักษณะคล้ายพวง มาลัยรัดโดยรอบขอบบนมีดอกไม้ไหวประดับเพื่อ แสดงยศถาบรรดาศักดิ์เรียกว่า *พอกเกี้ยว*.

ลับแล

เครื่องกันบังสายตา เป็นแผงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขา ตั้ง ความสูงประมาณศีรษะ กรอบมักทำด้วยไม้ ภายในอาจเป็นไม้ที่ตกแต่งแบบต่าง ๆ เช่น ประดับ มุก ลายรดน้ำ ลายกำมะลอ หรือเป็นวัสดุอื่นเช่น หินอ่อน ใยกั้นหรือบังไม่ให้มองเห็นภายใน โดย มากมักตั้งถัดจากประตูเข้าไป ตัวอย่างเช่น ลับแล ลายรดน้ำที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร.

ล้านนา, ศิลปะ

ชื่อศิลปะแบบหนึ่ง เรียกชื่อตามแคว้นล้านนา ที่ ประกอบด้วยเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และเชียงใหม่ มีพญามังรายเป็นปฐม กษัตริย์ และได้สร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐ แคว้นล้านนามีศิลปวัฒนธรรมที่ เชื่อมโยงกับศิลปะลาว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ของศิลปะล้านนา และมีการติดต่อสัมพันธ์กันทาง วัฒนธรรมอื่นอันมีสุโขทัย พม่า และจีนเป็นหลัก ตัวอย่างศิลปะล้านนา เช่น เจดีย์ทรงระฆังอันเป็น เอกลักษณ์เฉพาะของสมัยนี้ เช่นพระธาตุสุทริภุญชัย อำเภอมืองฯ จังหวัดลำพูน เจดีย์ทรงปราสาทยอด ที่นิยมสร้างกันในศิลปะล้านนา เช่น เจดีย์วัดป่าสัก อำเภอยางแสน จังหวัดเชียงราย จังหวัดอื่นทาง ภาคเหนือรวมทั้งเชียงใหม่ล้วนนิยมเจดีย์ทรงดัง กล่าว พระพุทธรูปในศิลปะล้านนาที่รู้จักกันดีคือ พระพุทธรูปแบบเชียงแสน เช่น พระพุทธรูปที่พระ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ อำเภอมืองฯ จังหวัด เชียงใหม่

ลัับแลหน้งฉลุลายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร กรุงเทพมหานคร

เจดีย์วัดป่าสัก จังหวัดเชียงราย

ลัับแลลายรดน้ำที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังของล้านนาที่เห็น
อยู่ส่วนใหญ่ตามวัดในภาคเหนือเขียนขึ้นในสมัย
รัตนโกสินทร์ เช่นที่พระวิหารลายคำ วัดพระสิงห์
อำเภอเมืองฯ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเขียนขึ้นใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

ลาย

ในงานศิลปกรรมไทยหมายถึงรูปแบบที่ประกอบขึ้น
ด้วยเส้นเป็นสำคัญ ลักษณะเป็นแบบซ้ำ ๆ เป็นหมู่
หรือต่อเนื่องกันไปอย่างมีแบบแผน เช่น ในการ
เขียนลายเครือเถาที่มีคำว่า “วางเถา วางดอก ออก
ใบ” เป็นเกณฑ์ มีทั้งลายที่ได้รับความนิยมบันดาลใจ

จากธรรมชาติ หรือเรียกตามลักษณะที่คล้ายธรรมชาติ เช่น ลายบัว ลายกระจังตาอ้อย และลายที่ช่างคิดประดิษฐ์ขึ้นเอง เช่น ลายกระหนกแบบต่าง ๆ ลายบางอย่างอยู่ในรูปทรงต่าง ๆ แล้วเรียกชื่อตามรูปทรงที่เห็น เช่น *ลายหน้าหมอน* *ลายหน้าอิฐ*.

ลำแพน

เครื่องจักสานแบบหนึ่ง โดยมากสานด้วยตอกปิ่น ซึ่งเป็นตอกที่จักขนานกับผิวไม้ไผ่ ทำเป็นพื้นมีลักษณะค่อนข้างแข็งแรง ขนาดความกว้างยาวตามต้องการ ใช้ปู กั้น หรือประกอบกับวัสดุอื่นในการใช้สอย เช่น ใช้ทำประตูเรือ ใช้ปูตากของ เรียกว่า *เสื่อลำแพน* ใช้เป็นฝาเรือนเรียกว่า *ฝาลำแพน*.

ลิ่ม

ไม้ที่ใช้สำหรับยึดพื้นกระดานให้ติดกัน หรือส่วนที่ทำให้พื้นกระดานยึดติดกัน มีรูปร่างและวิธีใช้ต่างกัันดังนี้

ลิ่มกระป้อ คือแผ่นไม้บาง ๆ ขนาดกว้างประมาณ ๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕-๗ เซนติเมตร หนาไม่เกิน ๑ เซนติเมตร ใส่ไว้ในรูที่เจาะไว้ทางด้านความหนาของแผ่นกระดานพื้นเรือนไทยภาคกลาง เพื่อยึดอีกแผ่นหนึ่งให้ติดกันเป็นระยะห่างกันประมาณ ๑-๒ เมตร เพื่อกันไม่ให้พื้นเรือนเย็นหรือยุบยวบ

เขี้ยวหมู หรือ **เขี้ยวหมา** คือลิ่มที่ทำด้วยไม้แสมหรือไม้เนื้อแข็งเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕-๗ เซนติเมตร ทำ

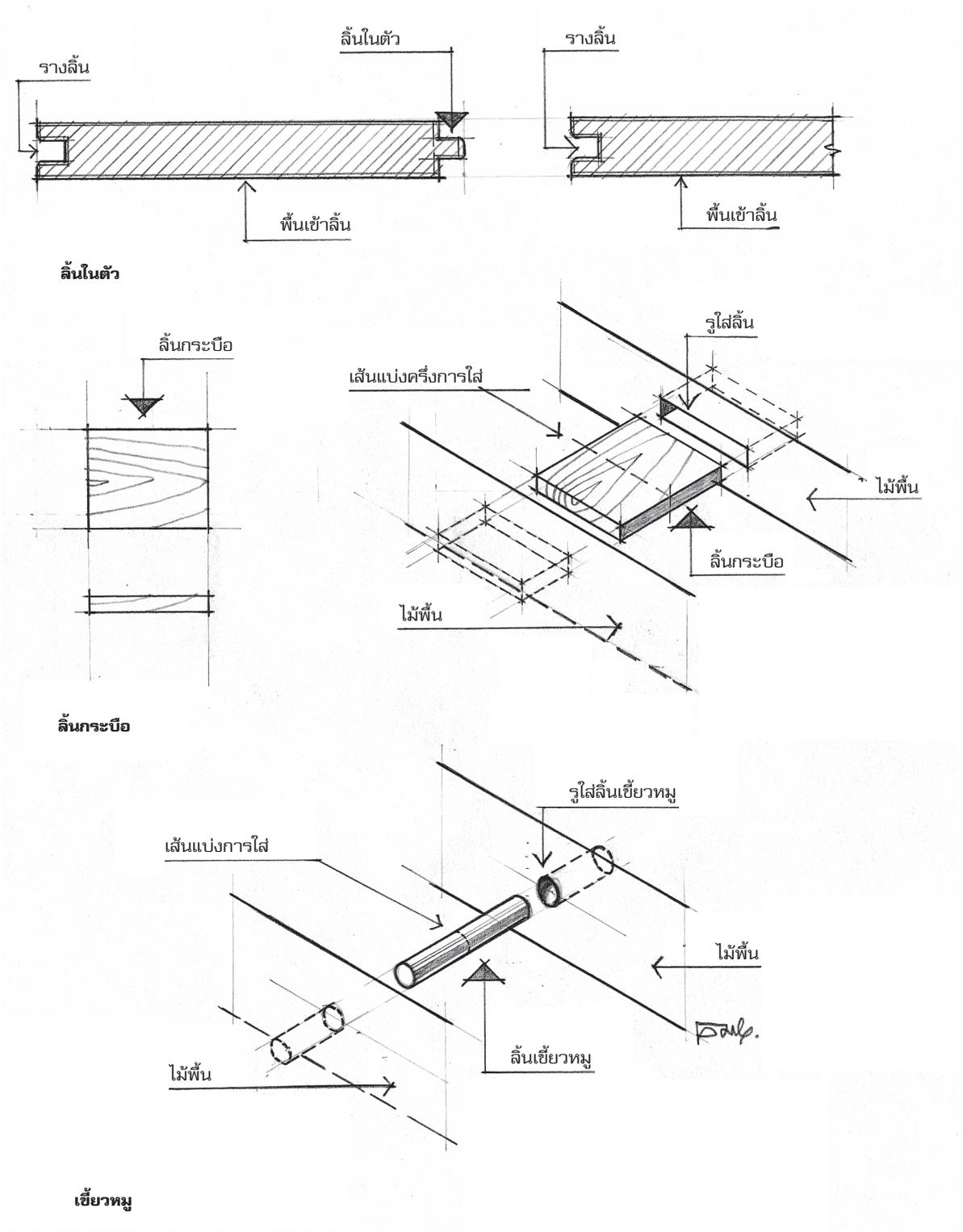
หน้าที่ยึดพื้นเรือนเช่นเดียวกับลิ่มกระป้อ

ลิ่มในตัว คือลิ่มซึ่งอยู่ตรงกลางความหนาด้านหนึ่งของแผ่นกระดานพื้นเรือนโดยทั่วไป มีความยาวตลอดแผ่น ส่วนอีกด้านหนึ่งทำเป็นรางมีความยาวตลอดแผ่นเช่นเดียวกัน ส่วนความกว้างและความลึกของรางนี้ต้องพอดีกับลิ่มในตัว เรียกรางนี้ว่า *รางลิ่ม*.

ลิ่ม

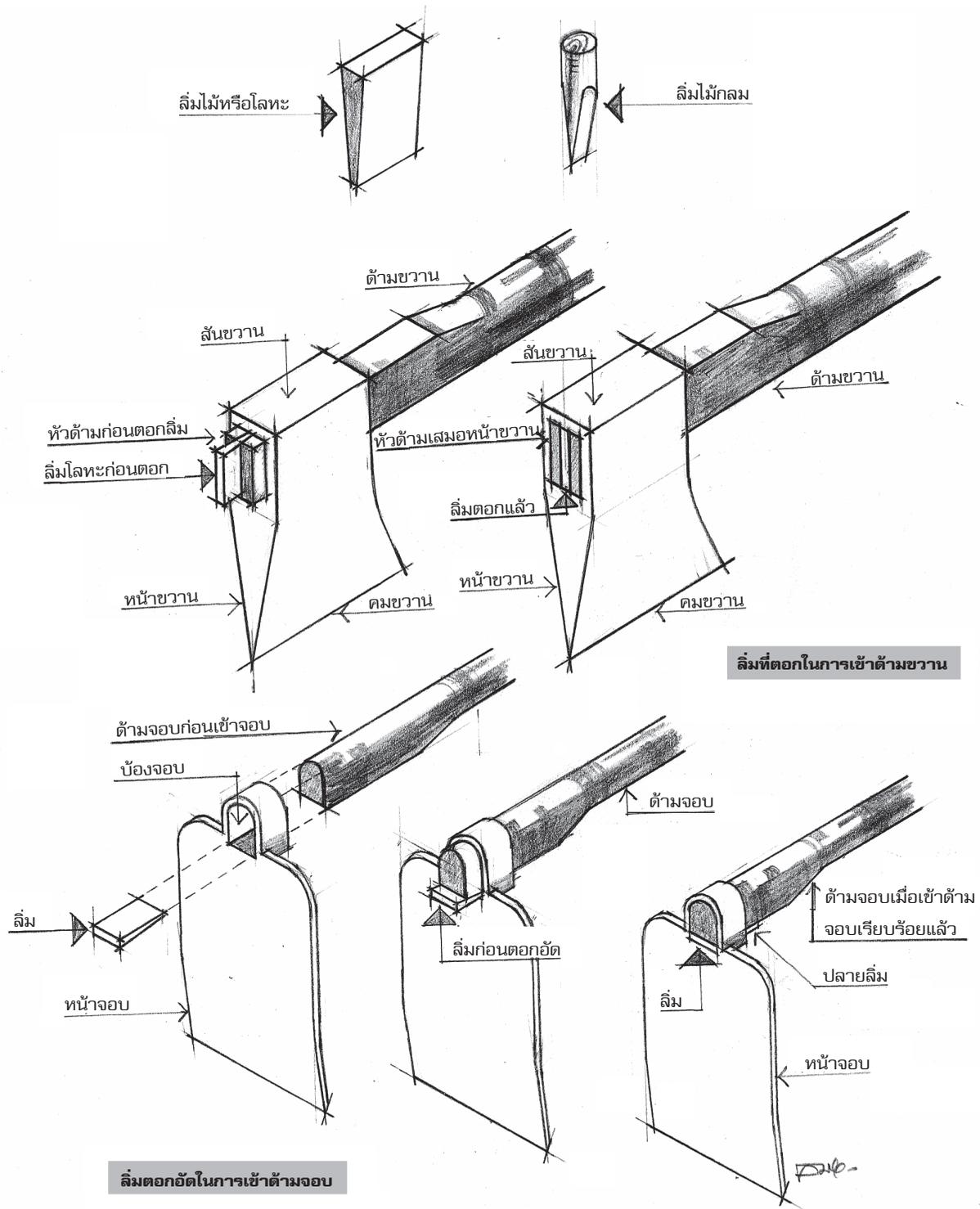
ไม้หรือโลหะรูปร่างเป็นแท่งสี่เหลี่ยมหรือกลมเป็นต้น ที่มีส่วนบนหรือสันหนา ส่วนปลายบาง สำหรับตอก จิม หรืออัดด้านข้างของสิ่งต่าง ๆ ให้แน่น ตัวอย่างการใช้ลิ่มไม้ตอก อัด จิม เช่น การตอกอัดช่องว่างระหว่างเสากับรอดของเรือนไทยภาคกลาง ให้แน่น จิมใต้แผ่นกระดานพื้นเรือนที่บางกว่าแผ่นอื่นกับรอดหรือคานให้มีระดับเสมอกับแผ่นอื่นๆ สำหรับลิ่มโลหะใช้ในการใส่ด้ามจอบโดยเอาลิ่มใส่ระหว่างด้ามไม้กับท่วงของจอบแล้วตอกให้แน่น ส่วนการใส่ด้ามขวานหรือด้ามค้อนจะใช้ลิ่มโลหะตอกแรงลงไปในหัวของด้ามไม้เพื่อให้ด้ามไม้แยกออกไปอัดแน่นกับตัวขวานหรือตัวค้อน วิธีการนี้เรียกว่า *เร่งไม้*

ในการผ่าท่อนไม้ ลำไม้ไผ่ หรือต้นหมากที่มีความยาวมากจะใช้กั้งไม้หรือท่อนไม้เนื้อแข็งหลาย ๆ อันทำเป็นลิ่มช่วยในการผ่า ถ้าเป็นกั้งไม้จะใช้กั้งที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ เซนติเมตร หรือถ้าเป็นท่อนไม้จะใช้ท่อนที่มีขนาดประมาณ ๕ x ๕ เซนติเมตร นำท่อนไม้หรือกั้งไม้นั้นมาถากด้านหนึ่งให้แบน เมื่อเริ่มผ่าจะใช้ลิ่มนี้ตอกอัดให้รอยผ่ากว้างออกแล้วจึงผ่าต่อไปโดย

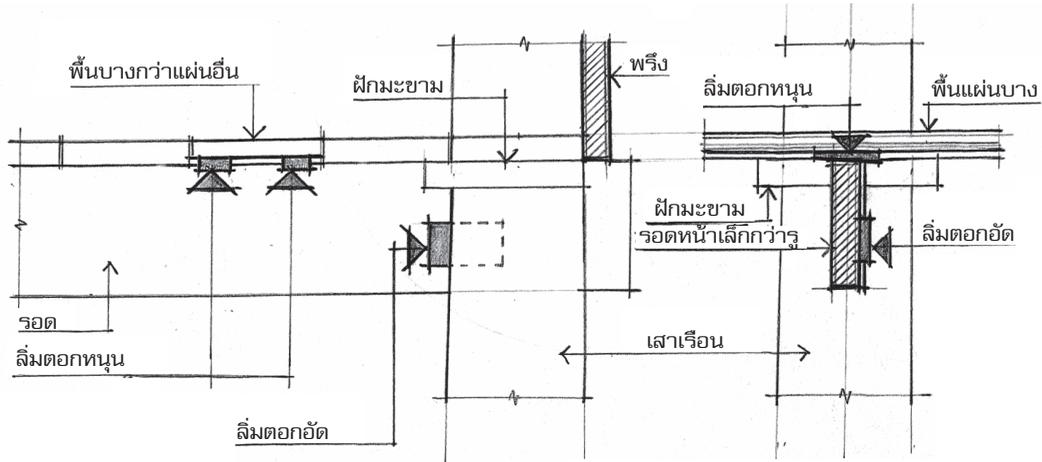
ลื่นแบบต่าง ๆ

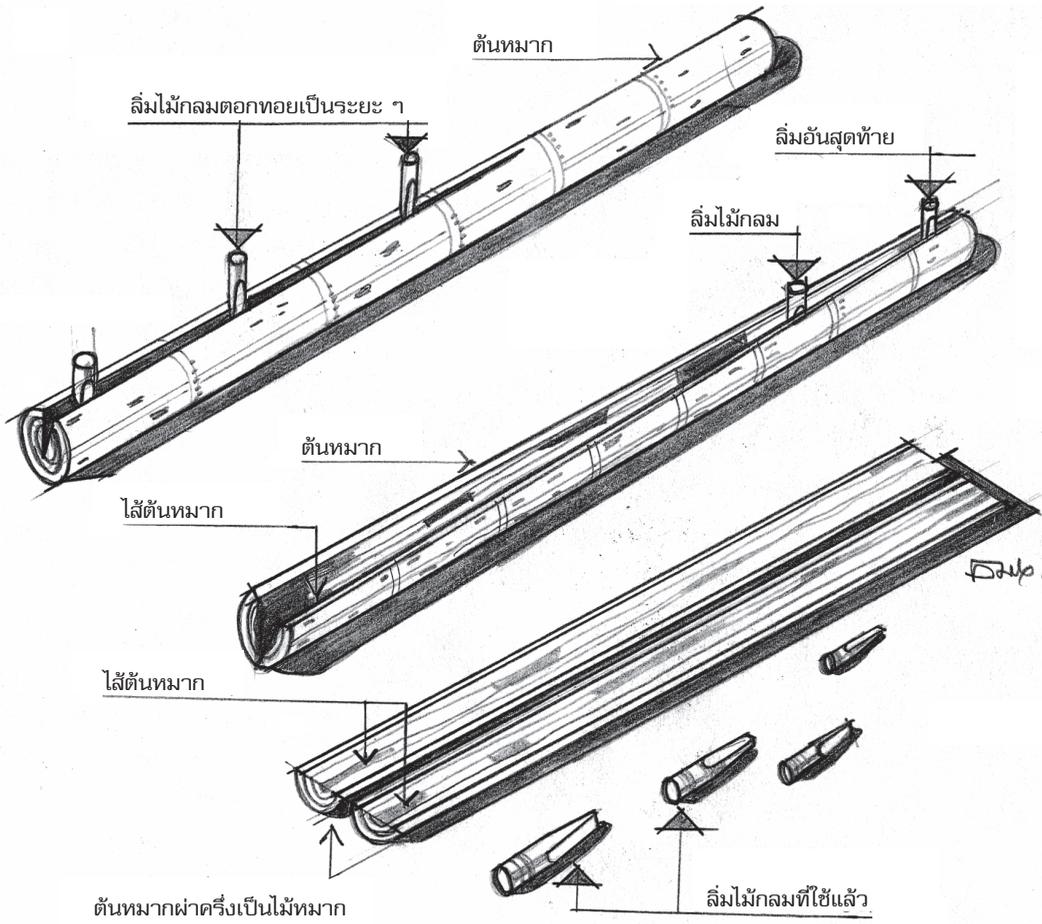

ลิ้มที่ตอกอัดในการเข้าด้ามชวานและด้ามจอบ

เรือนไทยภาคกลาง

การผ่าต้นหมาก

ลิม

ดอกลิ้มเป็นระยะ ๆ จนท่อนไม้ ลำไม้ไผ่ หรือต้นหมากแยกออกจากกัน.

ลูกกรง

สิ่งทีสร้างขึ้นเพื่อกั้นขอบเขต หรือกั้นบริเวณบางส่วนของอาคารที่พักอาศัย เพื่อความปลอดภัย มีลักษณะเป็นซี่ ๆ ทำด้วยไม้ โลหะ หรือเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น เรียงในแนวตั้งเรียกว่า “ซี่ลูกกรง” ทั้งด้านบนและด้านล่างมีราวยึดประกับเพื่อความมั่นคง เช่น ลูกกรงบันได ลูกกรงระเบียง ลูกกรงเรือนไทยภาคกลาง.

ลูกแก้ว

ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมหรือสิ่งของเครื่องใช้ ทำหน้าที่ช่วยลดช่วงยาวหรือช่วงว่างของความสูงให้ดูได้สัดส่วน หรือเป็นส่วนประดับตกแต่ง

ลูกแก้วที่อยู่ระหว่างปลียอดกับปลีมีลักษณะกลมแบน เรียกว่า “ลูกแก้ว” ลูกแก้วกลมที่อยู่เหนือปลียอดก็ซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เรียกว่า ปล้องไฉน หรือ มาลัยเถา ลูกแก้วกลมที่อยู่ใต้องค์ระฆังของเจดีย์เรียกว่า มาลัยลูกแก้ว ส่วนลูกแก้วที่ช่วยลดช่วงว่างหรือความสูงของฐานให้ดูได้สัดส่วน มีลักษณะต่าง ๆ เช่น ลูกแก้วแบบธรรมดา ลูกแก้วอกไก่ ลูกแก้วปลายตัด ลูกแก้วแบบลูกฟัก

ส่วนลูกแก้วที่ประดับตกแต่งอยู่ที่เสา เสาคู่ประตูหน้าต่าง กำแพงวัด มักเป็นลูกแก้วอกไก่.

ลูกค้ำ

๑. ท่อนไม้ขนาดยาวกว่าความกว้างของปากโอ่ง ตุ่ม หรือไห เล็กน้อย มีเชือกผูกตรงกลางเพื่อแขวน

กับไม้คาน ใช้ชั้ดปากโอ่ง ตุ่ม หรือไห สำหรับหามเคลื่อนย้าย.

๒. ท่อนไม้หรือท่อนโลหะทำด้านหัวท้ายเป็นรูปหัวเม็ด ใช้สอดยึดเสาคู่เกยบที่ปักขนานเสาคู่. (ดู ตะเกียบ ประกอบ).

ลูกตั้ง

๑. ระยะความสูงของชั้นบันไดแต่ละชั้น ความสูงนี้ต้องให้สัมพันธ์กับลูกนอน เพื่อให้ก้าวขึ้นลงได้สะดวก คือสูงประมาณ ๑๔ เซนติเมตร ถ้าเป็นลูกตั้งบันไดของเรือนไทย บันไดโบราณสถาน บันไดลิง ความสูงของลูกตั้งจะมากกว่าความสูงของลูกนอน.

๒. ส่วนประกอบของฝาเรือนแบบต่าง ๆ ของเรือนเครื่องผูกและเรือนไทยภาคกลาง ที่มีตำแหน่งอยู่ในแนวตั้ง ยกเว้นกรอบฝา สำหรับเรือนไทยภาคกลางลูกตั้งจะมีรางที่มีความลึกและความกว้างสัมพันธ์กับรางของลูกนอน ซึ่งใช้เป็นที่บรรจุและบังคับลูกฟักหรือลูกปะกน.

ลูกนอน

๑. ชั้นบันไดสำหรับวางเท้าเวลาขึ้นหรือลง ประดิชั้นบันไดมีความกว้างประมาณ ๒๕ เซนติเมตร เดิมความกว้างนี้ไม่กำหนดแน่นอน แต่มักจะขึ้นอยู่กับประเภทของสถาปัตยกรรม เช่น บันไดของเรือนเครื่องผูก ทำด้วยไม้ไผ่ ลูกนอนหรือชั้นบันไดจะใช้โคนไม้ไผ่ผ่าแบ่งครึ่ง ดังนั้นจึงมีขนาดเล็กมาก ทำให้การขึ้นลงลำบากและเจ็บฝ่าเท้า ส่วนบันไดของสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์บางแบบ เช่น ปราสาทบางองค์ ลูกนอนจะแคบและลูกตั้งจะมี

ระยะสูงตามรูปทรงที่สูงชะลูดของปรางค์และเจดีย์ นอกจากนี้บันไดขึ้นลงของหอกลองและหอรระซังของวัดในพระพุทธศาสนา ลูกนอนก็จะมีพื้นที่แคบด้วยเช่นกัน ส่วนลูกนอนที่เกือบไม่มีพื้นที่เลยคือลูกนอนของบันไดลิง

บันไดขึ้นลงที่ดีต้องมีลูกนอนและลูกตั้งสัมพันธ์กัน เพื่อความปลอดภัยและความสะดวกสบายของผู้ใช้.

๒. ส่วนประกอบของฝาแบบต่าง ๆ ของเรือนเครื่องผูกและเรือนไทยภาคกลางที่มีตำแหน่งอยู่ในแนวนอน

ฝาเรือนเครื่องผูกโดยเฉพาะฝาขัดแตะแต่ละแผงจะมีกรอบฝาเป็นไม้ไผ่ทั้งลำ ภายในใช้ไม้ไผ่ทั้งลำทำเป็นลูกตั้ง ระยะห่างกันประมาณ ๓๐-๔๐ เซนติเมตร และจะใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกความกว้างประมาณ ๔-๕ เซนติเมตร สำหรับขัดซี่แตะ โดยร้อยจากกรอบฝาทางตั้งทะลุลูกตั้งจากส่วนบนของฝาลงมาถึงส่วนล่าง มีระยะห่างกันประมาณ ๒๕-๓๐ เซนติเมตร ในฝาเรือนเครื่องผูกเรียกไม้นี้ว่า *เซ็น*

ฝาเรือนไทยภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นฝापะกน ฝาลูกฟัก หรือฝาสายบัว ในแต่ละแผงหรือแต่ละกระเบาะต้องมีลูกนอนอยู่ภายในกรอบฝา และในลูกนอนแต่ละลูกจะมีรางซึ่งมีความลึกและความกว้างสัมพันธ์กับรางของลูกตั้ง ใช้เป็นที่ใส่และบังคับลูกปะกนหรือลูกฟักให้อยู่กับที่.

ลูกประคบ

ผ้าเนื้อบางห่อฝุ่นผงของถ่านหรือดินสอพองเผาไฟหรือสำลีเป็นต้น ผูกให้เป็นลูกกลมขนาดต่าง ๆ

ตามต้องการ ปล่อยชายผ้าข้างบนไว้สำหรับจับเวลาใช้ในงานช่าง เช่น งานจิตรกรรม งานพิมพ์ภาพ ลูกประคบที่ใช้ในงานช่างมีดังนี้

ลูกประคบโรยแบบหรือลอย การโรยแบบบนพื้นขาวใช้ลูกประคบห่อผงถ่าน ส่วนการโรยแบบบนพื้นดำใช้ลูกประคบห่อผงดินสอพองเผาไฟ การโรยแบบเป็นการนำลูกประคบตบหรือลูบไปมาแต่เพียงเบา ๆ บนแบบกระดาษปรุลาย เพื่อให้ฝุ่นของลูกประคบร่วงผ่านกระดาษปรุลายลงบนพื้นที่จะเขียนลายหรือภาพเป็นจุดเล็ก ๆ เรียงกันตามเส้นของลายหรือภาพซึ่งวิธีนี้ใช้กันมากในการเขียนลายรดน้ำ

ลูกประคบหมึก ใช้ลูกประคบที่ห่อสำลีแล้วนำไปแตะหมึกถูลงบนแม่พิมพ์ในงานภาพพิมพ์ให้เกิดเป็นภาพ

ลูกประคบขัดเซลแล็ก ใช้ลูกประคบที่ห่อสำลีชุบน้ำเซลแล็กที่ผสมแอลกอฮอล์จนใส แล้วบีบพอหมาด ขัดถูบนพื้นที่ทาเซลแล็กไว้ ก่อนขัดด้วยลูกประคบจะต้องขัดด้วยกระดาษทรายเนื้อละเอียดให้เกลี้ยงเงาเสียก่อน การขัดด้วยลูกประคบเท่ากับเป็นการชักเงาทำให้พื้นมันเรียบเกลี้ยงสวยงามยิ่งขึ้น การลงลูกประคบแบบนี้เหมาะสำหรับใช้กับไม้ที่ทำเป็นเครื่องเรือน

ลูกประคบใบลาน ใช้ผ้าห่อสำลีถูลงบนใบลานที่โรยด้วยทรายละเอียดซึ่งคว่ำหรือตากให้ร้อนแล้วใช้ลูกประคบถูไปมาหลาย ๆ ครั้ง เพื่อขัดใบลานให้เรียบและสะอาดพร้อมที่จะนำไปจารตัวอักษร และหลังจากจารตัวอักษรแล้วต้องใช้ลูกประคบชุบเขม่าผสมน้ำมันยางทาถูก่อน จากนั้นใช้ทรายร้อนโรยลงไปแล้วใช้ลูกประคบที่ไม่มีเขม่าถูไปมาอีกครั้ง. (ดู *ช่างลายรดน้ำ* ประกอบ).

ลูกปุ่น

ปุ่นซีเมนต์ที่ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๓ x ๓ เซนติเมตร หนาประมาณ ๒-๒.๕ เซนติเมตร มีลวดผูกเหล็กฝังอยู่ ลวดนี้ใช้สำหรับผูกกับเหล็กปลอกของเสา เหล็กปลอกของท้องคาน หรือเหล็กเสริมของพื้นเป็นระยะ ๆ ในงานคอนกรีตเสริมเหล็ก เพื่อป้องกันไม่ให้เหล็กเสริมไปติดหรือชิดกับแบบที่ใช้หล่อ.

ลูกฟัก

ลักษณะทางช่างที่ใช้ในงานประดับ ที่เรียกว่าลูกฟัก คงเนื่องมาจากมีลักษณะคล้ายผลฟัก ลูกฟักมีรูป

ลูกฟักของฝากุฏิวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

ลักษณะ ขนาด ตำแหน่ง และวัสดุที่ใช้แตกต่างกันไปตามการใช้งาน ได้แก่

ลูกฟักของฝาเรือน ทำด้วยไม้บรรจอยู่ในช่องระหว่างลูกตั้งกับลูกนอน มีรูปร่างและขนาดต่างกัน เช่น ลูกฟักของฝาปะกนมีขนาดเล็กและสั้น เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า *ลูกปะกน* ลูกฟักของฝาสายบัวมีลักษณะเล็กและยาว ลูกฟักของฝาลูกฟักมีขนาดใหญ่และยาว

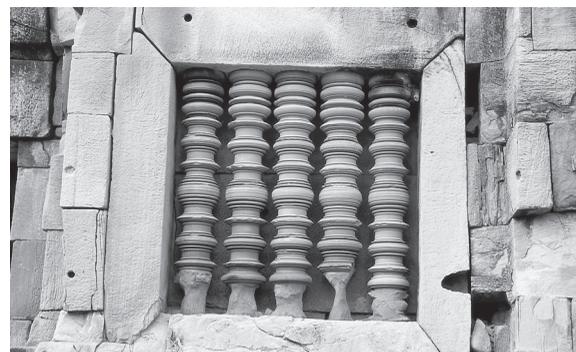
ฐานบัวลูกฟัก คือฐานบัวที่มีลวดบัวเป็นแถบแบนใหญ่คาดประดับท้องไม้ ซึ่งตั้งชื่อว่าลูกฟัก จึงเรียกฐานนี้ว่า “ฐานบัวลูกฟัก”

ลูกฟักที่เป็นลายจะประดิษฐ์ในรูปทรงยาวเรียงกันตามแนวนอนหรือแนวตั้งก็ตาม โดยมีลายประจำยามก้ามปูคั่นจังหวะ จึงมีที่เรียกว่า *ลายลูกฟักก้ามปู*

ต่อมาอนุโลมเรียกวัสดุบางชนิด เช่น กระจก อะลูมิเนียม ที่บรรจอยู่ในกรอบรูปต่าง ๆ เช่น บานประตู หน้าต่าง ช่องแสง ว่า “ลูกฟัก” ด้วย.

ลูกมะหวด

ลูกกรงหิน ลักษณะเป็นปล้องบ่อม ๆ คล้ายผลมะหวด ใช้ประดับช่องหน้าต่างจริงและหน้าต่าง

ลูกมะหวดที่ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดสุรินทร์

หลอกของปราสาทแบบขอม

ปัจจุบันลูกมะหวดทำด้วยไม้กลึง ปูนหล่อ เครื่องเคลือบดินเผา หรือโลหะ แต่ลักษณะยังคงมี ต้นเค้ามาจากลูกทรงหน้าต่างของปราสาทแบบขอม.

ลูกสลัก

๑. ตัวไม้ที่ใช้สอดขัดกันบานประตูหรือบานหน้าต่าง ไม้ให้เปิดออกได้ อาจตกแต่งให้สวยงาม ตัวไม้นี้ถ้า ใช้กับกลอนกบเรียกว่า ลูกสลัก หรือ สลัก แต่ถ้าใช้ กับกลอนดาลมักเรียกว่า ดาล.

๒. ไม้ชนิดต่าง ๆ ที่เหลาให้กลม ส่วนโคนใหญ่ ปลายเรียว มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑-๑.๕ เซนติเมตร ใช้ตอกอัดในการต่อไม้ และการเข้าไม้ เพื่อให้ไม้ยึดติดกัน หรือใช้ในการตอกอัดยึดฝาของ เรือนไทยภาคกลางแต่ละกระเบาะให้อยู่ในรูปทรง ตามที่ต้องการ ลูกสลักนี้ส่วนมากใช้ไม้ชนิดเดียวกับ ไม้หรือฝาที่จะยึด เนื่องจากการยึดด้วยไม้ชนิด เดียว กันเนื้อไม้จะจับกันทำให้ฝาหรือไม้แน่นและ ลูกสลักจะไม่เลื่อนหลุด เช่น ถ้าเป็นฝาไม้สักก็จะใช้ ลูกสลักไม้สัก แต่ถ้าใช้ไม้เนื้อแข็งชนิดอื่น เช่น ไม้ แดง เต็ง รัง ทำลูกสลัก เมื่อตอกยึดแล้วนานไปลูก สลักจะถอยหรือเคลื่อนที่ออกมาได้.

ลูกทียบ

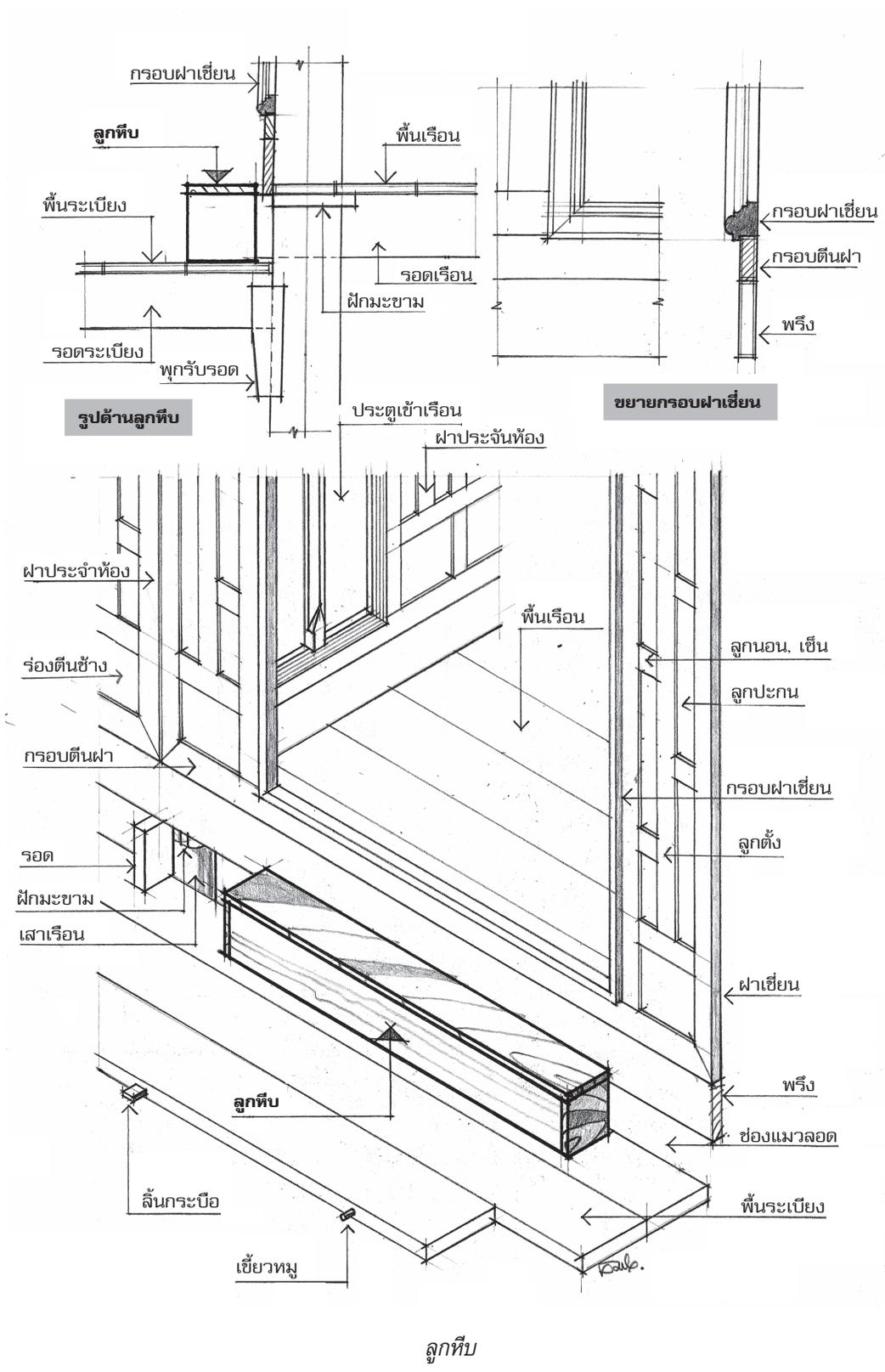
ที่สำหรับวางเท้าก้าวขึ้นลงระหว่างตัวเรือนกับ ระเบียงของเรือนไทยภาคกลางหรือเรือนเครื่องสับ มีลักษณะเป็นแผ่นไม้ ๓ แผ่น ขนาดหนา ๒.๕-๔ เซนติเมตร กว้าง ๒๐-๒๕ เซนติเมตร ยาวประ-มาณ ๑.๕ เมตร หรือยาวไม่เกินช่องว่างของฝา เชี่ยนหรือฝาแม่ข่าย นำมาตีประกบกัน ๓ ด้าน มี

ลูกทียบ

ไม้ตีปิดเฉพาะด้านหัวท้ายลักษณะคล้ายทียบ ทำ หน้าทีเช่นเดียวกับชั้นบันไดหรือกระดานเสียบ

เนื่องจากเรือนไทยภาคกลางโดยทั่วไปพื้น ระเบียงจะลดต่ำกว่าพื้นเรือนประมาณ ๒๐-๒๕ เซนติเมตร ซึ่งเป็นระยะความสูงโดยทั่วไปของชั้น บันไดของเรือนไทยภาคกลาง อาคารทางพระพุทธ-ศาสนาหรือโบราณสถาน ซึ่งสามารถก้าวขึ้นลงได้ สะดวก แต่การก้าวขึ้นลงระหว่างระเบียงกับตัว เรือนของเรือนไทยภาคกลาง ต้องก้าวข้ามพริ้งที่ วางประชิดเสาหรือบังพื้นเรือนอยู่ ซึ่งพริ้งนี้มี ความสูง ๒๐ เซนติเมตร ฉะนั้นจากพื้นระเบียงถึง พื้นเรือนจึงมีความสูงประมาณ ๔๐-๔๕ เซนติเมตร

จึงต้องทำลูกหีบรองรับเท้าเพื่อความสะดวกในการก้าวขึ้นลง.

โล

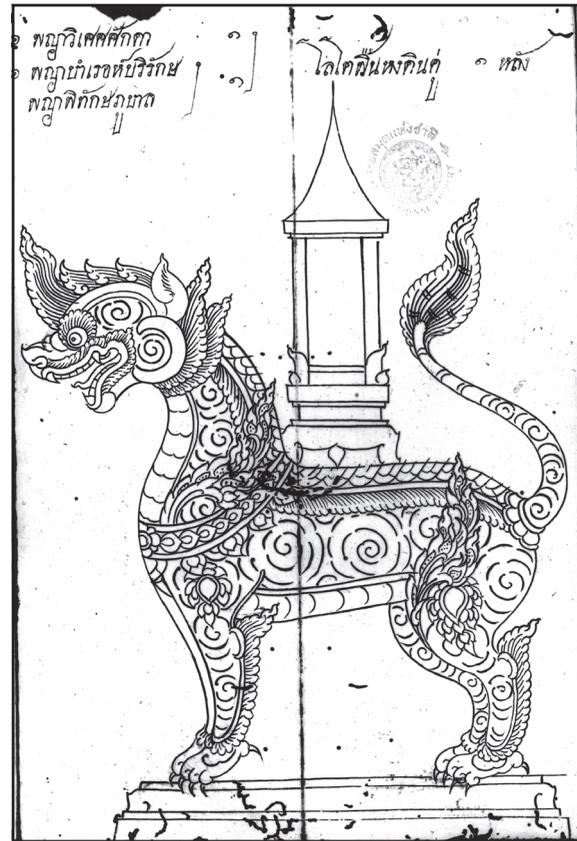
เครื่องป้องกันศัตรูอย่างหนึ่ง ใช้คู่กับดาบหรือหอก ทำด้วยหนังดิบหรือโลหะ ลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือรูปกลม ขนาดกว้างประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๘๐ เซนติเมตร ด้านหน้าเขียนลายหน้าราหู (ราหู) หรือยันต์ทอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *เสโล*

นอกจากนั้นยังมีโลอีกชนิดหนึ่ง มีลักษณะกลมทำด้วยหวายถักทาร์กสีดำ เรียกว่า *ปิไล* ใช้ในการละเล่นมหรสพของหลวงในงานพระราชพิธีอย่างหนึ่งที่เรียกว่า *แทงวิสัย* หรือ *แทงปิไล*.

โลโต

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ลักษณะเป็นสิงห์ผสมเสือ คือมีหัวและตัวเป็นสิงห์ หู หางและเท้าเป็นเสือ ตามภาพที่ใส่กรอบกระจกอยู่เหนือช่องหน้าต่างในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม ช่างเขียนภาพโลโตให้มีผิวหนังและขนเรียบ ตากลม ปากและลิ้นสีแดง เขี้ยวและฟันสีขาว มีกระหนกประดับที่หงอน ข้างแก้ม กลางหลัง รอบคอ ข้างคอ ขาหลัง และโคนหาง มีปล้องเป็นแถบสีขาวตั้งแต่ใต้คางตลอดถึงโคนหาง มีแผงขนสีเขี้ยวที่รอบตา ปาก กลางหลัง รอบข้อเท้า น่องและปลายหาง เท้าเป็นอุ้งมี ๔ นิ้ว ซ่อนเล็บ

ในหนังสือ *สมุดภาพสัตว์หิมพานต์สมัยรัชกาลที่ ๓* ของหอสมุดแห่งชาติ เขียนเป็นภาพลายเส้นรูปสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ผูกหุ้มเข้ากระบวนแห่งานพระเมรุ ช่างกำหนดให้โลโตมีพื้นตัวสีหงดิน ยืนอยู่บนแท่น มีบุษบกสำหรับวางผ้าไตรบนหลัง ตามลำตัวมีเส้นขนซึ่งวนเป็นกันหอยนิ้วเท้าเหยียดเห็นเล็บ.

โลโต

วงกบ

ไม้ที่ประกบกันเป็นกรอบประตูหรือหน้าต่าง มักเป็นรูปสี่เหลี่ยมเพื่อยึดบานประตูหรือหน้าต่าง โดยมีบังใบเป็นตัวกัน ถ้าทำบังใบอยู่ด้านนอกบานจะเปิดออก ถ้าทำบังใบอยู่ด้านในบานจะเปิดเข้า

วงกบนอกจากเป็นรูปสี่เหลี่ยมแล้วยังอาจทำเป็นรูปร่างอื่น ๆ เช่น กลม กลมยาวคล้ายลูกฟัก แปดเหลี่ยม. (ดู *กรอบเช็ดหน้า* ประกอบ).

วงกรอบ

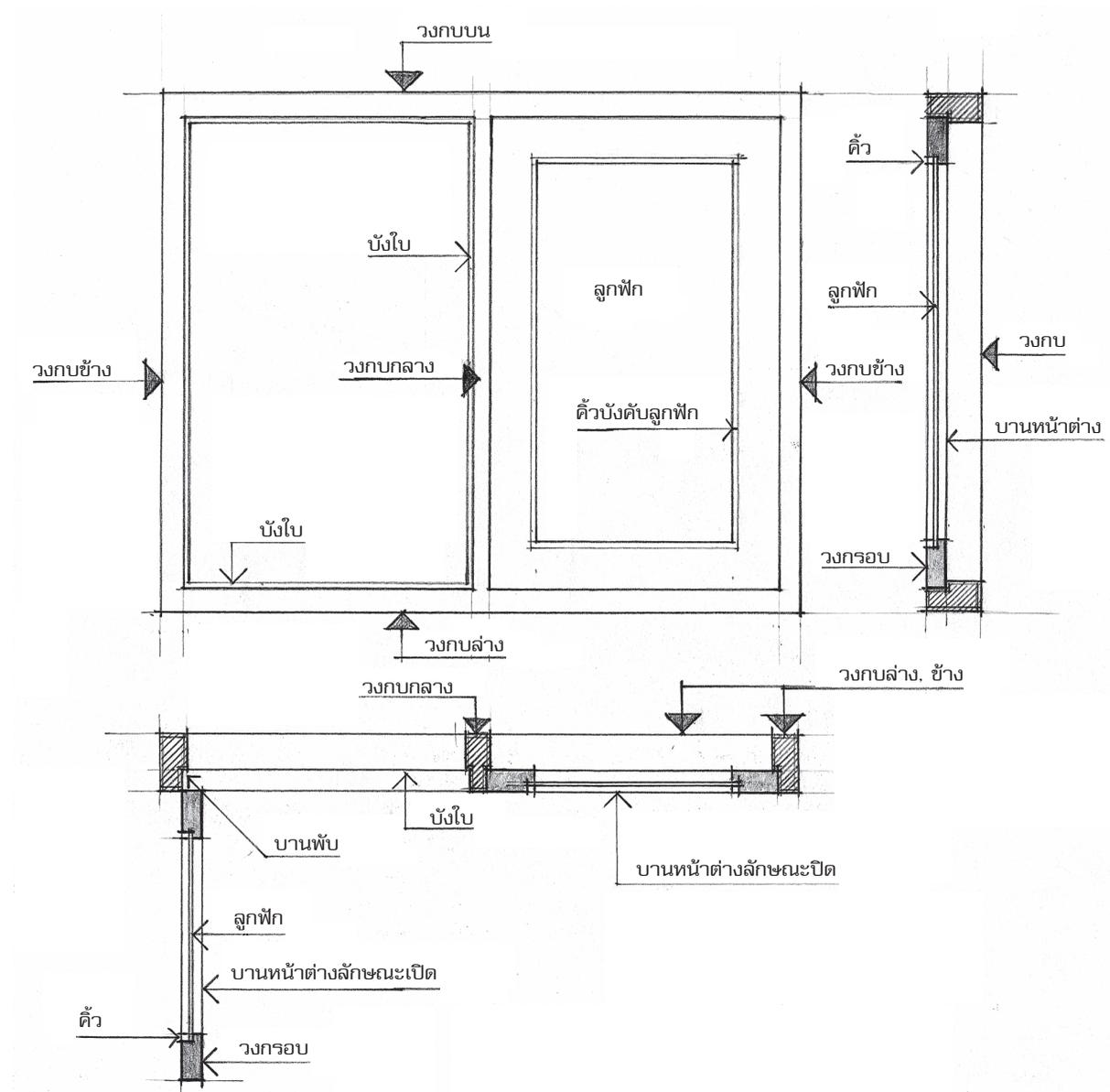
ไม้หรือโลหะที่ประกบกันเป็นวงสำหรับบรรจุลูกฟัก โดยขอบด้านในทำเป็นรางโดยรอบ มีความลึกพอประมาณ ความกว้างของรางจะพอดีกับความหนาของขอบลูกฟักชนิดต่าง ๆ ที่นำมาบรรจุ วงกรอบอาจทำเป็นกรอบนอกสำหรับใส่ลูกฟักแผ่นใหญ่แผ่นเดียว หรือแบ่งวงกรอบให้เป็นช่องเล็ก ๆ หลายช่องสำหรับใส่ลูกฟักเพื่อความสวยงามและเพื่อความแข็งแรงของวัสดุที่เป็นลูกฟักบางชนิด และยังเป็นช่องขนาดเล็กที่ป้องกันคนลอดเข้าภายในตัวอาคารเมื่อถอดหรือทุบลูกฟักออก.

พระวอประเวศวัง

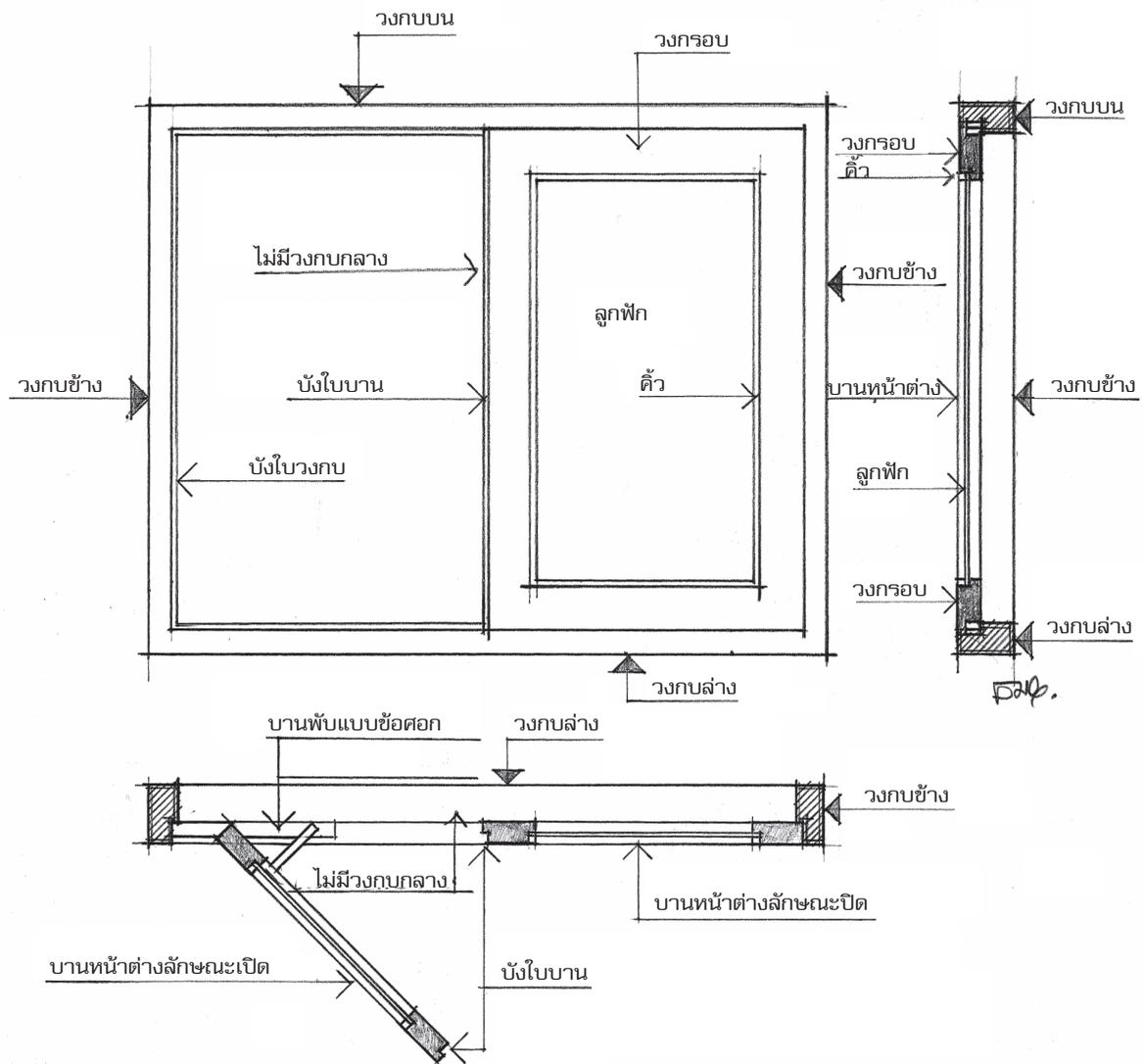
วอ

พาหนะประเภทหนึ่ง สำหรับเจ้านายสตรีสูงศักดิ์ ในราชสำนัก ลักษณะเป็นแคร่ มีคานสำหรับหามทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หลังคาทรงจั่วอาจมีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลงรักปิดทองประดับกระจกสี ผูกม่านลายทอง.

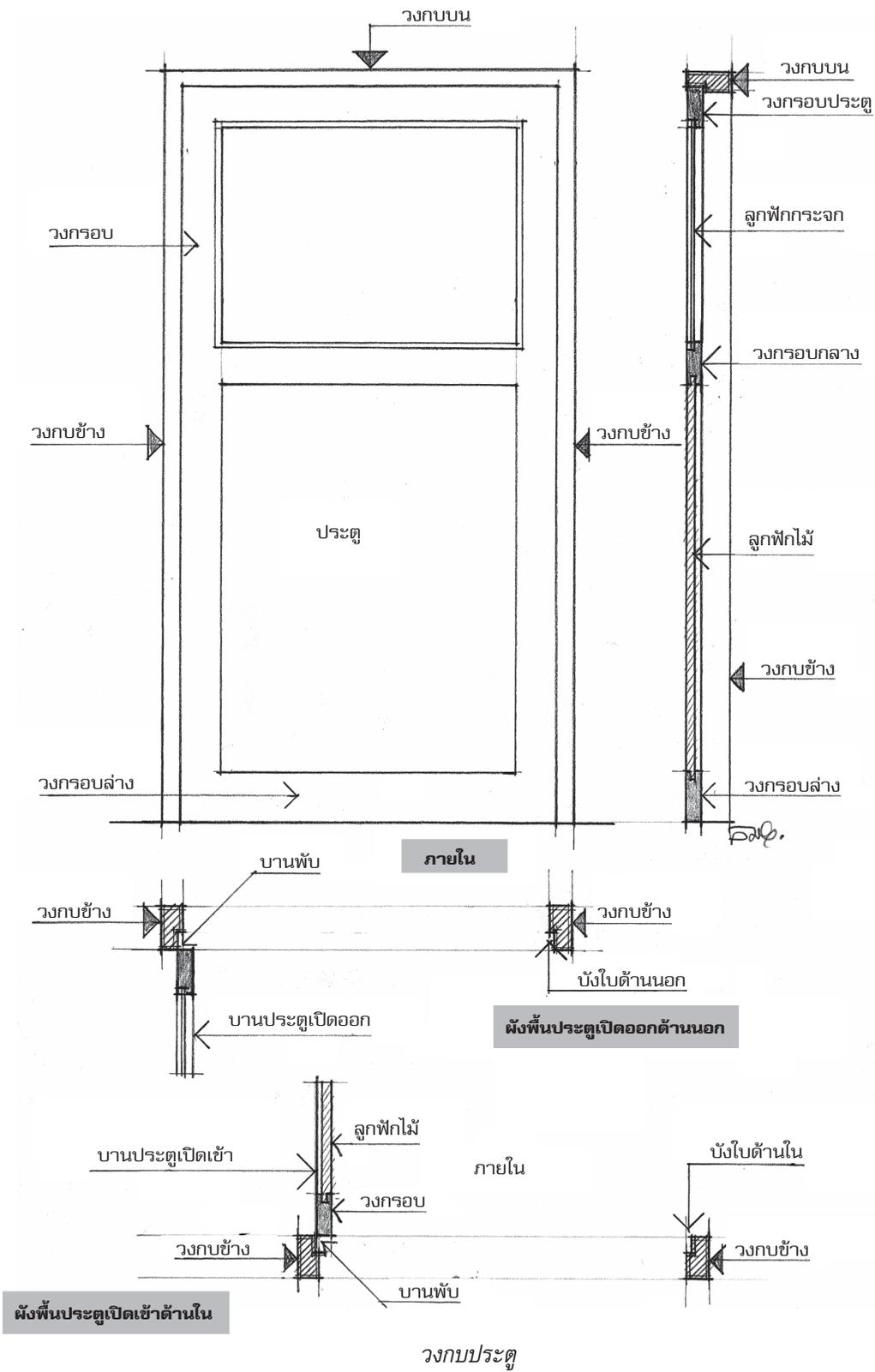
วงกบบานหน้าต่างชนิดมีวงกบรอบทุกบาน

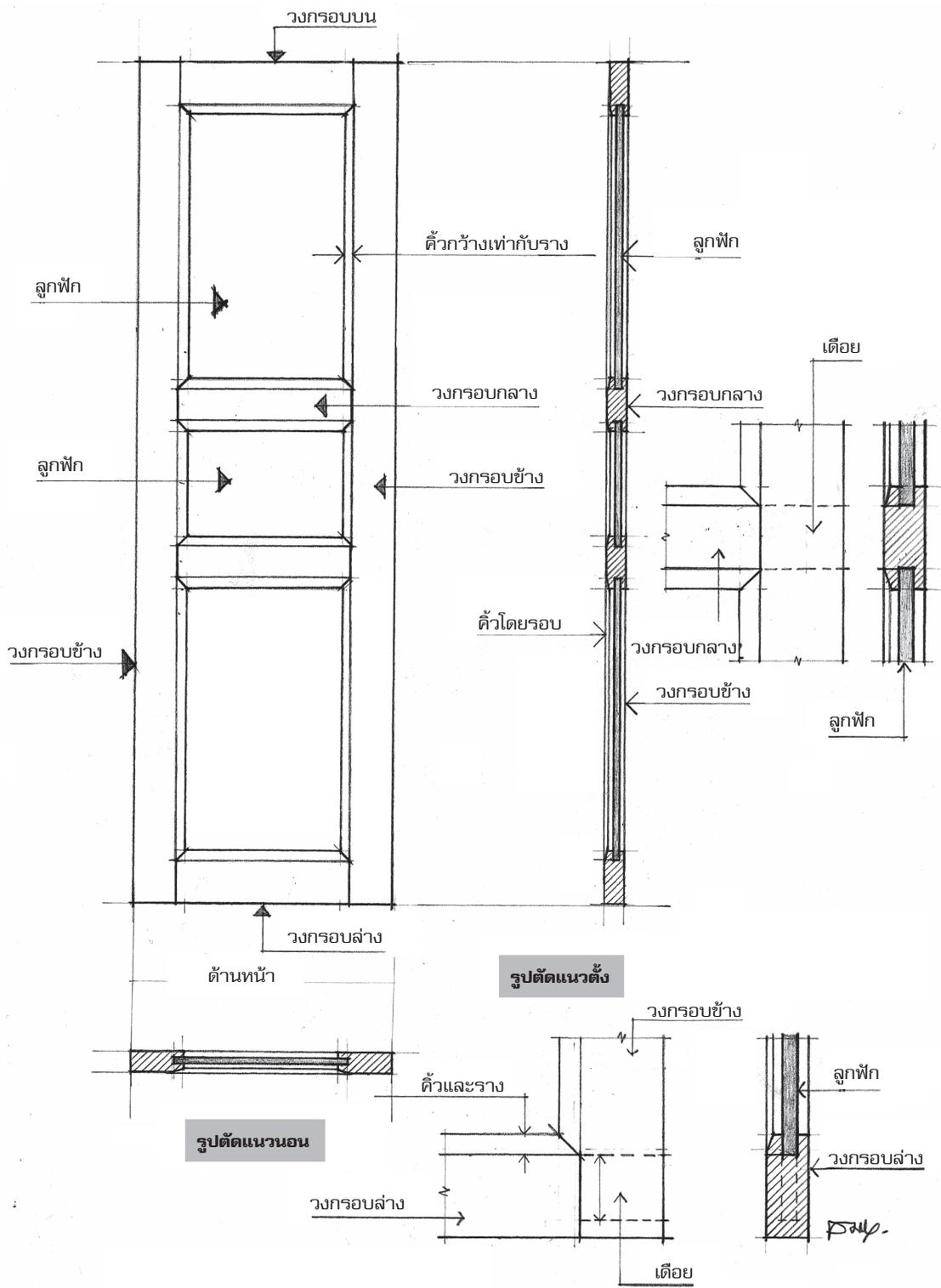

วงกบหน้าต่างชนิดมีวงกบโดยรอบใช้บานพับแบบข้อตอก

วงกรอบ

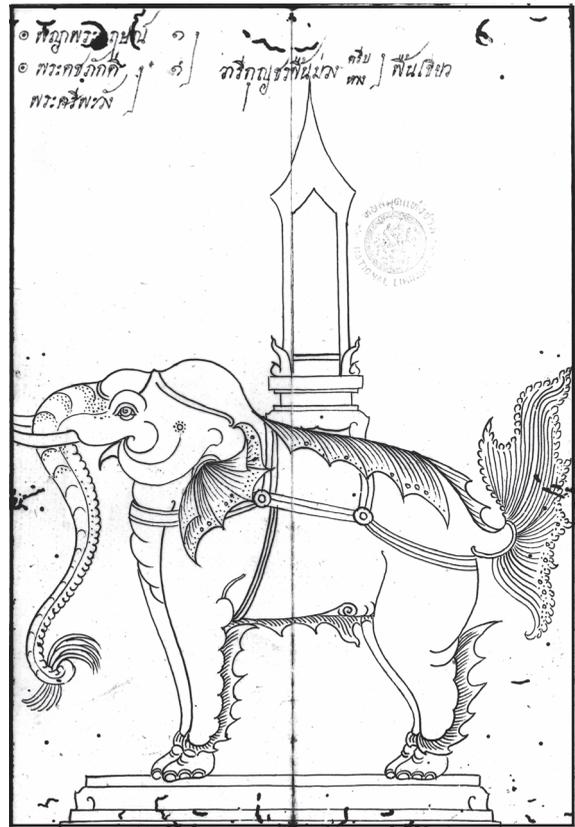

วารีกุญชร

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง หัวและกายเป็นช้าง แต่มีครีบคล้ายปลาที่แก้ม ขา สั้นหลัง ใต้ท้อง และหาง ส่วนท้องมีลายเป็นปล้อง มีสีกายต่าง ๆ กันคือ ดำ ขาว แดง น้ำตาล ฯลฯ.

วิจิตรศิลป์

ศิลปะประเภทที่มุ่งแสดงถึงคุณภาพของภูมิปัญญาช่างและความงามมากกว่าประโยชน์ใช้สอย วิจิตรศิลป์มักใช้เรียกงานช่างไทยประเพณี เช่น จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ วิหาร ประติมากรรมรูปเคารพหรือประติมากรรมเล่าเรื่องนิทานชาดก และสถาปัตยกรรมไทยที่เป็นอาคารทางพระพุทธศาสนา และอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้รวมถึงดนตรีและวรรณกรรมด้วย.

วารีกุญชร

ศรีวิชัย, ศิลปะ

ชื่อเรียกศิลปะแบบหนึ่งเชื่อกันว่ามีศูนย์กลางความเจริญอยู่ในคาบสมุทรมลายูใต้เขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ศิลปะศรีวิชัยมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะชวาภาคกลาง โดยได้พบร่องรอยหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรม เช่น ที่วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพระบรมธาตุไชยาซึ่งเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดกล่าวคือมียอดบริวารใหญ่น้อยลดหลั่นแวดล้อมยอดประธาน และด้านประติมากรรม เช่น รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรกลุ่มหนึ่งซึ่งหล่อด้วยสัมฤทธิ์ แสดงลวดลายที่งดงาม ทรงอารมณ์เครื่องประดับมากมาย ความนิยมสร้างพระโพธิสัตว์

ดังกล่าวแสดงถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน.

ศาล

สิ่งปลูกสร้าง ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพหรือปูชนียวัตถุ มีตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ที่ก่อสร้างเป็นอาคารซึ่งบุคคลสามารถเข้าไปสักการบูชาได้ รูปแบบส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมไทยฐานมีทั้งที่เป็นเสาเดี่ยว หลายเสา หรือยกพื้นเป็นแท่น มีการตกแต่งประดับประดาส่วนต่าง ๆ เช่น ตัวสิ่งก่อสร้างทำเป็นแบบจัตุรมุขหรือตรีมุขหลังคาจั่ว ส่วนยอดทำเป็นยอดชู้ม ยอดปราสาทหรือยอดปราสาท ศาลที่นิยมสร้างคือ

ศาลเทพารักษ์ เป็นที่สถิตของเทวดาผู้ดูแลรักษา เช่น พระพรหม พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง เจ้าพ่อต่าง ๆ

ศาลหลักเมือง เป็นที่ประดิษฐานเสาหลักเมือง

ศาลพระภูมิ เป็นที่ประดิษฐานเจี๊วต์ ซึ่งเป็นที่สถิตของเทวดาผู้ดูแลรักษาประจำพื้นที่อาคารบ้านเรือน สถานที่ราชการ

ศาลเพียงตา เป็นสิ่งก่อสร้างแบบชั่วคราวเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม มีความสูงเสมอระดับสายตา มักมีการตั้งเครื่องบัตร์พลีบวงสรวงเพื่อความเคารพและสวัสดิมงคล

ศาลเจ้า เป็นสิ่งปลูกสร้างถาวร มักมีลักษณะเป็นแบบสถาปัตยกรรมจีน แต่ที่ตกแต่งให้เป็นอย่างสถาปัตยกรรมไทยก็มี เช่น ศาลเจ้าพ่อเสือ กรุงเทพมหานคร.

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลปะศรีวิชัย

ศาลา

สิ่งปลูกสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยหลายอย่าง มีทั้งแบบโถงและแบบมีฝาผนัง โครงสร้างอาจเป็นไม้ทั้งหลังหรือก่ออิฐถือปูน ศาลามีรูปทรงตามลักษณะสถาปัตยกรรมไทย เช่น

ศาลาท่าน้ำ ศาลาโถงที่มักสร้างไว้ตามวัดหรือบ้านเรือน เพื่อใช้เป็นที่พักหรือขึ้นลงเรือ มีทางเดินแล่นกลาง มีที่นั่ง ๒ ข้างทางเดิน ตัวอย่างศาลาท่าน้ำที่เป็นไม้เช่นศาลาท่าน้ำที่วัดบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ที่ก่ออิฐถือปูนเช่นที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ศาลาขวาง ศาลาโถงที่สร้างขวางอยู่ด้านหน้าและด้านหลังของศาลาการเปรียญที่สร้างด้วยไม้ มีชานหรือเฉลียงเชื่อม ศาลาขวางด้านหน้าใช้เป็นที่นั่งพักของผู้ที่จะเข้าไปร่วมพิธีต่าง ๆ ในศาลาการเปรียญ ใช้เป็นที่ตั้งบาตรสำหรับตักบาตรในเทศกาลต่าง ๆ ส่วนศาลาขวางด้านหลังใช้เป็นที่จัดเตรียมอาหารเพื่อไปถวายพระในศาลาการเปรียญ ตัวอย่างเช่น ศาลาขวางที่วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

ศาลาดิน ศาลาโถงที่สร้างไว้บริเวณลานวัดด้านหน้าอุโบสถ มีพื้นยกสูงประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ใช้เป็นที่พักหรือเตรียมของก่อนเข้าไปทำพิธีในอุโบสถ เช่น ศาลาดินหน้าพระอุโบสถวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศาลาการเปรียญ ศาลาแบบมีฝาผนัง เพื่อใช้งานเกี่ยวกับพิธีต่าง ๆ สร้างด้วยไม้ก่ออิฐถือปูนที่สร้างด้วยไม้มี ๒ แบบคือ แบบที่สร้างเป็นหลังเดี่ยวเช่นศาลาการเปรียญที่วัดศรีสุทธาราม กรุงเทพมหานคร และแบบที่สร้างโดยมีศาลาขวางอยู่ด้วย

ศาลาดินภายในวัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เช่นศาลาการเปรียญที่วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ส่วนที่สร้างด้วยวิธีก่ออิฐถือปูนจะมีรูปแบบเช่นเดียวกับอุโบสถและวิหาร มีตัวอย่างเช่นศาลาการเปรียญที่วัดเทพธิดาราม วัดราชนันทดาราม กรุงเทพมหานคร ศาลาการเปรียญที่วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี

ศาลาราย ศาลาโถงขนาดเล็ก สร้างโดด ๆ เรียงรายรอบอุโบสถ หรือเรียงรายล้อมกำแพงแก้ว ที่ใช้กำแพงแก้วเป็นฝาผนังด้านหนึ่งก็มียกพื้นสูงพอประมาณ ศาลารายนี้ใช้เป็นที่พักหรือจัดเตรียมของก่อนเข้าไปทำพิธีในอุโบสถ ตัวอย่างศาลาราย เช่น ศาลารายรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ศาลารายริมกำแพงแก้ววัดราชโอรสารามและวัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร

ศาลาลอย หรือ **ศาลายก** ศาลาโถงที่ยกพื้นสูงเคียงกับกำแพงวัด มีด้านหนึ่งติดกำแพง มีบันไดขึ้นลงทางด้านสกัด ๑ หรือ ๒ บันได พื้นของศาลาจะสูงกว่าชานเล็กน้อย ศาลาลอยในสมัยก่อนใช้ในพิธีโปรยทานหรือพิธีเทกระจาด ปัจจุบันไม่ได้ใช้ทำพิธีใด ๆ แล้ว ตัวอย่างเช่น ศาลาลอย

ศาลารายรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามและวัดมเหยงคณ์พาราม
กรุงเทพมหานคร

ศาลาเปลื้องเครื่อง ศาลาที่มีฝาโดยรอบ
สร้างติดกำแพงด้านหน้าวัด โดยมีเกยสำหรับ
เทียบเสลี่ยงหรือคานหาม เพื่อให้พระมหากษัตริย์
หรือสมเด็จพระสังฆราชเสด็จขึ้นลง ศาลาเปลื้อง
เครื่องใช้เป็นทีเปลื้องเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์
หรือเปลื้องจีวรที่ห่มคลุมออกให้เหลือเพียงจีวรที่
ห่มดอง ก่อนที่จะเสด็จเข้าไปในบริเวณพิธีหรือ
ภายในพระอุโบสถ.

ศิราภรณ์

เครื่องแต่งศิระหรือเครื่องสวมหัว เป็นอาภรณ์
อย่างหนึ่งที่มีอยู่ในกลุ่มชนทุกชาติทุกภาษา นับเป็น
อาภรณ์ซึ่งนิยมสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ
ยังมีปรากฏอยู่ทั้งตัววัดดูนั้น ๆ และอยู่ในผลงาน
จิตรกรรมหรือประติมากรรม ศิราภรณ์ของไทยมี
ใช้ในลักษณะต่าง ๆ คือ

๑. ศิราภรณ์ที่เป็นเครื่องราชูปโภค ใช้
สำหรับพระราชพิธีสำคัญ ๆ ของพระมหากษัตริย์
มีพระมหามงกุฏ พระชฎา และพระเกี้ยว เป็นต้น

สำหรับพระมหามงกุฏนั้นคงเนื่องมาจากการร้อยดอกไม้แล้วเกี่ยวกันเข้าเป็นวงรัดรอบศีรษะเสมอหน้าผากถึงเหนือท้ายทอย รัดรอบมวยผม และประดับยอดมวยผมเป็น ๓ แห่ง แล้วจึงเชื่อมโยงกันให้สามารถถอดและสวมได้ ในบรรดาเครื่องราชูปโภคมีพระมหาพิชัยมงกุฏที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นเอกที่สุดและจัดอยู่ในชุดเบญจราชกกุธภัณฑ์ด้วย พระเกี่ยวคือส่วนย่อยของพระมหามงกุฏนั่นเอง เพราะสร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีโสกันต์ของพระราชกุมารและพระราชกุมารี ส่วนพระชฎานั้นคงเนื่องมาจากการโพกผ้า เพราะการเกล้าผมทรงสูงตั้งคำว่า *โขงโขดง* นั้น เป็นแบบอย่างของชนชั้นสูงสมัยโบราณมาก่อน เครื่องสวมหัวอย่างที่ว่า *พอก* คือผ้าโพกที่คล้ายหมวกถอดและสวมได้สะดวกขึ้นกว่าการโพกผ้าธรรมดาเมื่อประดับทองคำที่ประดิษฐ์เป็นลายดอกไม้รัดโดยรอบ เรียกว่า *พอกเกี่ยว* เป็นศิราภรณ์ประกอบยศศักดิ์ขุนนางไทย ซึ่งปรากฏมีใช้กันมากในสมัยอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระชฎามีรูปลักษณะเช่นเดียวกับพอกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องประกอบอิสริยยศของพระบรมวงศานุวงศ์ที่โปรดเกล้าฯ พระราชทานหรือใช้ทรงเอง สำหรับพระราชพิธีอื่น ๆ เช่นในคราวที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต ก็ทรงฉลองพระองค์ตามแบบโบราณราชประเพณีและทรงพระชฎาเป็นต้น ศิราภรณ์ที่เป็นเครื่องราชูปโภคดังกล่าวนี้จัดเป็น *ราชศิราภรณ์* ประกอบพระราชอิสริยยศของพระ

มหากษัตริย์ดังปรากฏมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

๒. ศิราภรณ์ที่เป็นเครื่องแสดงยศศักดิ์ ใช้เป็นเครื่องราชูปโภคส่วนหนึ่งเฉพาะที่เรียกว่า “พระมหามาลา” เช่น พระมาลาเบี่ยง พระมาลาเส้าสูง พระมาลาเส้าสะเทิน เป็นหมวกที่มีปีกและที่เรียกว่า “มาลา” ก็คงเนื่องมาจากการประดับดอกไม้หรือลายโดยรอบตัวพระมาลานั้น ส่วนใหญ่จะใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังที่ต่าง ๆ หรือในการเสด็จโดยขบวนพยุหยาตรา ตลอดจนพระราชสงคราม เช่น เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาของพม่าในสมัยอยุธยา ก็ทรงพระมาลาเบี่ยงตามแบบอย่างโบราณราชประเพณีเป็นต้น เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จโดยขบวนราบเรียบพระนครเป็นพยุหยาตราทางสถลมารค ก็ทรงพระมหามาลาพับปีกประดับขนนก พระมาลาดังกล่าวนี้คงได้แบบอย่างมาจากต่างประเทศ มาลาหรือหมวกที่ใช้ในทางราชการสำหรับทหาร ขุนนาง ข้าราชการ ส่วนใหญ่จะเป็นชนิดไม่มีปีก เช่น หมวกทรงประพาส หมวกกลีบลำดวน และหมวกตุ้มปี ปัจจุบันยังมีใช้กันอยู่บ้าง เช่น พระตำรวจหลวงนำเสด็จพระราชดำเนิน พวกปีกลองขณะในการพิธีพระราชทานเพลิงศพประกอบเครื่องอิสริยยศ สำหรับหมวกตุ้มปีนั้นพบว่าเป็นหมวกที่ชาวยุโรปสมัยก่อนใช้สวมเวลานอน โดยเย็บเป็นถุงรูปกรวยตอนปลายมีตุ้มประดับสำหรับพวกแถวขณะสวมในขณะปฏิบัติหน้าที่

พระมาลาเบี่ยง

พระมาลาเส้าสูง

๓. ศิราภรณ์ที่เป็นเครื่องประกอบงาน
มหรสพ การแสดง ใช้ในการแสดงต่าง ๆ เช่น
 โขน ละคร มโนราห์ และอื่น ๆ มีอยู่หลายชนิด
 จัดเป็นศิราภรณ์ที่แสดงฐานะของตัวละคร เช่น
 เทวดา กษัตริย์ มเหสี อำมาตย์ นายกอง ไพร่พล
 บางอย่างก็เลียนแบบเครื่องราชูปโภค เช่น มงกุฏ
 พระสำหรับเครื่องแต่งกายชุด “ยืนเครื่อง” พระ
 ในสมัยที่ยังมีการไล่ชิงช้า พวกนาลิวันรำเชนงและ
 ทำการไล่ชิงช้าในพระราชพิธีตรีโยมปวาย ก็ใช้
 ศิราภรณ์เป็นหัวหน้า การแสดงกุลาตีไม้ โมงครุ่ม
 สมัยก่อนก็ใช้ศิราภรณ์ห้วยอดแหลมทรงเตี้ย การ
 แสดงดังกล่าวนี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาหรืออาจก่อน
 หน้านั้นก็ได้

การแสดงละครนั้น นอกจากมงกุฎสำหรับ
 ตัวเอกฝ่ายชายแล้วยังมีศิราภรณ์ชั้นรองลงมาอีก
 ด้วย เช่น **บันจุหรือจ** คือรัดเกล้าที่ไม่มียอด ใช้
 แสดงฐานะของเจ้าเมืองเล็ก ๆ ตลอดจนกรอบ
 หน้าคือกะบังหน้าของตัวนางกำนัล เป็นต้น ยังมี
 ศิราภรณ์ทรงเตี้ยซึ่งเรียกว่า **เทริด** อีกอย่างหนึ่ง
 เป็นมงกุฎทรงเตี้ยมีกรอบหน้า ใช้สำหรับการแสดง
 มโนราห์โดยเฉพาะ

สำหรับโขน แต่ก่อนใช้สวมหัวและหน้า
 ทั้งหมด ต่อมาใช้เฉพาะฝ้ายยักษ์และฝ้ายลิง
 เท่านั้น เรียกว่า **หัวโขน** จึงมีทั้งที่สวมมงกุฎเรียกว่า
 “ยักษ์ยอด” “ลิงยอด” ส่วนที่ไม่สวมมงกุฎเรียกว่า
 “ยักษ์โล้น” “ลิงโล้น” มงกุฎสำหรับหัวโขนประดิษฐ์

ขึ้นตามลักษณะของหัวโขน เช่น พาลี สุครีพ ไข่มงกุฎ ยอดแหลม พิเภกไข่มงกุฎยอดน้ำเต้า อินทรชิตใช้ มงกุฎยอดกาบไผ่.

ศิลาทราย

วัสดุก่อสร้าง ซึ่งช่างโบราณใช้ในการสร้างศาสนสถาน และใช้สลักประติมากรรม เช่น รูปเคารพ รูปเล่าเรื่องทางพระพุทธศาสนา ศิลาทรายเรียกกันทั่วไปว่า หินทราย

ประติมากรรมรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มักสลักเป็นเทวรูป ซึ่งนิยมมากในงานช่างของวัฒนธรรมขอม หากเป็นประติมากรรมรูปเคารพในทางพระพุทธศาสนาได้แก่พระพุทธรูป ได้รับความนิยมทั้งในวัฒนธรรมขอมและวัฒนธรรมไทยสมัยทวารวดีและสมัยอยุธยาซึ่งมีอยู่ไม่มากนัก

ศิลาทรายที่เป็นประติมากรรมเล่าเรื่องมีอยู่มากในงานช่างของวัฒนธรรมขอมมากกว่าอื่น เช่น ทับหลังของปราสาทขอม

งานก่อสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมนิยมใช้ศิลาทรายเป็นวัสดุก่อ ในประเทศกัมพูชา ซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมขอมโบราณ ปราสาทเป็นจำนวนมากก่อด้วยศิลาทราย เช่น ปราสาทนครวัด ปราสาทนครธม ปราสาทบันทายศรี ปราสาทตาพรหม ส่วนในประเทศไทยมีปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นต้น.

ศิลาทรายที่ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

ศิลาแลง

หินธรรมชาติขุดได้จากใต้ดิน เมื่อนำขึ้นมาทิ้งไว้ประมาณ ๑ เดือนก็จะแข็งตัว ศิลาแลงมีเนื้อเป็นรูพรุน แข็งแกร่งแต่เปราะ ช่างโบราณนิยมใช้เป็นวัสดุก่อโดยตัดเป็นแท่งสี่เหลี่ยมปริมาตร ใช้ก่อเรียงเป็นส่วนฐานและผนังอาคารศาสนสถานเช่นในสมัยทวารวดี ส่วนอาคารที่เป็นปราสาทในวัฒนธรรมขอมนิยมใช้ศิลาแลงก่อตั้งแต่ส่วนฐานถึงส่วนบนสุด

คิวลิงค์

คิลาแลง

ช่างโบราณใช้คิลาแลงก่อกำแพง หรือใช้ในงานก่อสร้างส่วนที่รับน้ำหนักโดยไม่คำนึงถึงความประณีตนัก และเนื่องจากคิลาแลงมีความ

แข็งแรงแต่เปราะ และเนื้อเป็นรูพรุน ช่างในสมัยสุโขทัยจึงใช้โคลนเพื่อเป็นแกนสำหรับพอกปั้นปูนเป็นพระพุทธรูป.

คิวลิงค์

รูปเคารพที่เป็นสัญลักษณ์ของพระคิ่ว เป็นแห่งทรงกระบอกรูป ยอดมนเลียนลักษณะของอวัยวะเพศชาย พระคิ่วเป็น ๑ ใน ๓ ของเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ซึ่งแบ่งเป็นไวษณพนิกายและไศวานิกาย ผู้ที่นับถือและเลื่อมใสไศวานิกายจึงเคารพบูชาคิวลิงค์เป็นพิเศษ.

สกุนไกรสร

ลัทธิพินนทักทวักหน่ง ลักษณะเป็นสิงห์ผสมนก มีหัวเป็นนกก ตัวเป็นสิงห์ หางมีแผงขนตั้งแต่ปลาย จนเกือบถึงโคนหาง etail ๔ นิ้ว เล็บยาว ใน หนังสือสมุดภาพลัทธิพินนทักทวักสมัยรัชกาลที่ ๓ ของหอสมุดแห่งชาติ กำหนดให้พื้นตัวสีหงดิน บางครั้งเขียนเป็น สกุนไกรสร.

สกุนไกรสร

สฎป

ลิ่งก่อสร้างสำหรับบรรจุของควรรฐษา เช่น กระจุก บุคคลที่เคารพนับถือ คำ “สฎป” มาจากภาษาสันสกฤต สฎป-stupa ชาวอินเดียโบราณรู้จักกันมา ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล รูปแบบของสฎปพัฒนา มาจากมุนดินเหนื่อหลุมฝังศพ โดยมีการก่อสร้าง ด้วยวัสดุถาวรทำเป็นรูปทรงโอคว่ำเลียนแบบมุนดิน ด้านบนทำเป็นแท่นสี่เหลี่ยมซึ่งหมายถึงบัลลังก์ แล้วต่อยอดด้วยแผ่นกลมซ้อนลดหลั่นกันในทรง กรวยซึ่งหมายถึงฉัตร (ปัจจุบันคลี่คลายมาเป็น ลักษณะที่เรียกกันว่า ปล้องไฉน) ส่วนประกอบ สำคัญดังกล่าวแสดงฐานันดรสูง จึงเป็นลัญลักษณ์ แทนพระพุทธรองค์ทั้งสิ้น และยังขยายความว่าเป็น ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุด้วย เช่น พระสฎป ที่สาญจิ ประเทศอินเดีย

ต่อจากนั้น สฎปทรงกลมรวมทั้งทรงอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะต่อมาได้แพร่หลายจากอินเดียไป ตามแหล่งที่พระพุทธรศาสนาเผยแผ่ไปถึง ดินแดน ไทยได้รับเอาแบบอย่างของสฎปทรงต่าง ๆ รวมทั้ง ทรงกลมมาด้วย โดยวิวัฒนาการผ่านยุคสมัยต่าง ๆ มาจนปัจจุบัน ดังตัวอย่างเจดีย์ทรงกลม เช่น พระ ปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม นำสังเกตว่า ชาวไทย ไม่นิยมเรียกสฎปแต่เรียกว่าเจดีย์แทน ความหมาย ของเจดีย์คือลิ่งที่ควรแก่การเคารพฐษาเช่นเดียวกับสฎป บางทีก็มีผู้เรียกโดยใช้คำซ้อนกันว่า สฎป เจดีย์.

พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม

สมุด

พงถ่านของใบตองแห้งหรือหญ้าคาแห้งผสมกับยางรักเรียกว่า *รักสมุด*. (ดู *ช่างรัก* ประกอบ).

สมุดไทย

หนังสือโบราณประเภทกระดาษของคนไทยในสมัยโบราณ เป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งในการเขียนที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว ทำจากเปลือกไม้มีข่อยและสา เป็นต้น นำมาทำเป็นกระดาษแผ่นยาวติดต่อกันแผ่นเดียว พับหน้าสมุดกลับไปกลับมาที่เรียกว่า *ชนบ* ให้เป็นเล่มสมุดทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาด ความหนาบาง และความกว้างยาว เท่าใด

ก็ได้ตามแต่ความต้องการของผู้ใช้ สมุดไทยจึงมีหลายขนาด ที่ใช้เป็นมาตรฐานมีหน้าสมุดกว้าง ๑๐-๑๒ เซนติเมตร ยาว ๓๕-๓๗ เซนติเมตร มี ๔๐ หน้า หนังสือสมุดไทยมี ๒ สี คือสีดำและสีขาว สีดำเรียกว่า *สมุดไทยดำ* สีขาวเรียกว่า *สมุดไทยขาว*

ในการทำสมุดไทยขาว ก่อนที่จะนำกระดาษไปทำเป็นสมุดต้อง *ลบสมุด* หรือทาด้วยแป้งเปียกทั้ง ๒ ด้านเสียก่อน แป้งเปียกที่ใช้ลบสมุดผสมด้วยน้ำปูนขาวเพื่อช่วยไม่ให้กระดาษซึมเวลาเขียน ถ้าทำสมุดไทยดำจะใช้เขม่าไฟหรือถ่านบดละเอียดผสมลงในแป้งเปียกแล้วจึงนำไปลบกระดาษเช่นเดียวกับการลบสมุดไทยขาว ก่อนจะทำการลบ

สมุดไทย

สมุดต้องดูว่ากระดาษหนาพอที่จะทำสมุดหรือไม่ ถ้ากระดาษบางไม่เหมาะที่จะนำมาทำสมุด ต้องปะเสริมทับซ้อนกระดาษจนหนาพอเหมาะที่จะนำมาทำสมุดได้

สมุดไทยในแต่ละท้องถิ่นใช้วัตถุดิบในการทำแตกต่างกันคือ ภาคกลางนิยมทำจากเปลือกของต้นข่อย จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *สมุดข่อย* แต่ในภาคเหนือนิยมใช้เปลือกต้นสาจึงมีชื่อเรียกว่า *สมุดกระดาษสา* หรือ *ป๊อบสา* และในภาคใต้ใช้ทั้งเปลือกข่อยและเปลือกกฤษณา นิยมเรียกสมุดไทยดำและสมุดไทยขาวว่า *บุตดำ* และ *บุตขาว*.

สร้อย

เครื่องประดับตกแต่งร่างกาย มีลักษณะเป็นสายยาว ทำด้วยวัสดุมีค่า ลูกปัด หอย เมล็ดพืช ปรากฏเป็นเครื่องตกแต่งในงานจิตรกรรมและประติมากรรม.

สลัก

๑. ดู *จำหลัก* และ *ฉลัก*.
๒. ดู *ลูกสลัก* ๑.

สลักเดือย

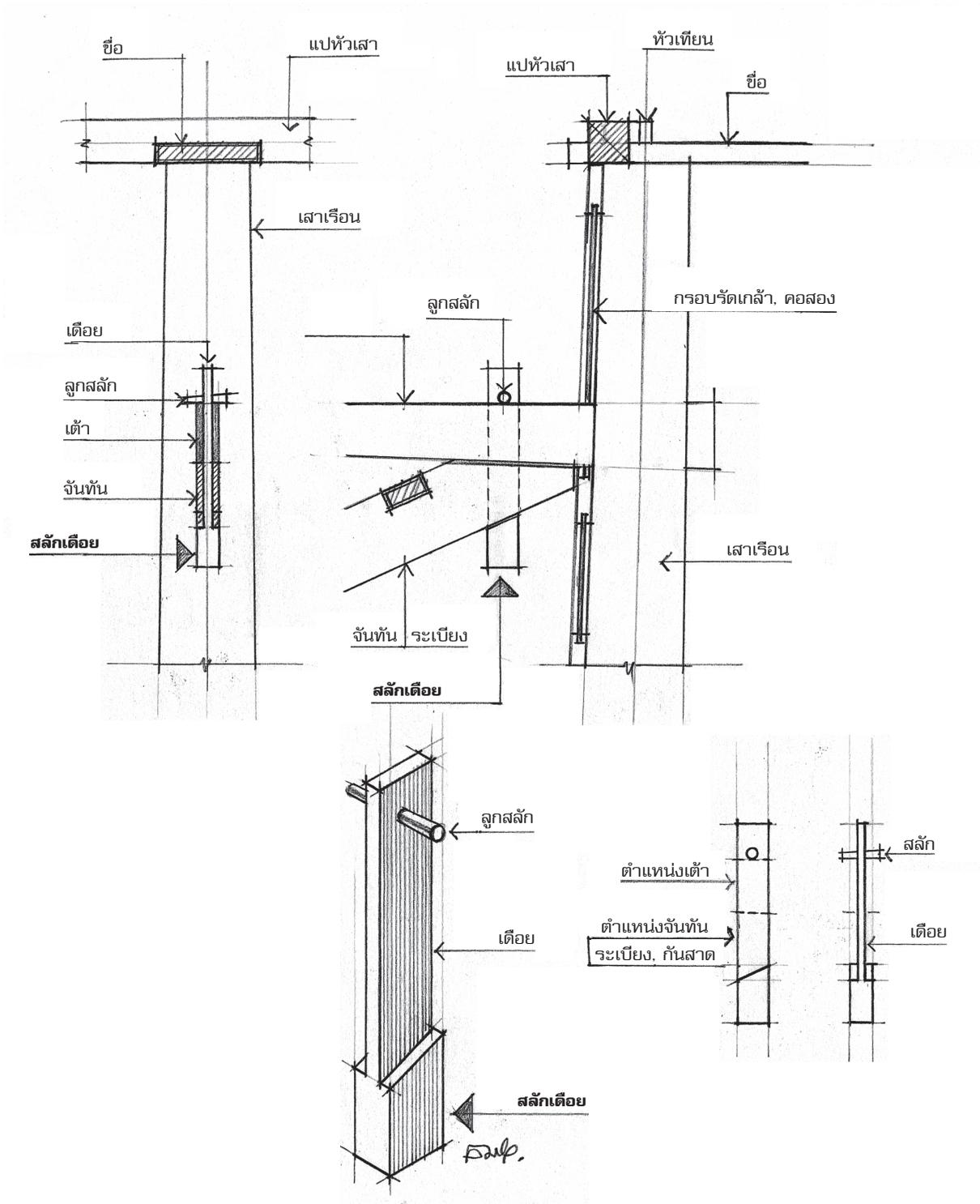
ตัวไม้ที่ใช้ยึดจันทันระเบียงและจันทันกันสาดกับเต้าให้ติดกัน ทำหน้าที่เช่นเดียวกับตัวไม้ที่เรียกว่า *ค้ำคาว* มีลักษณะเป็นไม้ท่อนสี่เหลี่ยมขนาด ๕ x ๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๒๐-๒๕ เซนติเมตร ตกแต่งให้เป็นเดือยอยู่ตรงกลาง หนาประมาณ ๑.๕-๒ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๕-๒๐ เซนติเมตร ใช้เดือยนี้สอดทะลุผ่านรูของจันทันและเต้า จากด้านล่าง ปลายเดือยด้านที่พันเต้าขึ้นไปจะเจาะรูให้อยู่เหนือขอบบนเต้า เพื่อใส่สลักซึ่งเป็นไม้ท่อนกลมมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๐ เซนติเมตร ลูกสลักหรือสลักนี้จะบังคับไม่ให้จันทันและเต้าหลุดจากกัน การยึดที่ใช้ทั้งเดือยและสลักทำให้เรียกว่า "สลักเดือย".

สลักลอด

ดู *เบ็ดใช้ ไก่ตอด สลักลอด หมูลี*.

สอดไส้

การเพิ่มรายละเอียดในตัวลายให้เกิดความประณีตและงดงามมากขึ้น การสอดไส้ต้องทำให้พอเหมาะพอควรเสมอกันทั้งแผ่นลาย หากกระทำเฉพาะบางส่วนจะดูลึกลับขาดความกลมกลืน.

สังฆาวาส

เขตบริเวณที่อยู่อาศัยของภิกษุสามเณร มีทั้งที่เป็น กุฏิสงฆ์หลังเดี่ยวเรียงราย และหมู่กุฏิซึ่งมีชานหรือชานแล่น หมู่กุฏิจะประกอบด้วยหอกกลางหอนั้น หอระฆัง หอสวดมนต์ วัจกุฏิหรือถาน

ในสมัยที่ยังไม่มีการประปา บางวัดจะขุดบ่อขังน้ำเรียกว่า “บ่อโพง” สำหรับให้ชาวบ้านได้มาใช้น้ำด้วย ตัวอย่างวัดที่มีเขตสังฆาวาส เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร. (ดู *พุทธาวาส* ประกอบ).

สัตภัณฑ์แบบมีเชิงเทียนเป็นไม้กลึงทรงหัวเม็ด

สังฆาวาส

เครื่องประดับอย่างหนึ่งในชุดเครื่องต้นของกษัตริย์ ลักษณะเป็นสายสร้อยยาวใช้คล้องสะพายแล่ง ถ้าเป็นสังฆาวาสคล้องไขว้ทั้ง ๒ บ่า จะมีทับทรวงและตาบประดับ.

สัตบริภัณฑ์, สัตภัณฑ์ ๑

ชื่อทิวเขาที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ มี ๗ ชั้น คือ ยุคนธร อีสินธร กรวิก สุทัสนะ เนมินธร วินตกะ และอัสดง.

สัตภัณฑ์ ๒

เชิงเทียนแบบหนึ่งของชาวล้านนา มีลักษณะเป็นแผ่นไม้รูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วหรือครึ่งวงกลม มีฐานตั้ง ที่ขอบทำเป็นเชิง ๗ อัน สำหรับปักเทียน นิยมแกะสลักเป็นลวดลายพรรณพฤกษาและลายนาคเกี่ยว ปิดทองประดับกระจก

สัตภัณฑ์แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่าง

สัตภัณฑ์แบบมีเชิงเทียนที่วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา

ชาวล้านนาไทยสมัยโบราณ ที่นำเอาคติความเชื่อ เรื่องทิวเขา ๗ ชั้นคือ ยุคนธร อสิณธร กรวิก สุทสนะ เนมินธร วินตกะ และอัสดกัณ ซึ่งล้อมเป็นวงกลม รอบเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ตั้งแห่งเมืองสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ ที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของพระอินทร์และ ทวยเทพทั้งหลาย มาประดิษฐ์เป็นแทนบุชาพระ รัตนตรัย โดยทำเป็นเชิงเทียน ๗ อันดังกล่าว

ลัทธิที่มี ๒ แบบ คือ แบบที่มีเชิงเทียน เป็นไม้กลึงทรงหัวเม็ด และแบบที่มีถั่วรองเชิง เทียนเป็นลังกะสี่เคลือบหรือแผ่นโลหะติดไว้บน ปลายเสาเชิงเทียน เพื่อป้องกันไฟที่อาจไหม้ลาม มาถึงเสาไม้เชิงเทียน ซึ่งจะปลอดภัยกว่าแบบแรก.

ศัพท์

ที่นั่งบนหลังช้าง มีพนักล้อมรอบ ๓ ด้าน ไม่มีหลังคา ทำด้วยวัสดุต่าง ๆ เช่น ไม้ งาช้าง หวาย ตกแต่ง ให้งดงามตามต้องการ สำหรับประดิษฐานพระ พุทธรูปปางมารวิชัยหรือพระชัยหลังช้าง นำหน้า ขบวนทัพหลวงในการพระราชสงคราม โดยทั่วไป ใช้เป็นที่นั่งของกลางช้างเพื่อคอยส่งอาณัติสัญญาณ ในการเคลื่อนหรือถอยทัพ และยังใช้เป็น ที่บรรทุกอาวุธหรือสิ่งของอื่น ๆ ด้วย.

สาขแปลง

สัตว์ทิมพานต์พวกหนึ่ง ลักษณะเป็นสิงห์ผสมกิเลน และเสือด มีหัวและตัวเป็นสิงห์ หงอนเป็นกิเลน จมูกและเท้าเป็นเสือด ตามภาพที่ใส่กรอบกระจกอยู่ เหนือช่องหน้าต่างในพระวิหารวัดสุทัศน์เทพวราราม ช่างเขียนภาพสาขแปลงให้ตัวสีจันท์ หงอนสีทอง ตาจระเข้ คิ้วโค้งหยัก ปากและลิ้นสีแดง ฟันและ

เขี้ยวสีขาว มีกระหนกประดับที่กลางหลังรอบคอ ข้างคอ ขาหลัง และรอบโคนหาง ตั้งแต่ใต้คาง ตลอดถึงโคนหางมีปล้องเป็นแถบสีขาว มีแผงขนสี เขียวที่ได้จุมูก คิ้ว ปาก กลางหลัง ออก ขา และ แผงขนสีเขียวเป็นกลีบรอบข้อเท้าถึงน่อง มีเส้นขน สีขาวตลอดท้อง หาง เท้าเป็นอุ้งมี ๔ นิ้ว ซ่อนเล็บ ส่วนประติมากรรมซึ่งปรากฏที่หน้าประตู ทางเข้าพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นรูปสาขแปลงหล่อด้วยสัมฤทธิ์

ในหนังสือ *สมุดภาพสัตว์ทิมพานต์สมัย รัชกาลที่ ๓* ของหอสมุดแห่งชาติ เขียน *สาขแปลง*

สาขแปลงที่หน้าพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

สาบแปลง

เป็นภาพลายเส้นรูปสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ผูกหุ่นเข้า กระบวนแห่งานพระเมรุ ช่างกำหนดให้สาบแปลง ยืนอยู่บนแท่น มีบุษบกประดับบนหลัง ตามลำตัว เรียบเกลี้ยง.

สาบ

กระดาษ ผ้า หรือวัสดุอื่น ที่นำไปบุลายฉลุเพื่อตัด ลายให้เด่นชัด.

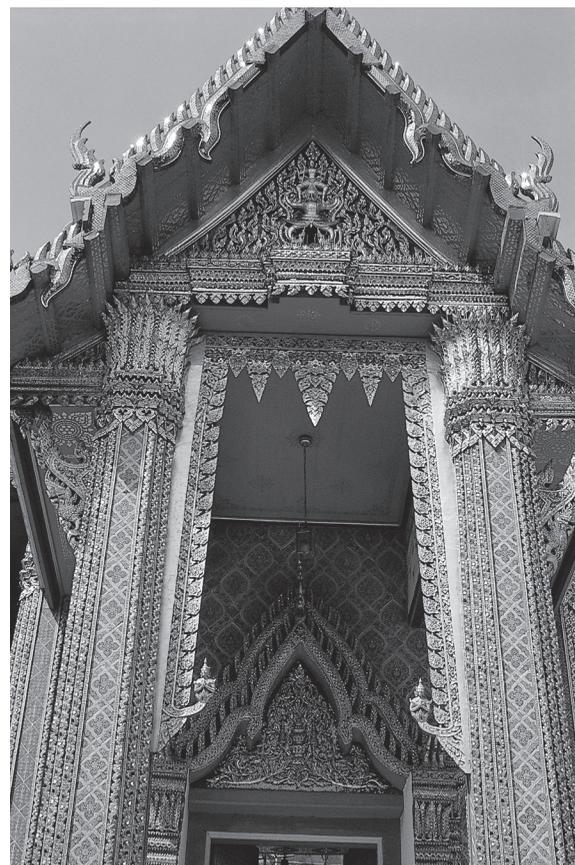
สามเกลอ

เครื่องมือสำหรับใช้ในการตอกเสาเข็มเพื่อทำฐาน รากอาคารขนาดเล็กที่ใช้เสาเข็มยาวไม่เกิน ๖ เมตร ถ้าเกิน ๖ เมตร ต้องใช้ปั้นจั่นตอก สามเกลอทำ

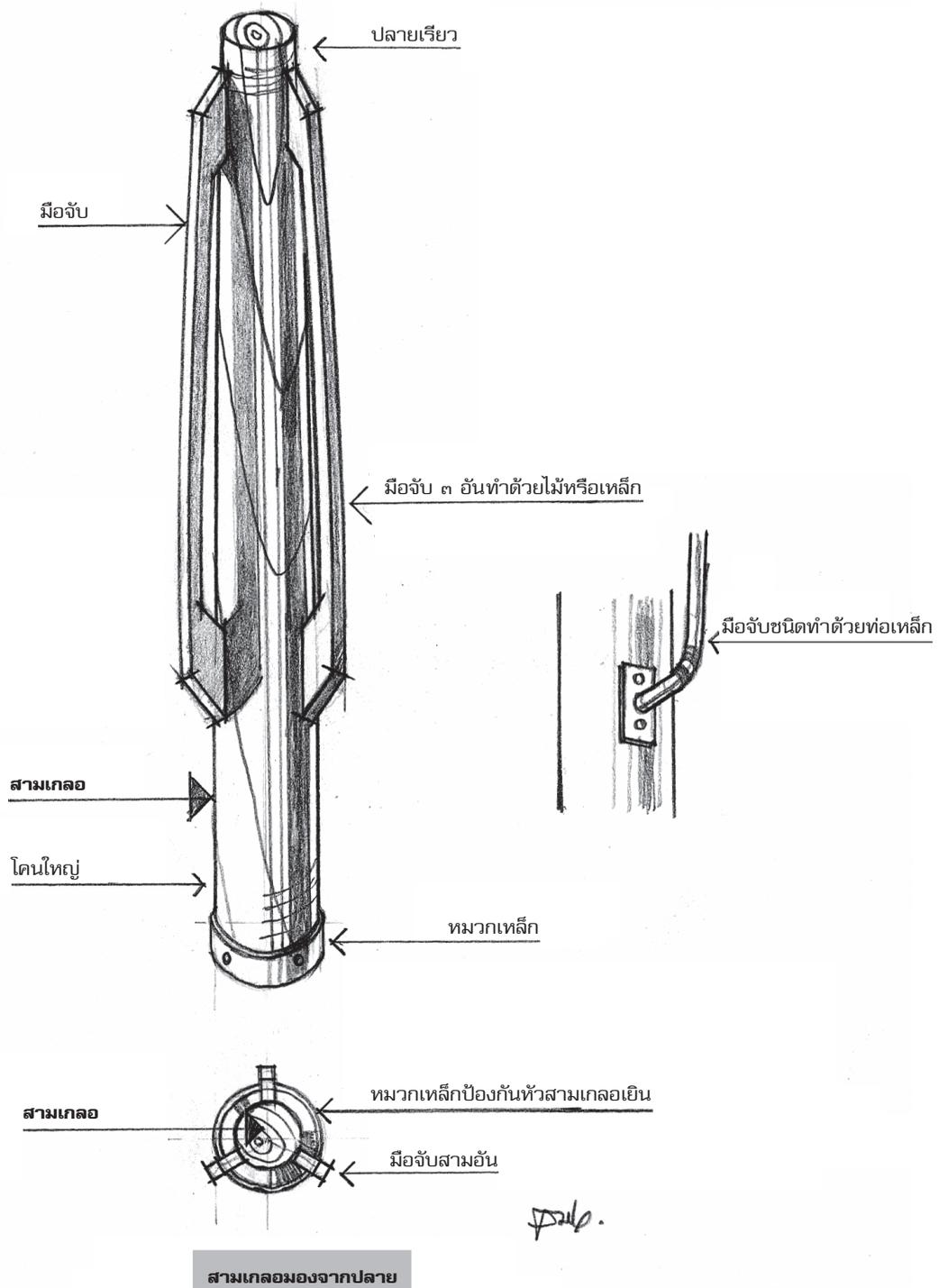
ด้วยท่อนเสาไม้เนื้อแข็ง เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ยาวไม่เกิน ๒ เมตร ตักแต่งให้ โคนใหญ่ปลายเรียว ตรงโคนที่ใช้ตอกมีหมวกเหล็ก สวมเพื่อป้องกันโคนแตกหรือเอนเวลาตอก รอบเสา มีไม้สำหรับจับยึดติดอยู่ ๓ อัน เวลาตอกต้องใช้คน จับอย่างน้อย ๓ คน จึงเรียกชื่อว่า “สามเกลอ”.

สาหร่าย

ลวดลายแกะสลักหรือปูนปั้นที่ทำเป็นแนวตรงยาว ลงมาแนบกับข้างเสาของมุขอาคารสถาปัตยกรรม ไทยประเภทโบสถ์ วิหาร เป็นต้น มีความยาวไม่

สาหร่ายที่พระอุโบสถวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร

Handwritten signature or mark.

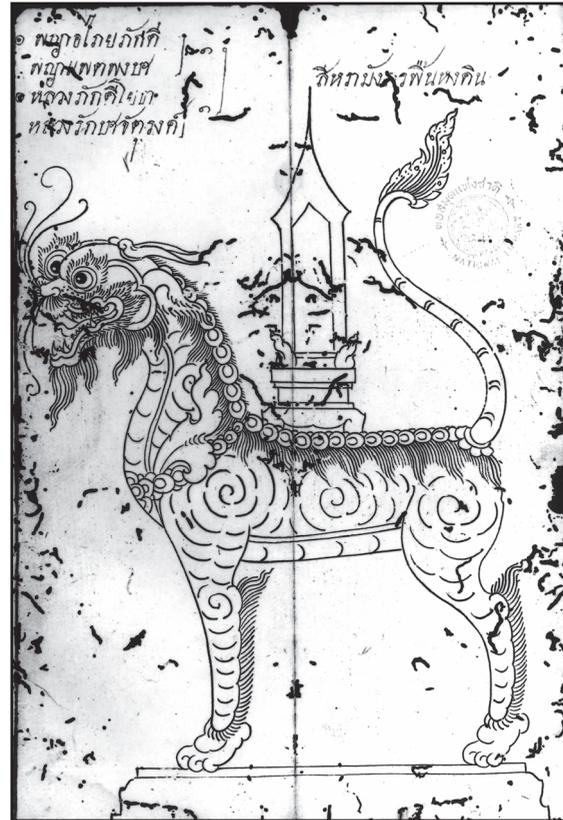
น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของเสา ปลายล่างสุดของเสาหว่าย
ทำเป็นลายกระหนก เทพนม หรือหัวนาค.

ลำซ่าง

ดู *คดสร้าง* และ *ทับเกษตร*.

ลำรอกสี

การแก้ไขหรือการเอาสีเก่าที่ไม่ต้องการออก เพื่อ
เปลี่ยนแปลงให้ดีกว่าเดิม ในงานจิตรกรรมฝาผนัง
ทำโดยวิธีใช้ผ้านุ่ม ๆ ชุบน้ำให้ชุ่มพอควร นำผ้า
ชุบน้ำนั้นปิดทับสีที่ต้องการแก้ไข แต่ต้องระวังไม่
ให้น้ำในผ้าไหลเกินส่วนที่ต้องการเอาสีออก เมื่อ
น้ำในผ้าสัมผัสกับสีที่ผสมน้ำขาว กาวก็จะละลายตัว
ออกจนสามารถเช็ดถอดเอาสีออกได้โดยง่าย, *ถอด
สี* ก็เรียก.

สิงหามังกร

ลำสร้าง

ดู *คดสร้าง* และ *ทับเกษตร*.

สิงหามังกร

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ลักษณะเป็นสิงห์ผสมมังกร
ในหนังสือ *สมุดภาพสัตว์หิมพานต์สมัยรัชกาลที่ ๓*
ของหอสมุดแห่งชาติ เขียนเป็นภาพลายเส้นสำหรับ
ใช้ผูกหุ่นเข้ากระบวนแห่งานพระเมรุ ช่างกำหนด
ให้สิงหามังกรมีหัวเป็นมังกร ตัวเป็นสิงห์ เท้าเป็น
อู้ง ชอนเล็บ พื้นตัวสีหงดิน ตามลำตัวมีเส้นขน
ซึ่งวนเป็นก้นหอย.

สิงห์หย่งที่ฐานสถูปเจดีย์ของวัดราชาธิวาส
กรุงเทพมหานคร

สิงห์หย่ง

รูปสิงห์ที่หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ปั้นด้วยปูน หรือสลัก

หิน อยู่ในท่ากระหย่งยอง ๆ กันไม่ถึงพื้น ประดับที่
ตรงเชิงบันไดศาสนสถานเพื่อทำหน้าที่เฝ้าพิทักษ์
รักษาสถานที่นั้น ๆ เช่น ที่พระอุโบสถวัดพระ

สินเทา-สินธพหนี

ศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และที่ตั้งรายรอบฐานสถูปเจดีย์ของวัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร.

สินเทา

เส้นหยักคล้ายฟันปลาที่คั่นเฉพาะบางส่วนในภาพเขียนเพื่อแบ่งเรื่องหรือแบ่งตอน มีลักษณะเป็นเส้นหยักซ้อนขนานกันหลายเส้น หรือเป็นเส้นหยักที่ประดับขอบนอกด้วยลายครีบน่องสิงห์ก็มี

คำนี้เป็นภาษาที่ช่างเขียนใช้เรียกรศมีรอบเศียรพระพุทธรูป ภาพเทวดา หรือภาพตัวสำคัญในงานจิตรกรรมด้วย. (ดู *ประภามณฑล* ประกอบ).

สินเทาที่จิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่อินทาราม
จังหวัดชลบุรี

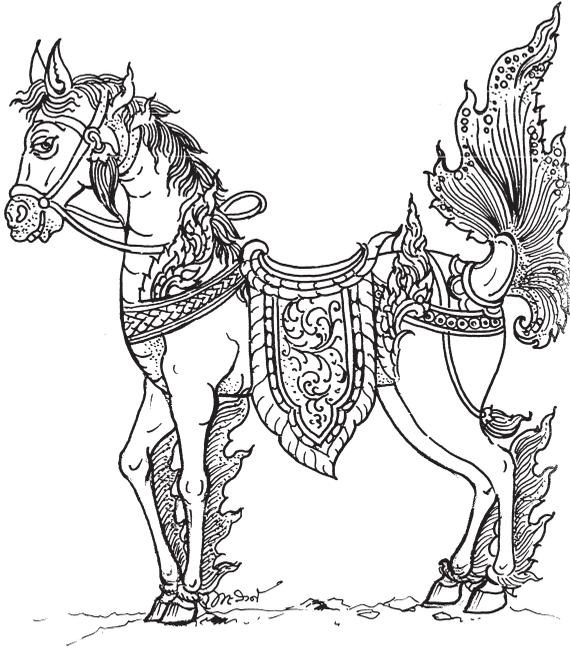
สินธพกฤษร

สินธพกฤษร

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง มีกายเป็นม้า หัวคล้ายช้าง มีงวงและงา ส่วนตาและปากคล้ายสิงห์ หงอนที่หัว ช้างแกม และตรงคอ เป็นช่อกระหนก รอบคอ มีสังวาลและทับทรวง แผงคอเป็นช่อกระหนก ใต้คาง ออก และใต้ท้อง เป็นปล้อง ลำตัว ขา และหางคล้ายม้า ผูกสายเทาและพู่.

สินธพหนี

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ลักษณะเป็นม้าผสมปลา มีหัวและตัวเป็นม้า หางเป็นปลา มีครีบบที่หลังและน่องตามภาพที่ใส่กรอบกระจกอยู่เหนือช่องหน้าต่างในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม ช่างเขียนภาพสินธพหนีให้พื้นตัวสีขาวและสีต่าง ๆ อย่างม้าวลาหก ครีบบและหางสีแดงชาด มีกระหนกประดับที่ช้างแกม รอบคอ ช้างคอ และรอบโคนหาง.

สินธพหนี

สี

เครื่องมือใช้แกะสลักงานประติมากรรม มีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับการใช้งาน เช่น

สีว์รอง สำหรับแกะสลักไม้ ส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ตัวสีว์ทำด้วยเหล็กมีด้ามสำหรับจับ ปากสีว์เป็นร่องมีหลายรูปแบบ ได้แก่ รูปโค้งลึก รูปโค้งตื้นคล้ายเล็บมือที่เรียกว่า “สีว์เล็บมือ” และรูปมุมแหลมเหมือนตัววี (V) มักใช้ในการแกะเดินเส้นลาย

สีว์แทง สำหรับแกะบนวัสดุเนื้อแข็ง เช่น ไม้ โลหะ ตัวสีว์ทำด้วยแท่งเหล็กกล้ารูปสี่เหลี่ยมหรือกลม ด้ามเป็นแป้นกลมสำหรับจับไว้ในอุ้งมือ ปากสีว์มีหลายรูปแบบ เช่น รูปสี่เหลี่ยม รูปหยักคล้ายฟันปลา รูปคล้ายหยดน้ำ ซึ่งแต่ละแบบทำให้เกิดเส้นลายที่แตกต่างกัน

สีว์หน้าแบน สำหรับแกะสลักไม้ หิน หรือวัสดุอื่น ๆ ตัวสีว์ทำด้วยแท่งเหล็กกล้าตรงยาว ปากสีว์แบนและคม ด้ามมักเป็นไม้สำหรับจับ เวลาแกะสลักต้องใช้เครื่องมือตอกที่ด้าม

สี

สีที่ใช้สำหรับทา ระบาย ย้อม เป็นต้น ได้จากวัสดุธรรมชาติ เช่น พืช ออกไซด์ของแร่ธาตุ หรือได้จากการสังเคราะห์ ส่วนมากมีลักษณะเป็นผง ใช้ในงานศิลปะต่าง ๆ

สีที่ใช้เป็นหลักในงานช่างไทยมี ๕ สีคือ แดง เหลือง คราม ขาว และดำ เรียกว่า **สีเบญจรงค์** บ้าง **สีแม่ธาตุ** หรือ แม่ธาตุบ้าง เพราะได้จากวัตถุทางธรรมชาติ เช่น สีครามได้จากต้นคราม สีเหลืองได้จากรง สีแดงได้จากดินแดงและชาด ส่วนสีผสมแต่ละสีได้จากการนำสีหลักมาผสมกันให้ได้สีตามต้องการ โดยช่างจะผสมเก็บไว้และสามารถนำไปใช้ได้ทันที ไม่ต้องผสมใหม่เมื่อจะใช้ในแต่ละครั้ง

ในงานจิตรกรรมฝาผนัง ช่างจะใช้สีหลักทั้ง ๕ สี และสีผสมต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีวิธีผสมให้ได้สีทึบหม่น อ่อนลง หรือสดใสขึ้น โดยนำสีดำ สีขาวและสีแดงมาเจือ แล้วเรียกชื่อเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ ๓ ชื่อคือ

สีมอ คือสีที่เจือสีดำเมื่อต้องการให้สีมีความทึบหม่น เช่น มอคราม มอหมึก

สีนวล คือสีที่เจือสีขาวเมื่อต้องการให้สีมีความอ่อนลง เช่น นวลจันทร์ บัวโรย

สีหง คือสีที่เจือสีแดงเมื่อต้องการให้สีมีความสดใส เช่น หงเสน หงสบาท

ในงานจิตรกรรมแบบสากล มีแม่สี ๓ สีคือ แดง เหลือง น้ำเงิน ส่วนสีผสมเกิดจากการนำแม่สี มาผสมกัน เมื่อนำมาผสมในอัตราส่วนที่เท่ากันหรือ ต่างกันจะได้สีต่าง ๆ อีกมากมาย สีผสมนี้จิตรกร จะผสมเมื่อต้องการใช้โดยไม่ผสมไว้ก่อน แม่สีและสี ผสมแบ่งออกเป็นกลุ่มสีหรือวรรณะสีตามที่ปรากฏ ในวงสีได้ ๒ กลุ่มคือ วรรณะสีร้อนหรือวรรณะสีอุ่น ได้แก่ แดง แสด ส้ม ส้มเหลือง เหลือง และเขียว เหลือง และวรรณะสีเย็นได้แก่ เขียว เขียวเข้ม น้ำเงิน น้ำเงินม่วง ม่วง และม่วงแดง จิตรกรอาจ ใช้สีในวรรณะเดียวกันหรือต่างวรรณะปะปนกัน บ้างตามความเหมาะสม หากนำสีตรงข้ามกันในวง สีเช่นสีแดงกับสีเขียวมาผสมกันจะทำให้เกิดสีกลาง และหากผสมสีมากกว่า ๒ สี ในอัตราส่วนที่ไม่ เหมาะสมอาจทำให้เกิดสีเ็นว่

สุโขทัย, ศิลปะ

ชื่อศิลปะแบบหนึ่งที่เรียกชื่อตามราชธานี ซึ่งก่อตั้ง เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ขณะที่วัฒนธรรมขอมเสื่อม ถอยลงมาก ราชธานีสุโขทัยเข้มแข็งขึ้นเด่นชัดใน รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒- ๑๘๔๑)

ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าลิไทหรืออีกพระ นามหนึ่งคือพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๙๐- ๑๙๑๑) การช่างและพระพุทธรูปศาสนามีความเจริญ รุ่งเรืองมาก แต่หลังจากนั้นในรัชสมัยพระมหา ธรรมราชาที่ ๔ สุโขทัยก็อ่อนแอและตกอยู่ใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิง ซึ่งตรงกับ รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑- ๒๐๓๑)

๖๘๐

เจดีย์ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย

ศิลปะสุโขทัยได้มีการผสมผสานแรง บันดาลใจจากหลายแหล่ง เช่น ศิลปะลังกา พม่า ขอม ล้านนา แต่ช่างสุโขทัยก็สะท้อนศักยภาพ ของตนด้วยงานช่างอันมีเอกลักษณ์เด่นชัด ที่รู้จัก กันดีในด้านสถาปัตยกรรมได้แก่ เจดีย์ทรงพุ่มข้าว บินท์หรือเจดีย์ทรงบัวตูม เจดีย์ช้างล้อม เจดีย์ทรง ปราสาทแบบเรือนชั้น เจดีย์ทรงปราสาทยอดแบบ เรือนยอด แบบอย่างเจดีย์ของสมัยสุโขทัยเกือบ ทั้งหมดมีตัวอย่างอยู่ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอ ศรีสำแลย์ จังหวัดสุโขทัย

ในเรื่องประติมากรรม พระพุทธรูปฝีมือ ช่างสุโขทัยได้รับยกย่องว่ามีเอกลักษณ์เด่นชัด นิยม สลักด้วยปูนปั้นหรือหล่อด้วยสัมฤทธิ์ เช่น พระ

พระพุทธรูปที่วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

พุทธรูปหมวดใหญ่ซึ่งมีพระพักตร์รูปไข่ พระรัศมีรูปเปลว ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจดพระนาภี ปลายแยกออกเป็น ๒ แฉกรูปเขี้ยวตะขาบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหมวดอื่น ๆ อีกอย่างหมวดพระพุทธรชินราช มีพระพุทธรชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก พระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น พระพุทธรูปสี่อิริยาบถ (นั่ง นอน ยืน เดิน) ก็นิยมสร้างกันในสมัยสุโขทัย

ส่วนจิตรกรรมฝาผนังของสมัยสุโขทัยชำรุดเสียหายมาก แต่ยังมีหลักฐานเป็นภาพเรื่องชาดกจารึกเป็นลายเส้นบนแผ่นหินชนวน ที่วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย.

สูญชีพัง

กระบวนการหล่อโลหะของไทย กล่าวคือ เมื่อเข้าดินทำเป็นพิมพ์หุ้มหุ่นชีพังทั้งพิมพ์ดินอ่อนพิมพ์ดินแก่ชั้นนอก และเข้าลวดรัดพิมพ์แล้ว จึงนำพิมพ์ตั้งขึ้นจัดการเอาไฟสุ่มให้ชีพังที่เป็นหุ่นอยู่ภายในพิมพ์ละลายไหลออกมาทางสายชนวนจนหมด เพื่อจะได้เทโลหะหลอมละลายเข้าไปแทนที่ชีพัง การสุ่มพิมพ์ด้วยไฟเพื่อไล่ชีพังนี้ ภาษาช่างหล่อเรียกว่า *ขับชีพัง* หรือ *สำรอกชีพัง*.

เส้นกาฬ

เส้นที่เขียนเน้นรอบนอกสุดของแบบในงานสถาปัตยกรรมไทย เช่น ปรางค์ เจดีย์ บุษบก จะเขียนเมื่อเขียนแบบเสร็จเรียบร้อยแล้วเพื่อเน้นให้งานสถาปัตยกรรมนั้นเด่นชัดขึ้น

เส้นกาฬนี้ใช้เขียนเป็นเส้นรอบนอกในงานจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อกันตัวภาพไว้ก่อนที่จะลงสีพื้นภายนอก ต่อจากนั้นจึงเขียนรายละเอียดในตัวภาพจนเสร็จสมบูรณ์

นอกจากนั้น เส้นกาฬยังใช้เขียนเน้นบางส่วนในตัวภาพที่ต้องการให้เห็นเด่นชัด หลังจากระบายสีเรียบร้อยแล้ว.

เส้นลวด

ส่วนประกอบของสถาปัตยกรรม เรียกเต็มว่า *เส้นลวดบัว* ใช้กำกับหรือกระหนาบลวดบัวแบบอื่น ๆ เช่น บัวหงาย บัวคว่ำ เส้นลวดอาจทำเป็น ๒ หรือ ๓ แนว ซ้อนลดหลั่นเพื่อความเหมาะสมของจังหวะที่ประดับร่วมกับลวดบัวแบบอื่น เช่น ทำไว้เหนือลวดบัวหลังสิงห์ รองรับขาลิงห์. (ดู *บัว* ๓ ประกอบ).

เสลี่ยง

คานหามประเภทหนึ่ง เป็นพาหนะสำหรับผู้มี อิศริยยศและบรรดาศักดิ์ ใช้คนหิ้วหรือหาม ที่นั่ง ทำเป็นเบาะ อาจมีกระดานพิง หรือทำกงสำหรับ เท้าแขน มีชื่อเรียกตามลักษณะของเสลี่ยงนั้น ๆ เช่น เสลี่ยงขนาดเล็กใช้คนหิ้ว ๒ คน ที่คานหามมี เชือกผูกสำหรับคล้องปากคนหิ้ว เรียกว่า *เสลี่ยงหิ้ว* เสลี่ยงขนาดใหญ่ใช้คนหาม ๔ คนหรือมากกว่านั้น เรียกว่า *เสลี่ยงหาม* เสลี่ยงที่มีกงเรียกว่า *เสลี่ยง กง*.

เสาศา

โครงสร้างสำคัญของอาคาร ทำหน้าที่รับน้ำหนัก ของตัวอาคารแล้วถ่ายน้ำหนักทั้งหมดลงที่ฐานราก เสาทำจากวัสดุหลายชนิด เช่น ไม้ อิฐ หิน ศิลา แล่ง คอนกรีตเสริมเหล็ก โลหะ มีรูปร่างแตกต่างกัน เช่น กลม สี่เหลี่ยม สี่เหลี่ยมผืนผ้า หกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม

ก่อนเริ่มปลูกสร้างเรือนไทยภาคกลางจะต้องดูฤกษ์ยาม ทิศทาง และกำหนดว่าเสาต้นใด เป็นเสาเอก เสาโท เสาตรี และเสาพล เพื่อจะได้ ยกต้นใดก่อนต้นใดหลัง การยกเสาหลุมต้องยก เสาเอกเป็นต้นแรก เสาโทเป็นต้นที่ ๒ เสาตรี เป็นต้นที่ ๓ เสาพลเป็นต้นที่ ๔ และเสาอื่นเป็นต้น ต่อไปจนครบ ในการยกเสาจะต้องยกเวียนขวา หรือทักษิณาวรรต นอกจากเสายกในพิธีแล้วยังมี เสาระเบียบ เสาตั้ง เสารั้วชาน เสาหมอ เสาตอม่อ เสาตุ๊กตา เสานางเรียง และเสาซุ้มประตู.

เสาศาเก็จ

ดู *นางแนบ*.

เสาศาโด

ชื่อเสาดังในเรือนเครื่องผูกที่ใช้ไม้ไผ่เป็นเสาเรือน ทำให้ไม่สามารถวางคานกับตัวเสาได้ จึงจำเป็นต้องตั้งเสาศาตอม่อเคียงกับเสาเรือนด้านในเพื่อรองรับคาน ตง และพื้น เสาที่ตั้งบนคานไม่ได้เพราะ คานหลบอยู่ด้านใน จึงตั้งได้ขึ้นมาจากพื้นดินเลย ขึ้นไปรับคานไว้ ช่างจึงเรียกเสาดังของเรือนเครื่อง ผูกที่ตั้งได้ขึ้นชื่อว่า “เสาศาโด”.

เสาศาตะลุง

เสาที่ใช้ปักแท่นยืนโรงช่างหลวงหรือช่างตัน มี ๒ เสา เสาที่อยู่ด้านหัวช่างจะสูงกว่าเสาที่อยู่ด้าน

เสาศาตะลุงของเกยที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในบริเวณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

ทำข้างตามลักษณะของตัวข้าง ระหว่างเสาตะลุงด้านหลังมีเสาเบญพาดพาดขวางอยู่ การวางเสาเบญพาดมีหลายลักษณะ เช่น การวางเสาเบญพาดทับกับเสาตะลุงให้เสาด้านหัวข้างสูงกว่าเสาด้านท้ายข้าง และมีเสาค้ำยันหัวท้าย ได้แก่ เสาตะลุงที่หน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ในพระบรมมหาราชวัง และอีกลักษณะหนึ่งคือมีเสาเบญพาด ๒ อัน วางต่างระดับกัน และมีเสาค้ำยันรับหัวท้ายให้ด้านหัวข้างสูงกว่าด้านท้ายข้าง ตัวอย่างได้แก่ เสาตะลุงของเกยที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร.

เสาเม็ดทรงกลมของเสาตะลุงที่เกยหน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
ในพระบรมมหาราชวัง

เสาในประธาน, เสาประธาน

ดู เสาร่วมใน.

เสาเม็ด

เสากลมหรือเสาเหลี่ยมที่ปลายเสาเป็นรูปทรงลูกจันหรือทรงเหลี่ยม ขนาดใหญ่กว่าตัวเสา แล้วเสริมส่วนยอดเรียวเล็กขึ้นไปเป็น ๓, ๕ หรือ ๗ ชั้น ปลายสุดเป็นยอดแหลม เสาดังกล่าวเรียกว่า “เสาเม็ด” หรือ *เสาหัวเม็ด* ใช้ในงานสถาปัตยกรรมและประดับในงานศิลปะต่าง ๆ มีอยู่ ๒ แบบ คือ เสาเม็ดทรงกลมและเสาเม็ดทรงเหลี่ยม

เสาเม็ดทรงเหลี่ยมที่กำแพงแก้วและเสาพนักระเบียง
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

เสาร่วมใน-เสาหมอ

เสาเม็ดทรงกลม เช่น เสาตะลุงผูกช้างที่
เกยหน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ในพระบรมมหา
ราชวัง

เสาเม็ดทรงเหลี่ยม เช่น เสากำแพงแก้ว
และเสาพนักระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม เป็นหัวเม็ดทรงเหลี่ยมย่อไม้สิบสอง
เสาพนักรที่ลานประทักษิณย่อไม้สิบสองที่พระปรางค์
วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร.

เสาร่วมใน

เสาลอยภายในอุโบสถ วิหาร ที่ตั้งเป็นคู่ ๆ แบ่ง
พื้นที่ภายในเป็นห้อง เสานี้จะตั้งขึ้นไปรับโครงสร้าง

เสาร่วมในของพระอุโบสถวัดหงส์รัตนาราม
กรุงเทพมหานคร

๖๘๔

หลังคา รูปร่างของเสามีทั้งเสากลม หกเหลี่ยม
แปดเหลี่ยม สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้แปดและย่อมุมไม้
สิบสอง ส่วนมากจะมีบัวหัวเสาประดับด้วย, เสา
ในประธาน หรือ เสาประธาน ก็เรียก.

เสาระเบียง

เสาลอยชนิดหนึ่งที่ตั้งขึ้นไปรับหลังคาระเบียง อาจ
มีพนักรโป่ง ทึบ หรือทำเป็นลูกกรงเชื่อม เช่น เสา
ระเบียงของเรือนไทยภาคกลาง เสาระเบียงของ
อุโบสถหรือวิหาร.

เสาลอย

เสอาคารที่ตั้งอยู่โดด ๆ โดยไม่มีสิ่งใดมาเชื่อมต่อ
เช่น ไม่มีฟ้ามายึดหรือเชื่อมติด ไม่มีการก่อผนัง
หรือกำแพง เสาลอยในทางสถาปัตยกรรมไทย เช่น
เสาประธาน เสาในประธาน เสาทาน เสาระเบียง
เสาพะไล.

เสาลอย

เสาหมอ

เสาชนิดหนึ่งของเรือนไทยภาคกลาง มีขนาดสั้น
คล้ายเสาตอม่อ ใช้ช่วยรองรับรอดในกรณีเสารับ
รอดต้นเดิมผุกร่อนจนเกือบขาดหรือขาดตรงแนว

เสาหม้อที่วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เสมอดินอันเนื่องจากความชื้นของพื้นดิน แต่ไม่สามารถนำเสาใหม่มาเปลี่ยนได้เพราะระบบโครงสร้างไม่เอื้ออำนวย จึงต้องนำเสามาตั้งขนาดไว้ด้านในของเสาที่ผุกร่อนโดยให้บารองรับรอดได้พอดี เสาที่มาช่วยรับน้ำหนักทำให้เกิดความมั่นคงและแข็งแรงของเรือนนี้เสมือนมารักษาเสาและเรือน จึงเรียกเสานี้ว่า “เสาหม้อ”.

เสาลอก

ดู *นางแนบ*.

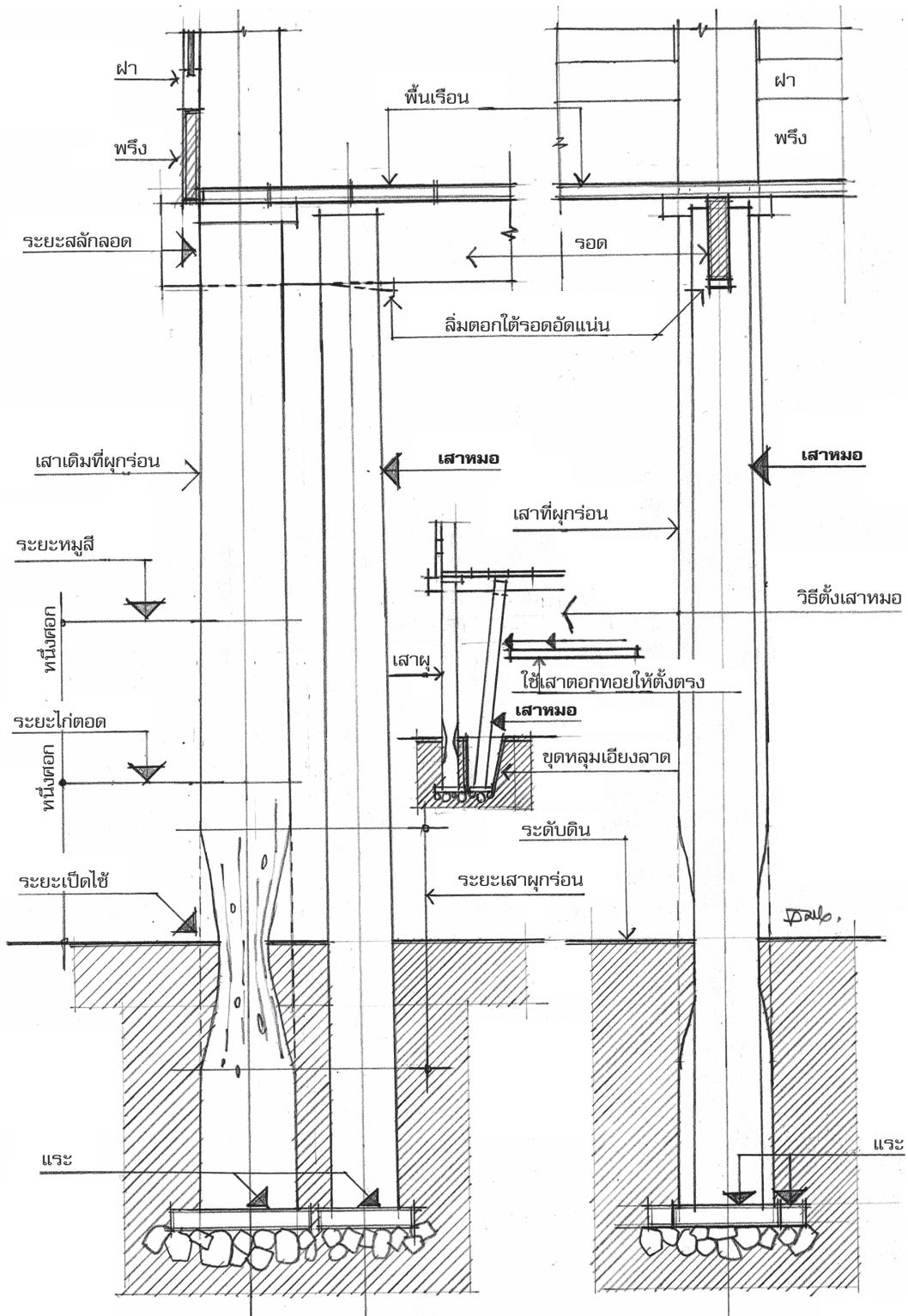
เสาทาน

เสาลอยที่หน้ามุขของอุโบสถหรือวิหารชนิดจั่วเปิด โดยมากมีจำนวน ๔ ต้น เสา ๒ ต้นในรับหลังคาจั่วหรือหลังคาตบที่ ๑ ส่วนเสา ๒ ต้นนอกรับหลังคาปีกนกหรือหลังคาตบที่ ๒ เสาทานนี้มีทั้ง เสาสี่เหลี่ยม เสาสี่เหลี่ยมย่อมุม เสาแปดเหลี่ยม และเสากลม ปลายเสาที่รับช่อมักมีบัวหัวเสา โคนเสาจะมีพนักทึบหรือโปร่งเพื่อเป็นขอบเขต นั่งพิงหรือกั้นตัก

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง แต่เดิมนั้นมีเสาทาน ลักษณะเป็นเสาลอยสี่เหลี่ยมย่อมุมหรือย่อไม้ ตั้งอยู่กลางมุขทั้ง ๔ ด้าน ครั้งเมื่อตั้งพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าเสาทานนี้บดบังและกีดขวางพระบรมศพ จึงโปรดเกล้าฯ ให้แอร์โกเล มันเฟรดี (Ercole Manfredi ชื่อไทยว่า นายเอกฤทธิ หมั่นเพินดี) ศิลปินชาวอิตาลี ตัดเสาทานทั้ง ๔ ต้นออก.

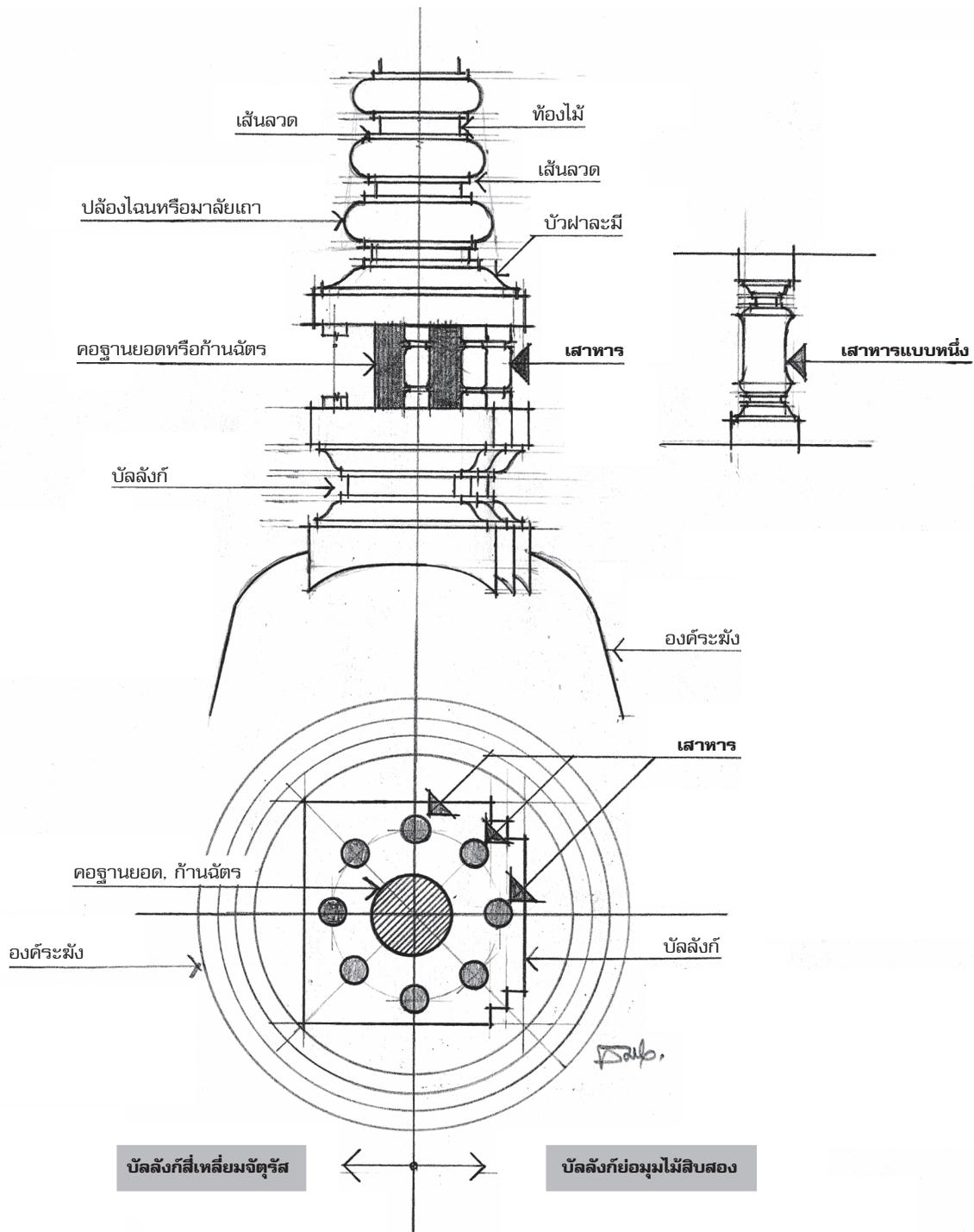
เสาอิง

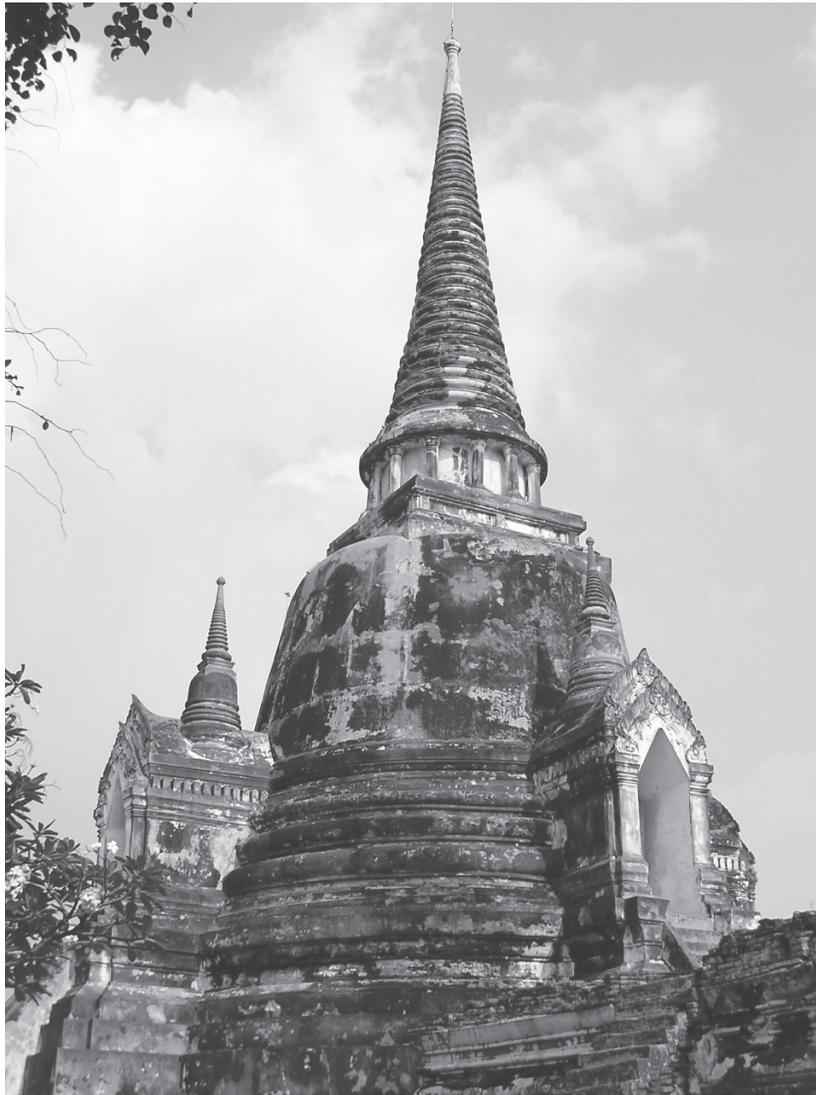
ดู *นางแนบ*.

เสาทมอ

เสาทหารของเจดีย์พระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เสาทหาร

เสาเล็ก ๆ ที่อยู่โดยรอบคอรฐานยอดหรือก้านฉัตรของเจดีย์ทรงกลม มักมีจำนวน ๘ ต้น โคนเสาดังอยู่บนพื้นของบัลลังก์ ปลายเสารองรับหน้ากระดานใต้บัวฟาละมี เสาทหารนี้คล้ายทำหน้าที่รองรับส่วน

ยอดของเจดีย์ นิยมทำกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนเจดีย์ทรงกลมของสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยไม่นิยมทำเสาทหารประดับเหนือบัลลังก์ จะมีเพียงคอรฐานยอดหรือก้านฉัตรรับส่วนยอดของเจดีย์เท่านั้น.

ท

หงส์

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง รูปร่างคล้ายนกขนาดใหญ่ ปากยาว คอยาวระหง ทางอนโค้งเป็นลายกระหนก รูปทรงและสัดส่วนงดงาม ปรากฏในงานศิลปกรรมหลายประเภท เช่น หงส์ในงานจิตรกรรม ลายรดน้ำ รูปหงส์ปูนปั้น ไม้จำหลัก มักใช้ประดับพระปราสาท เจดีย์ ปราสาทหิน หรือประดับหัวเสา อย่างที่เรียกว่า เสาหงส์ ซึ่งพบมากในวัดของชุมชนมอญหรือที่เคยเป็นชุมชนมอญ

ส่วนสัตว์ปีกประเภทเบ็ดที่มีขนาดใหญ่กว่าห่าน สีขาวหรือสีดำ คอยาว รูปทรงสง่างาม ก็เรียกว่า “หงส์”.

เสาหงส์ที่วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร

ลายปูนปั้นประดับเจดีย์ที่วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก

หนังตะลุง

มหรสพชนิดหนึ่งของไทยที่มีมาแต่ดั้งเดิม หนังตะลุงของไทยอาจสืบเนื่องมาจากหนังว้ายของชาวกล่าวกันว่าแหล่งเริ่มต้นของหนังตะลุงคือประเทศจีน โดยมีฮ่องเต้งองค์หนึ่งทรงรันทดพระทัยที่พระมเหสีสิ้นพระชนม์ถึงกับไม่ออกจากราชการ พวกเสนามาตย์จึงคิดทำรูปพระมเหสีฉายเป็นเงาให้ทอดพระเนตรก็พอบรรเทาความรันทดพระทัยลงได้ จากนั้นก็มีการเล่นรูปฉายเงานี้ต่อมาอย่างแพร่หลาย

ตัวหนังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งในการเล่นหนังตะลุง ดังนั้นช่างที่สร้างตัวหนังตะลุงต้องมีความรู้เกี่ยวกับรูปร่างและลักษณะของตัวละคร จึงจะสามารถสร้างตัวละครออกมาได้ เรื่องที่นิยมนำมาเล่นและนำมาสร้างเป็นตัวหนังตะลุงมักเป็นเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตัวพระราม นางสีดา พระอิศวร ตัวตลก ตัวหนังตะลุงทำด้วยหนังวัวดิบที่ตากแห้งและชุดจนบาง จากนั้นช่างจะตัดตัวหนังให้เป็นรูปตัวละครคล้ายภาพบุคคลในงานจิตรกรรมไทย แล้วฉลักหนังเป็นลวดลายจนตัวหนัง

โปร่ง แสงผ่านได้ กลางตัวหนังมีไม้ไผ่กลม ๆ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑-๒ เซนติเมตร ผ่าครึ่งตั้งแต่ปลายถึงมือจับ สำหรับคืบตัวหนังให้เรียบและคงรูปอยู่ได้ ด้านโคนไม้จะเป็นที่จับเชิด ตัวหนังตะลุงนั้นมีทั้งที่ทาสีดำทึบทั้งตัวและทาสีต่าง ๆ เมื่อมีแสงสว่างส่องผ่านจากข้างหลังจึงทำให้เห็นภาพและเงาชัดเจนขึ้น

หนังตะลุงเป็นมหรสพที่ใช้ศิลปะหลายประเภทผสมผสานกัน ตั้งแต่ศิลปะในการออกแบบสร้างตัวหนังขึ้นตามลักษณะของตัวละคร ศิลปะในการร้อง การพากย์ ประกอบกับการเชิดให้ตัวละครเคลื่อนไหวเข้ากับเสียงดนตรี ตัวหนังตะลุงมักจะเคลื่อนไหวได้เล็กน้อย อาจขยับแขนได้ด้วย การใช้ไม้อีกอันหนึ่งผูกติดไว้ให้คนเชิดหรือนายหนังใช้มืออีกข้างหนึ่งจับเชิดให้ออกท่าทางตามต้องการ การทำให้มือและแขนตลอดจนปากเคลื่อนไหวได้ช่วยให้การเชิดตัวหนังมีชีวิตชีวาและสนุกสนานมากขึ้น หนังตะลุงนิยมเล่นกันมากในภาคใต้มาแต่โบราณ แม้ในปัจจุบันก็ยังนิยมเล่นและทำตัวหนังตะลุงกันอยู่ทั่วไป.

หน้ากระดาน

ส่วนประกอบบนและล่างของฐานในงานสถาปัตยกรรมไทย ลักษณะเป็นแผ่นพื้นมีความกว้าง ยาว และหนาเหมือนแผ่นกระดาน ที่อยู่ส่วนบนเรียกว่า หน้ากระดานบน ที่อยู่ส่วนล่างเรียกว่า หน้ากระดานล่าง

หน้ากระดานใช้ประกอบอยู่กับฐานชนิดต่าง ๆ เช่น ฐานหน้ากระดาน ฐานบัว ฐานสิงห์ ฐานเชิงบาตร เมื่อใช้กับส่วนประกอบอื่น ๆ ในแต่ละฐาน จะต้องมีส่วนเชื่อมต่อกันหรือคั่นอยู่เสมอ.

หน้ากาล

ดู *เกียรติภูมิ*.

หน้าขบ

ด้านหน้าตรงของสิงห์หรือยักษ์ที่เรียกว่า หน้าอัด แยกเขี้ยวขบฟัน ในทางศิลปกรรมใช้เป็นลายเขียนปั้น แกะสลัก สำหรับประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรม ตลอดจนเป็นลายปักเสื้อโขนละคร ลายผ้าถุง ผ้ามา่น ฯลฯ นอกจากนี้ยังปรากฏเป็นภาพ

สิงห์ขบ

ปั้นปูน หรือ สลักหิน

Xen หน้าสิงห์

พื้นลวดรักสีแดง ลายฉลุปิดทอง

ยักษ์ขบ

หล่อโลหะ หรือ แกะไม้ระบายสี

หน้าขบ

เขียนบนโล่ เช่น เครื่องป้องกันอาวุธคู่กับดาบ และพิมพ์สีเป็นลายเส้นเสนาภูฏ เครื่องแบบทหาร สมัยโบราณ ซึ่งแต่งเข้ากระบวนแห่งของหลวงอีก ด้วย.

หน้าจั่ว

แผงปิดจั่วหรือด้านสกัดของอาคารที่มีหลังคาทรงจั่ว เป็นรูปทรงสามเหลี่ยม ทำหน้าที่กันลม กันแดด และกันฝน รูปแบบหน้าจั่วของเรือนไทยภาคกลาง มีหลายแบบได้แก่ แบบลูกฟัก แบบใบปรีอ และ แบบพระอาทิตย์ คำ “หน้าจั่ว” นี้ใช้เรียกเครื่อง ปิดตรงจั่วสำหรับอาคารที่พักอาศัยของบุคคล ธรรมดา กุฎิสงฆ์ ตำหนัก รวมทั้งเรือนต้นที่สร้าง แบบเรือนไทยภาคกลาง. (ดู จั่ว ประกอบ).

หน้าต่าง

ช่องว่างของอาคารที่มีบานปิดและเปิดได้เพื่อรับแสงสว่าง อากาศ และลม ช่องหน้าต่างของเรือนไทย ภาคกลาง กุฎิ อาคารทางศาสนา และอาคารที่ เกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ มักเป็นรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้าโดยเอาทางด้านแคบตั้ง และด้านบนของ ช่องหน้าต่างจะสอบเข้าเล็กน้อย การติดตั้งบาน หน้าต่างต้องมีกรอบเซ็ดหน้าบังริมบานโดยรอบ โดยมีธรณีหน้าต่างเป็นที่ยึดตัวบาน และตัวบาน จะเปิดเข้าในตัวอาคารเท่านั้น อาคารทางพระพุทธ- ศาสนาและอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ที่ สร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนจะมีทั้งที่เป็นช่องธรรมดา และช่องที่ประดับด้วยซุ้มทรงยอดต่าง ๆ เพื่อแสดง ฐานะอันศักดิ์สิทธิ์และเพื่อความสวยงามของอาคารด้วย.

หน้าบัน

เครื่องปิดจั่วหรือด้านสกัดของอาคารทางพระพุทธ- ศาสนาและอาคารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ทำหน้าที่กันลม กันแดด และกันฝน หน้าบันมีทั้ง ที่ทำด้วยไม้และก่ออิฐถือปูน หน้าบันไม้จะมีการทำ ลวดลายด้วยไม้แกะสลัก ส่วนหน้าบันแบบก่ออิฐ ถือปูนลายหน้าบันมักเป็นปูนปั้นหรือประดับตกแต่ง ด้วยวัสดุอื่น ๆ เช่น เครื่องเคลือบ (ถ้วยกระเบื้อง เคลือบ) หน้าบันทั้ง ๒ แบบมักทำลวดลายต่าง ๆ ประดับพร้อมรูปเคารพ เช่น พระอินทร์ทรงช้าง เอราวัณ นารายณ์ทรงครุฑ และมีการลงรักปิด ทองประดับกระจกด้วย

คำ “หน้าบัน” นี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรง ประทานอธิบายไว้ในหนังสือบันทึกเรื่องความรู้อย่าง ต่าง ๆ ว่า “เขียน หน้าบรรพ สนิกกว่า หน้าบัน เพราะคำ บรรพ แปลว่า ก่อน ก่อนก็คือด้านหน้า... เขียนบันไม่ได้ความอะไร ตามที่ฉันอธิบายมาก่อน เรื่องบรรพแถลง”.

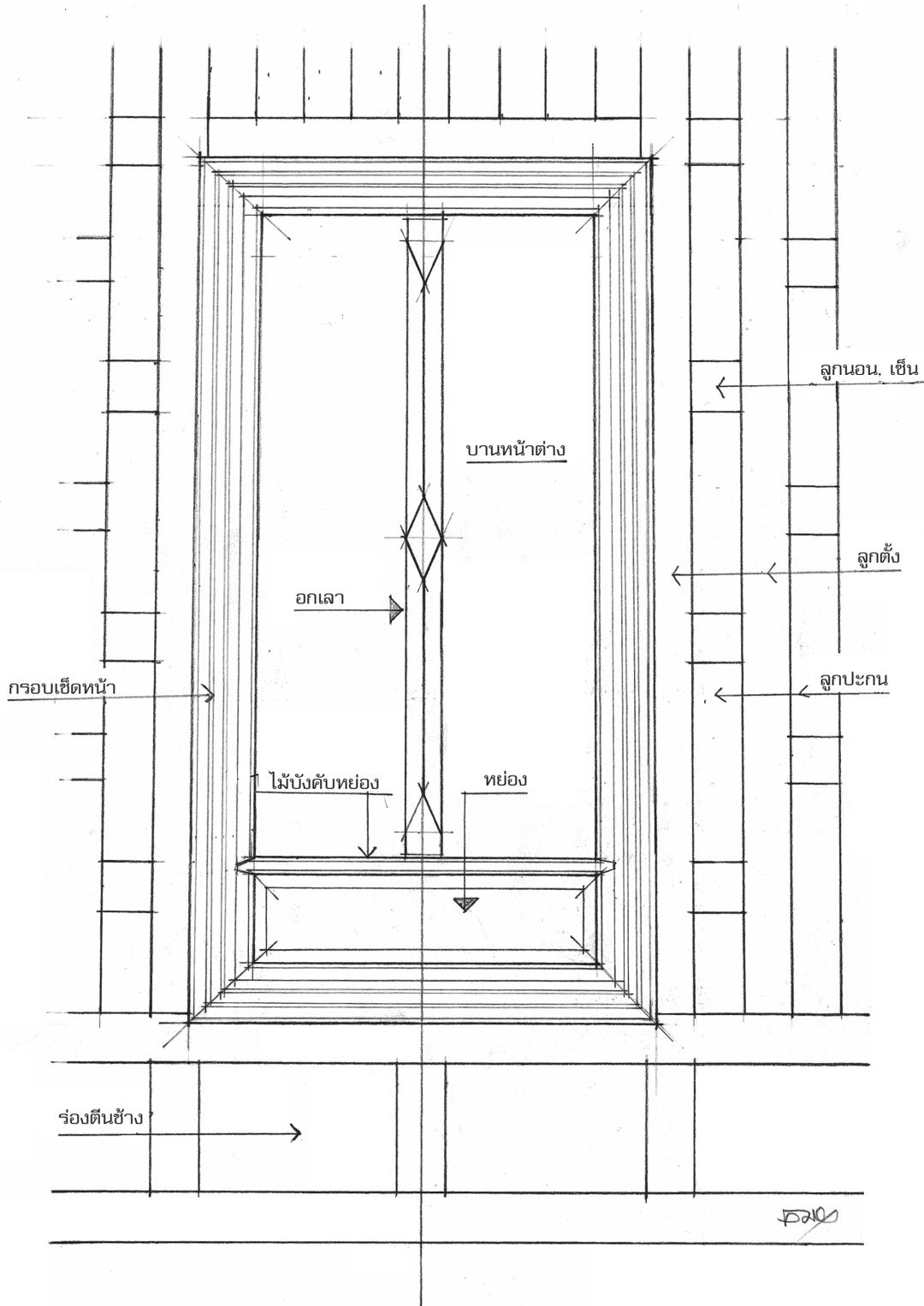
หน้าภาพ

ใบหน้าของตัวภาพในจิตรกรรมไทย มีหน้าภาพ มนุษย์และอมมนุษย์ ที่ถือว่าเป็นภาพหลักมีอยู่ ๔ ภาพ คือ ภาพใบหน้าของพระ นาง ยักษ์ และลิง โดยแต่ละภาพแสดงใบหน้าด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านข้าง เรียกว่า หน้าเสี้ยว แสดงใบหน้า ทางด้านข้างโดยเห็นตาเต็มเพียงข้างเดียว

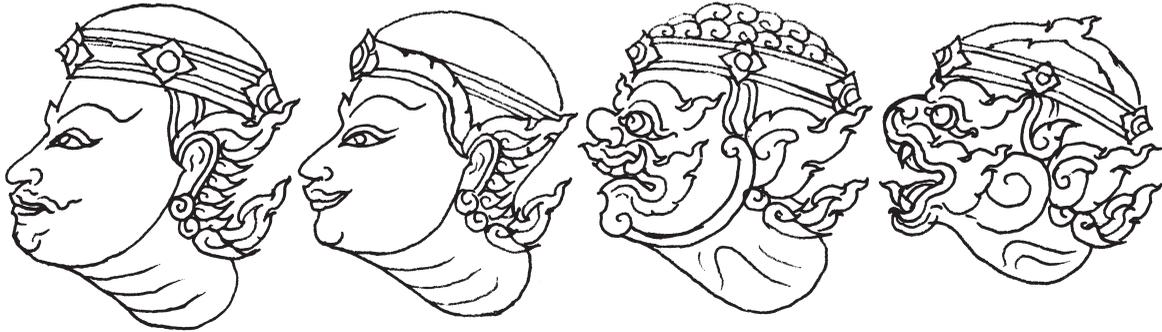
ด้านเฉียง เรียกว่า หน้าเฉียง แสดงใบหน้า ทางด้านเฉียงโดยเห็นตาเต็มทั้ง ๒ ข้าง

ด้านตรง เรียกว่า หน้าอัด แสดงใบหน้า

หน้าต่าง

พระ

นาง

ยักษ์

ลิง

หน้าเสี้ยว

หน้าเจียง

ทางด้านตรง มีใช้น้อยกว่าด้านอื่น

หน้าภาพด้านต่าง ๆ นี้ ผู้ฝึกหัดเขียนภาพเบื้องต้นต้องปฏิบัติเขียนจนเคยชิน และจำได้ว่าแต่ละภาพมีลักษณะรูปแบบเป็นอย่างไร นอกจากนั้นยังมีความหมายต่อการผูกภาพอีกด้วย เพราะแสดงทิศทางให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สิ่งของ และอื่น ๆ ตามเรื่องราวแต่ละตอนที่นำมาเป็นเนื้อหาในการเขียนภาพ เหตุด้วยภาพจิตรกรรมไทยไม่แสดงลักษณะเฉพาะของตัวละครในเรื่องราวต่าง ๆ หรือในวรรณคดี ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นใคร เรื่องใด ก็จะใช้หน้าภาพแบบเดียวกันหมด เพียงแต่เน้นส่วนประกอบให้เป็นไปตามเนื้อหาในแต่ละตอน.

หน้าอุตุเต้า

แผงที่อุตุหรือปิดช่องว่างระหว่างใต้หลังคาตับสุดท้ายกับเต้า แผงนี้อยู่เหนือเต้าจึงได้ชื่อว่า “หน้าอุตุเต้า” มักประดับด้วยลวดลายประเภทเดียวกับลายหน้าบันและลายหน้าอุตุปีกนก เรียกलयที่ประดับแผงนี้ว่า ลายหน้าอุตุเต้า.

หน้าอุตุปีกนก

แผงที่อุตุหรือปิดช่องว่างระหว่างใต้หลังคาตับที่ ๒ หรือหลังคาปีกนกกับช่อระเบียงหรือช่อตรงพื้นที่ร่วมนอก แผงนี้อยู่แนวเดียวกับหน้าบันและหน้าอุตุเต้า หน้าอุตุปีกนกนี้ประดับด้วยลวดลายประเภทเดียวกับลายหน้าบันและลายหน้าอุตุเต้า เรียกलयที่ประดับแผงนี้ว่า ลายหน้าอุตุปีกนก.

๖๙๔

หน้าอุตุเต้าที่อุโบสถวัดกลาง จังหวัดสุพรรณบุรี

หมุดระดับ

ไม้ขนาด ๒.๕ x ๒.๕ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ใช้สำหรับตอกทำระดับเป็นระยะ ๆ ทั่วบริเวณ เพื่อกำหนดความหนาของพื้นคอนกรีต เมื่อใช้ไม้สามเหลี่ยมปาดหรือปรับผิวได้ระดับดีแล้ว ก่อนปูนแข็งตัวช่างปูนจะต้องตอกหมุดไม้นี้ให้จมลงไปก่อนที่จะขัดผิวหรือปูวัสดุอื่นต่อไป กรณีที่ไม่ต้องการใช้ไม้ทำหมุดหรือไม่สามารถใช้หมุดไม้ตอกได้ ช่างจะใช้คอนกรีตกองเป็นหย่อม ๆ แล้วปาดผิวด้านบนให้ได้ระดับเช่นเดียวกับหมุดไม้ เมื่อเทพื้นคอนกรีตแล้วหมุดคอนกรีตนี้จะเป็นเนื้อเดียวกันกับพื้นคอนกรีต.

หมูสี

ดู เบ็ดใช้ ไก่ตอด สลักลวด หมูสี.

หยดน้ำค้าง

ดู เม็ดน้ำค้าง.

หย่อง

ส่วนประกอบด้านล่างกรอบเซ็ดหน้าของหน้าต่างเรือนไทยภาคกลาง กุฎี เรือนต้น หรือตำหนักที่สร้างแบบเรือนไทย หย่องสูงจากขอบบนของกรอบเซ็ดหน้าด้านล่างประมาณ ๑๕-๒๐ เซนติเมตร มีไม้บังคับหย่องอยู่ด้านบนโดยยึดอยู่กับขอบด้านในของกรอบเซ็ดหน้า หย่องมีหลายแบบ เช่น แบบทึบอย่างลูกฟักกระดานดุน แบบแกะสลักหรือฉลุเป็นลวดลายต่าง ๆ แบบไม้กลึงเป็นลูกทรงเล็ก ๆ ติดเรียงกันเป็นแถวเพิ่มความกว้างของหย่อง

การทำหย่องจะช่วยเพิ่มความสูงจากขอบของกรอบเซ็ดหน้า ทั้งนี้เพื่อป้องกันอันตรายจากการพลัดตกหน้าต่าง เพราะถ้าไม่มีหย่อง กรอบเซ็ดหน้าเหนือร่องตีนช้างจะมีความสูงแค่ประมาณ ๖๐-๗๐ เซนติเมตร เมื่อคนยืนและก้มลงอาจพลัดตกจากเรือนได้ นอกจากนี้หย่องยังช่วยเพิ่มความสวยงามด้วยรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นด้วย.

หยาดน้ำค้าง

ดู เม็ดน้ำค้าง.

หรดาล

แร่ชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยธาตุสารหนูและกำมะถัน มีลักษณะเป็นผลึกรูปร่างต่าง ๆ กัน มี ๒ ชนิด

หย่องของกุฎีที่วัดพระทรง จังหวัดเพชรบุรี

คือ

หรดาลกลีบทอง มีสีเหลืองแวววาว บดเป็นผงละเอียดใช้ผสมเป็นน้ำยาในการเขียนลายรดน้ำ หรือเขียนในสมุดไทยดำ เป็นต้น

หรดาลแดง มีสีแดงหรือแดงอมส้ม ใช้เป็นสีทา และใช้ในการทำดอกไม้ไฟ.

หริภุชชัย, ศิลปะ

ชื่อศิลปะแบบหนึ่ง เจริญขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ โดยมีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะพุกามของพม่า ศิลปะหริภุชชัยมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน

สถาปัตยกรรมในศิลปะทวารวดีหรือศิลปะเขมรน้อยมาก ที่สำคัญได้แก่ เจดีย์กู่กุด วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน รูปแบบของเจดีย์องค์นี้แปลกไปจากแห่งอื่นซึ่งอาจเกี่ยวกับการปรับปรุงมาจากอิทธิพลศิลปะพุกามหรือศิลปะลังกา ที่เรียกว่า “เจดีย์กู่กุด” เพราะยอดของเจดีย์หักทลายลง นอกจากนี้ ลักษณะที่แปลกของเจดีย์คือก่อเป็นเรือนชั้น ๕ ชั้น แต่ละชั้นซ้อนลดหลั่น มีพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละ ๓ องค์ รวม ๔ ด้าน เป็น ๑๒ องค์ จึงมีพระพุทธรูปทั้งสิ้น ๖๐ องค์

เจดีย์กู่กุดที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

พระพุทธรูปสมัยทวารวดีมีลักษณะเฉพาะคือ พระพักตร์เหลี่ยม พระเนตรที่ทึบดำค่อนข้างโปน ริมพระโอษฐ์ค่อนข้างหนา บางองค์มีพระมัสสุ ลักษณะพระพักตร์มีผู้สันนิษฐานว่าเกี่ยวกับศิลปะขอมเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ส่วนการห่มจีวรเทียบเคียงได้กับพระพุทธรูปในศิลปะปาละที่ผ่านมาจากศิลปะพุกาม พระพุทธรูปศิลปะทวารวดีชนิดที่เป็นดินเผา ทำโดยหล่อจากแม่พิมพ์ขึ้นก่อนแล้วจึงนำไปเผา ส่วนงานจิตรกรรมของศิลปะทวารวดีไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน.

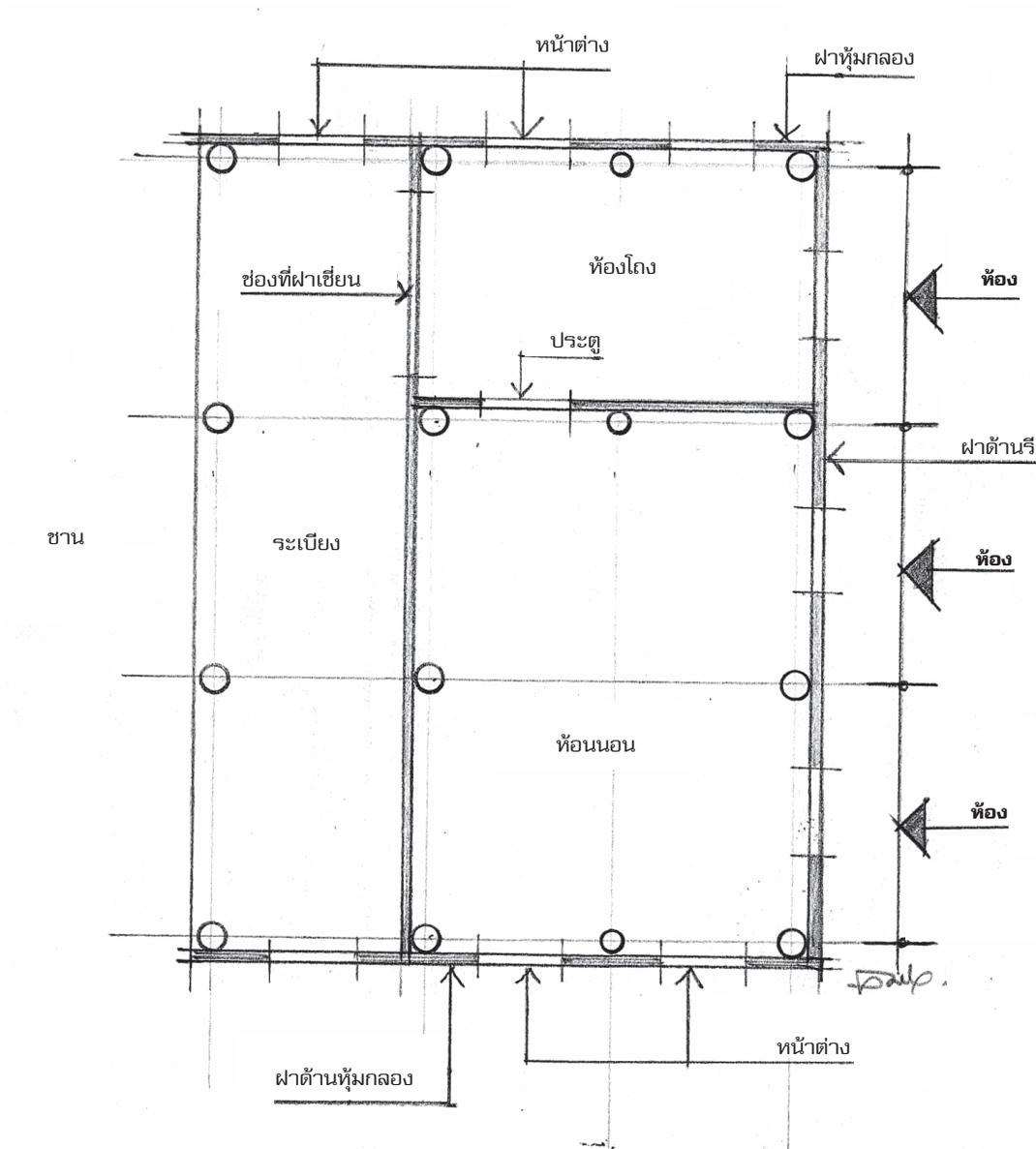
ห้อง

ช่วงระยะระหว่างเสาด้านยาวของอาคารสถาปัตยกรรมไทย หนึ่งช่วงเสาเรียกว่า “หนึ่งห้อง” เช่น เรือนไทยภาคกลางโดยทั่วไปมีเสา ๔ แถว ๓ ช่วง จึงเรียกว่า เรือน ๓ ห้อง อุโบสถหรือวิหารที่มีเสา ๒ แถว แถวละ ๖ ต้น เรียกว่า อุโบสถหรือวิหาร ๕ ห้อง

คำว่า “ห้อง” ในที่นี้มิได้หมายความว่าห้องที่มีฝาล้อมรอบทั้ง ๔ ด้านของอาคารโดยทั่วไป.

ทับเศย

๑. ฝาแบบหนึ่งของเรือนแพและเรือนที่เป็นห้องแถว มีลักษณะเป็นแผงขนาดใหญ่เท่ากับความกว้างของห้อง ทำด้วยวัสดุน้ำหนักเบาเพื่อสะดวกในการเปิดปิด ด้านบนของฝามีบานพับยึดติดกับตัวเรือน เมื่อเปิดจะดันด้านล่างของฝาให้สูงขึ้นแล้วใช้ไม้ค้ำไว้ ทำให้เป็นทางเข้าออกที่กว้างกว่าประตูโดยทั่วไป

ผังพื้นเรือนไทยภาคกลาง

หัวเทียน

ฝาของเรือนในบางท้องถิ่นที่เปิดปิดแบบหับเผย มีทั้งที่เป็นเรือนไม้จริงทั้งหลัง และเรือนผสมระหว่างไม้จริงกับไม้ไผ่แบบเรือนเครื่องผูก โดยมากเป็นเรือน ๓ ห้อง มีขนาดด้านหน้า ๒-๓ ห้อง ตัวเรือนที่ติดกับชานนี้ฝาเรือนจะเปิดปิดด้วยหับเผย เรือนพื้นดินแบบนี้พบที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี.

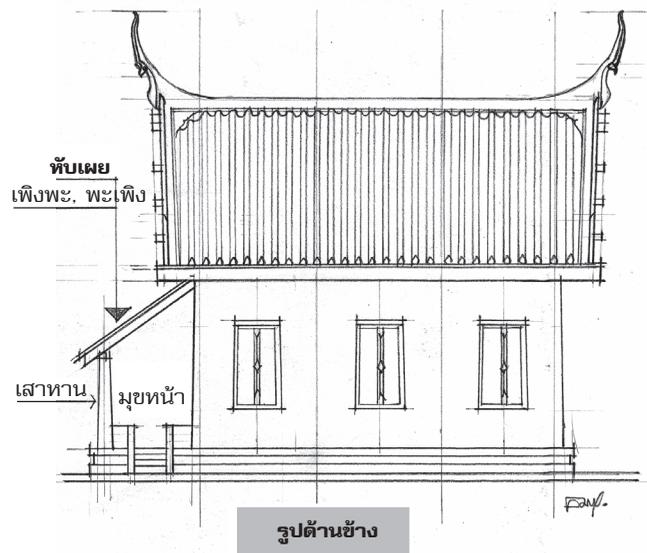
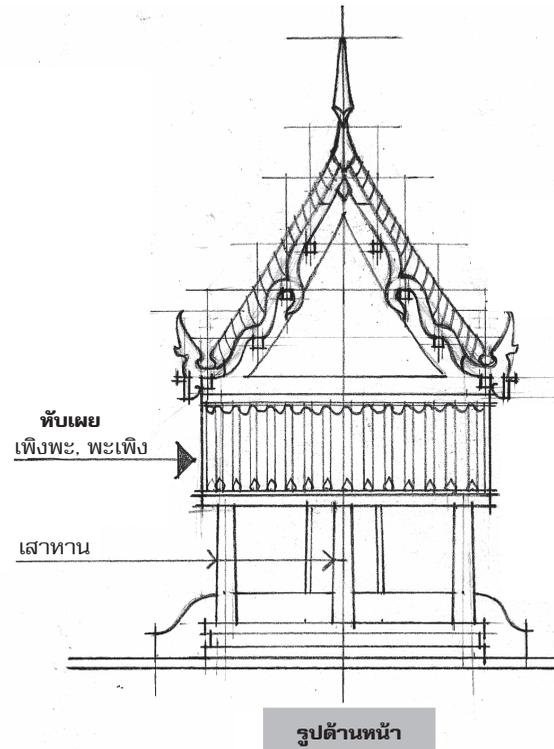
๒. หลังคาแบบเพิงที่อยู่ด้านหน้าของอุโบสถแบบมหาอุด หรืออยู่ทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอุโบสถที่มีมุขหน้าและมุขหลัง หลังคาด้านหนึ่งยึดติดอยู่กับด้านนอกของฝาหุ้มกลองและเทลาดลงมาคลุมส่วนที่เป็นมุข โดยมีเสาลอยหรือเสาหอนรองรับลักษณะที่เทลาดลงมาเช่นนี้เหมือนฝาของห้องแถวหรือเรือนแพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกหับเผยนี้ว่า **จันหับ**

หลังคาหับเผยของอุโบสถบางหลังสันนิษฐานได้ว่าต่อเติมภายหลังเพราะมีซุ้มเสมาอยู่ภายในหลังคาหับเผย ส่วนซุ้มเสมาอื่น ๆ อยู่กลางแจ้งนอกชายคา หลังคาหับเผยนี้บางที่เรียกว่า **เพิงพะ** หรือ **พะเพิง**.

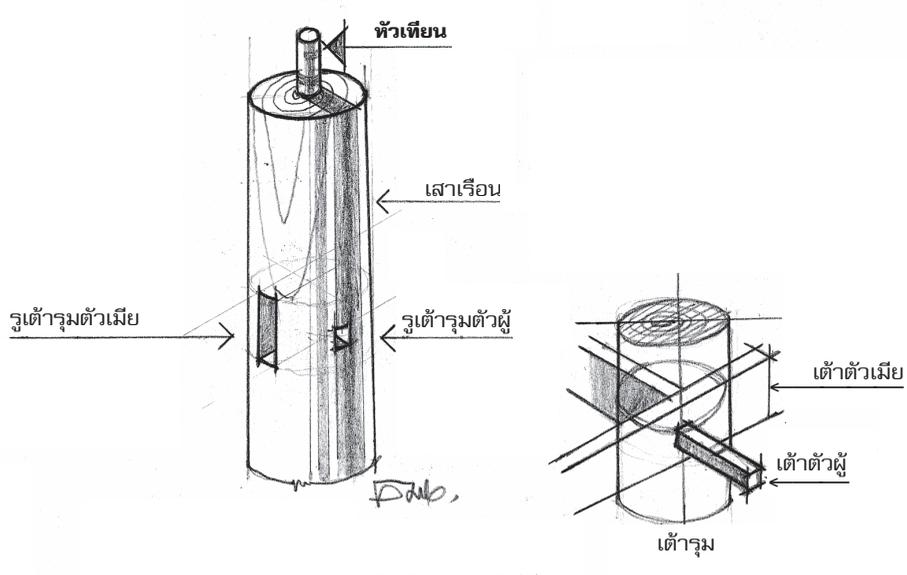
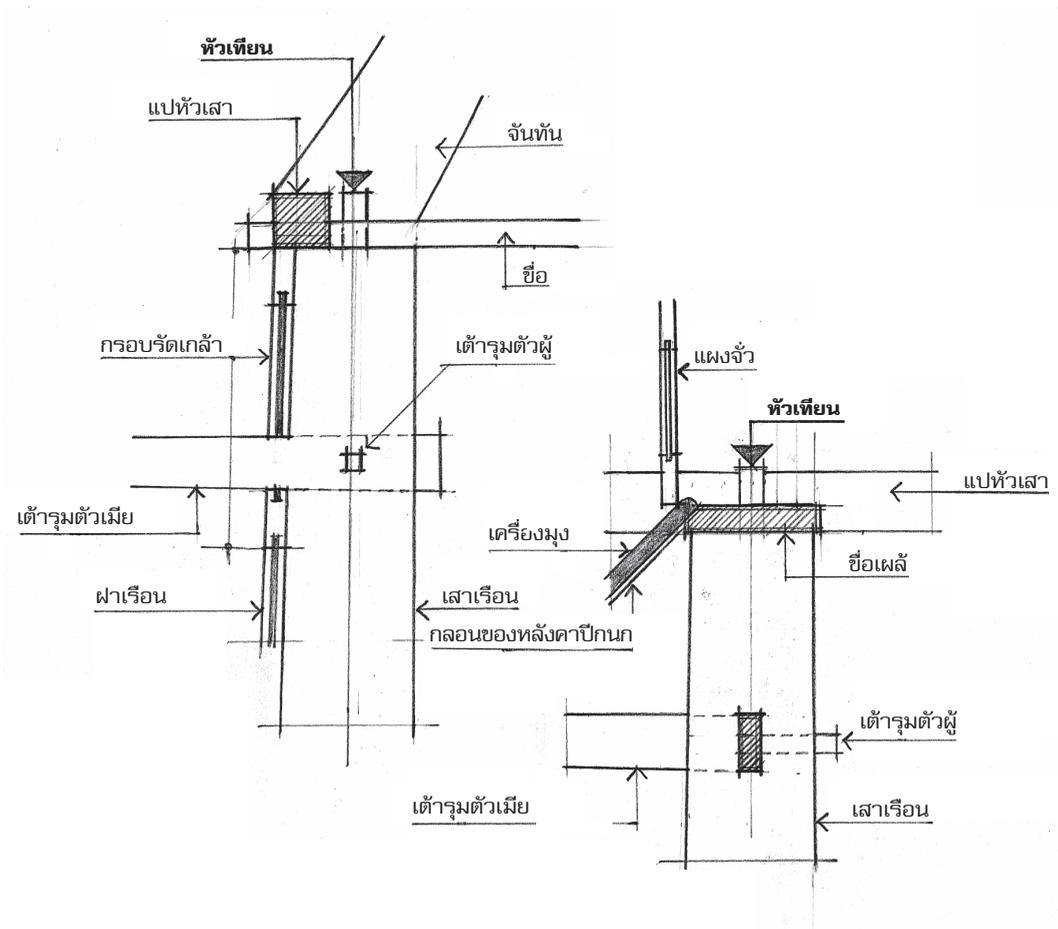
หัวเทียน

ส่วนปลายเสาของเรือนไทยภาคกลางที่ทำเป็นเดือยสำหรับร้อยกับรูที่ปลายซ้อทั้ง ๒ ด้าน เพื่อให้ซ้อยึดปลายเสาให้อยู่ในตำแหน่งที่ต้องการ โดยควั่นเสาให้รอบระยะห่างจากปลายเสาประมาณ ๑๐-๑๑ เซนติเมตร (ประมาณ ๕ นิ้วไทย) แล้วบากทิ้งให้เหลือแกนกลมตรงกลางมีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๔ เซนติเมตร การควั่นหัวเทียนนี้ภาษาช่างปลูกเรือนเรียกว่า **หลั่นหัวเทียน**.

๖๙๘

หลังคาหับเผย

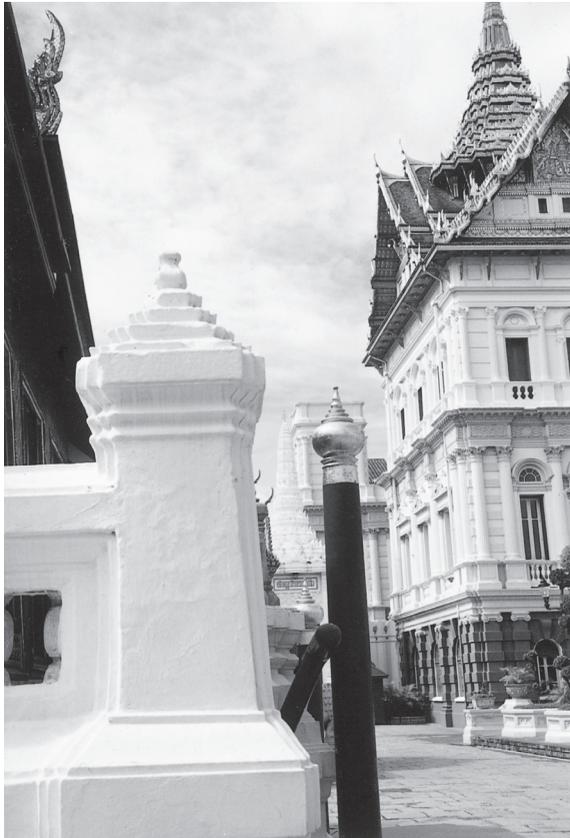

หัวเทียน

หัวเม็ด

หัวเสาแบบหนึ่งเช่นหัวเสาตะลุง ลักษณะคล้ายบัวตูม ถ้าทำด้วยไม้ส่วนมากมีลักษณะกลม ถ้าทำด้วยปูนส่วนมากมีลักษณะเหลี่ยม สันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากหัวเม็ดทรงมณฑป.

หัวเม็ดของเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองและเสาตะลุง หน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ ในพระบรมมหาราชวัง

หัวเม็ดทรงมณฑป

หัวเสาแบบหนึ่งของระเบียงหรือกำแพง มักทำเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเป็นยอดแหลม สันนิษฐานว่าได้เค้าโครงมาจากรูปทรงจอมแหของยอดปราสาท ดูเทียบแล้วทั้ง ๒ คำ จะต่างกันตรงที่ไม่ได้บอกเค้าโครงที่มาของรูปทรง.

๗๐๐

หัสติน, หัสติลิงค์

สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง พบในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นภาพในแผ่นทองคำ ทำรูปตัวเป็นนก หัวเป็นช้าง เมื่อเทียบกับนกหัสตินในหนังสือสมุดภาพสัตว์หิมพานต์สมัยรัชกาลที่ ๓ ของหอสมุดแห่งชาติ ปรากฏว่ามีรายละเอียดผิดแผกไปบ้าง โดยเฉพาะส่วนหัว รูปในแผ่นทองมีหัวเป็นหัวช้างธรรมดา แต่ในสมุดภาพสัตว์หิมพานต์กำหนดให้หัวเป็นแบบคชสีห์ มิงวงมิงาแบบช้าง ปีกและหางคล้ายของจริง

ในตำนานสิงหนวัติกุมารกล่าวถึงประเพณีการเผาศพในเมืองเชียงใหม่ไว้ว่า “ตัวราชครูเจ้า

นกหัสติน

วัดหลวงอนิจกรรมไปแล้ว ใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสดีลิงค์ ส่งสักการด้วยเรือฟางกลางแม่น้ำของ” อธิบายว่าประเพณีการเผาศพคนสำคัญนั้นจะต้องสร้างเป็นเมรุรูปปราสาทตั้งอยู่บนหลังนก ประดิษฐานอยู่บนแพใหญ่ลอยอยู่ในแม่น้ำ และทำการเผาบนแพนั้น

นอกจากนั้นในหนังสือ*เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง* และ*คัมภีร์รกรถกถาธรรมบท* ยังได้กล่าวถึงนกหัสดีลิงค์ ว่าเป็นนกที่มีกำลังเท่ากับ ๕ ช้างสาร.

ห้าง

สิ่งปลูกสร้างขนาดเล็ก มี ๒ แบบ คือแบบที่ยกพื้นสูงพอสมควร มีฝาโดยรอบ สำหรับพักอาศัยในฤดูทำนาหรือเฝ้าข้าวก่อนการนวด เรียกห้างนี้ว่า *ห้างนา* และแบบที่ยกพื้นสูงมากเหนือต้นผลไม้เพื่อจะได้มองเห็นได้โดยรอบ มีฝาแข็งแรง และมีหน้าต่างมีบันไดขึ้นลงอยู่ภายใน สร้างเพื่อใช้พักอาศัยในการเฝ้าสวนในฤดูที่มีผลไม้ โดยมากจะสร้างไว้กลางชนิดสวน เรียกห้างนี้ว่า *ห้างสวน*

นอกจากนี้ ยังมีห้างอีกชนิดหนึ่งสร้างไว้ชั่วคราว โดยการใช้ไม้ขัดเป็นพื้นไว้บนต้นไม้ในป่าหรือชายป่า สำหรับเฝ้าดูเหตุการณ์ในระหว่างสงคราม หรือขัดไว้ใกล้บริเวณเหนือหนองน้ำเหนือดินโป่ง เพื่อเฝ้าส่องยิงสัตว์เมื่อสัตว์ลงกินน้ำหรือกินดินโป่ง.

ทางโตใบเทศ

ลายไทยแบบหนึ่งซึ่งประดิษฐ์จากลายใบเทศ มีลักษณะเป็นก้านขดเครือเถาและช่อกระหนก อยู่

ในรูปทรงของทางสิงโต ที่เรียกว่า *เทศทางโต* ก็มี. (ดู *ช่อลาย* ประกอบ).

ทางปลา

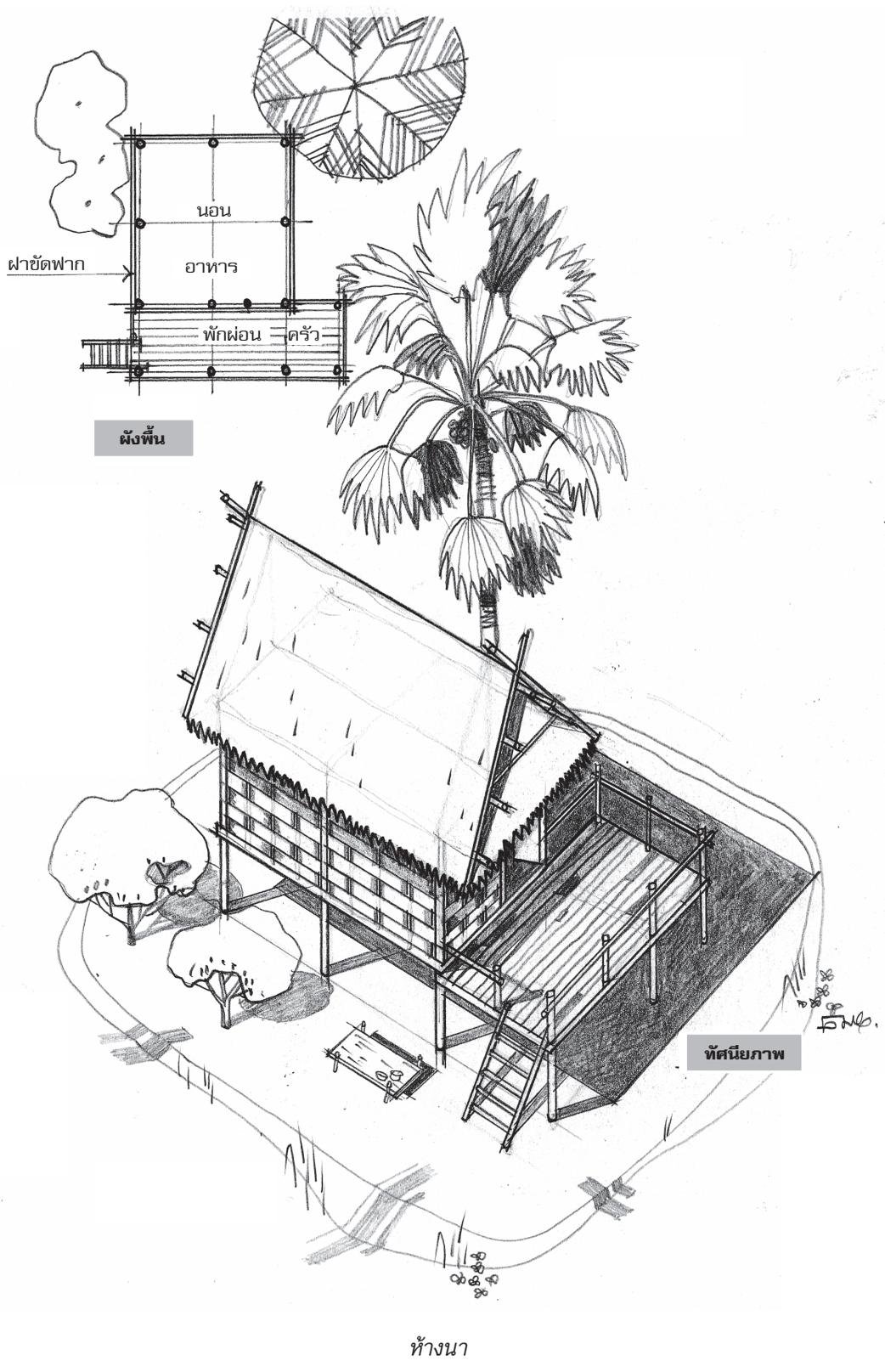
ปลาย่างของบันลมเรือนไทยภาคกลางแบบหนึ่งที่เป็นแบบเรียบ ๆ ตกแต่งให้คล้ายหางของปลา บันลมแบบทางปลานี้มักใช้กับหลังคาเรือนไทยภาคกลางแบบทรงตัวเมีย โดยมากจะเป็นเรือนขยายหลังเล็ก หรือเป็นเรือนชาวไทยมุสลิม. (ดู *บันลม* ประกอบ).

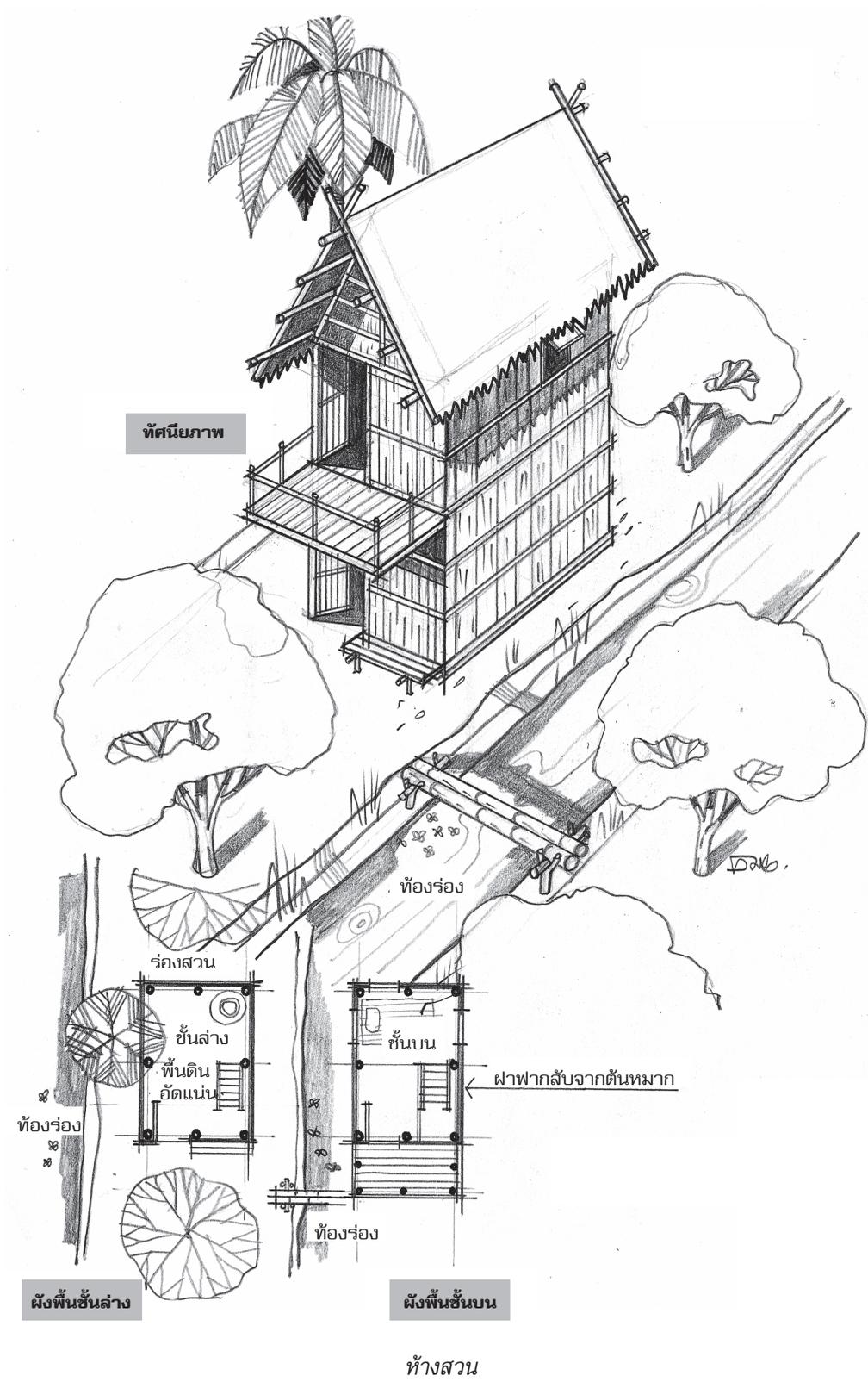
ทางหงส์

เครื่องตกแต่งที่ตรงปลายหรือส่วนล่างของเครื่องปิดเครื่องมุงชนิดรวยระกาและลำยอง ลักษณะ

ทางหงส์

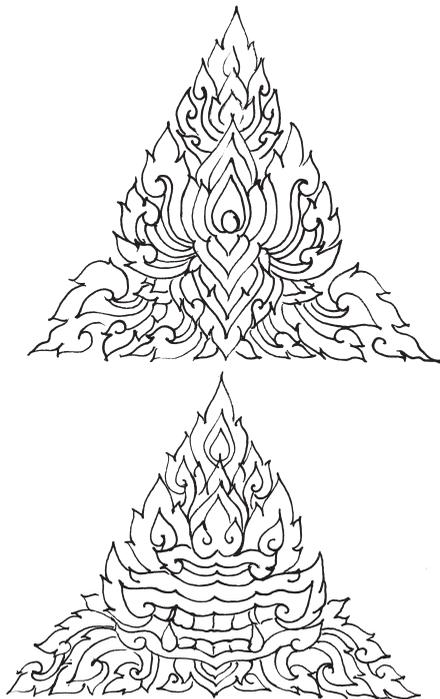

เป็นหัวนาค ๓ หัวเรียงกันหันหน้าไปทางด้านข้างของอาคารสถาปัตยกรรม

ทางหงส์นี้เป็นแนวความคิดของช่างโบราณที่หมายถึงตัวนาคซึ่งเลื้อยทอดตัวลงมาตามหัวแปเมื่อถึงแปหัวเสาก็ชูหัวขึ้น บางคนจึงเรียกทางหงส์นี้ว่า หัวนาค ถ้าทางหงส์หรือหัวนาคเบือนหน้าออกมาทางด้านหน้าจั่วหรือด้านหน้าบัน และแยกออกเป็น ๓ หัว เรียกว่า นาคเบือน.

ห้ามลาย

การกำหนดลายหรือภาพที่มีรูปทรงต่าง ๆ เช่น พุ่มทรงข้าวบิณฑ์ เทพนม หรืออื่น ๆ โดยเขียนไว้ตรงกลางพื้นที่เพื่อให้เป็นจุดสนใจ หรือเป็นที่ออกลายซึ่งเหมือนกันทั้งด้านซ้ายและขวา สิ่งที่เขียนไว้ตรงกลางนี้เป็นเสมือนตัวห้ามมิให้ลายชนกัน.

ห้ามลาย

ทำยन्द์

แผ่นไม้ที่ติดอยู่ช่วงบนของช่องประตูห้องนอนเรือนกาแลของภาคเหนือ แกะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ อย่างงดงาม เชื่อกันว่าทำยन्द์เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายที่มองไม่เห็นไม่ให้เข้าไปในเรือน และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเรือนตามความเชื่อของชาวล้านนาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ คำนี้เขียนเป็น หัมยन्द์ หรือ ทำยन्द์ ก็มี.

ทำยन्द์ที่อยู่เหนือช่องประตู

หินชนวน

ดู ชนวน.

หินดู

อุปกรณ์อย่างหนึ่งสำหรับประกอบการปั้นหม้อ ทำด้วยหินหรือดินเผาเนื้อแกร่งรูปร่างคล้ายดอกเห็ดตูม มีด้ามสั้นสำหรับจับสอดเข้าไปในหม้อที่ขึ้นดินไว้พอเป็นรูป เพื่อหมุนเนื้อดินส่วนที่ตีให้ได้รูปร่างหรือให้เนื้อดินแน่นและเรียบ.

หินดูที่ใช้ในการปั้นหม้อ

หีบดิน

ดู จื่อ.

หูช้าง

เครื่องยึดหรือลึงตักแต่งรูปฉาก เช่น หูช้างของตู้

พระธรรม มักเขียนเป็นลวดลายต่าง ๆ มีทั้งลายรดน้ำและประดับกระจก.

เหม

ส่วนที่อยู่ระหว่างบัลลังก์กับบัวกลุ่มของยอดปราสาทประดับด้วยกลีบซึ่งมีลักษณะคล้ายกลีบขนุนของปรางค์ ช้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น เรียกว่า ชั้นเหม.

เหม

เหมราช

ลัทธิพินทวนต์พวกหนึ่ง รูปหงส์ผสมสิงห์ มีหัวเป็นหงส์ ตัวเป็นสิงห์ เท้ามี ๔ นิ้ว เล็บยาว ในหนังสือสมุดภาพลัทธิพินทวนต์สมัยรัชกาลที่ ๓ ของหอสมุดแห่งชาติ กำหนดให้พื้นตัวสีหงเสน.

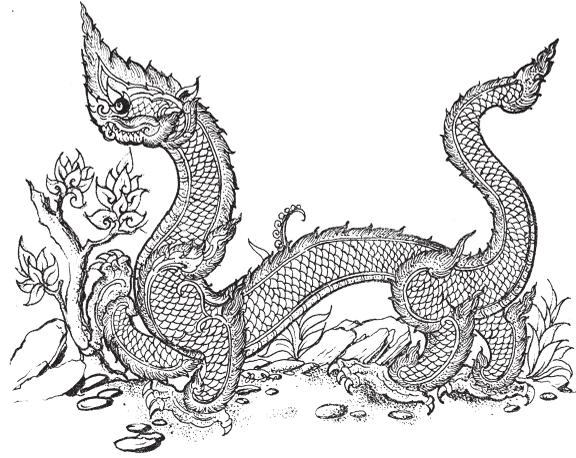

เทมราช

เทรา

๑. สัตว์หิมพานต์พวกหนึ่ง ลักษณะเป็นรูปนาคผสม มังกร คือมีหัวและตัวเป็นนาค มีเท้าและหนวด เป็นมังกร บางทีเรียก *เทราพต*.
๒. เครื่องตกแต่งตรงส่วนปลายของแนวปูนทลป หรือปลายสันตะเข้ ส่วนปลายงอนขึ้นเป็นมุม ๔๕ องศา แล้วตกแต่งให้เป็นหน้าคล้ายหน้าของเทรา นิยมใช้ประดับตกแต่งเช่นเดียวกับนาคปัก

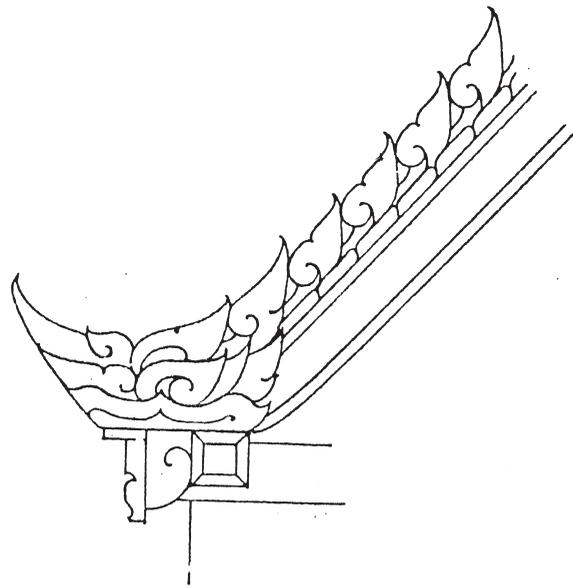
นอกจากจะทำเทราที่ตรงส่วนปลายของสัน ตะเข้แล้ว ในหนังสือพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาค ดัน ของพระพรหมพิจิตร ยังตกแต่งรูปเทราที่ส่วน

เทรา

ปลายของรอยระกาแทนหางหงส์ด้วย โดยเรียกว่า *รอยระกาเทรา*

เทรานี้บางครั้งนำไปออกแบบเป็นส่วนประดับที่เชิงบันได ส่วนประกอบของกรอบซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง และกันสาดด้วย.

รอยระกาเทรา

เหลือง, สี

สีหลักสีหนึ่งที่ใช้ในงานศิลปกรรมไทย ได้มาจากธรรมชาติ เช่น

ทรดาล ได้จากแร่มีลักษณะเป็นผลึก เมื่อนำมาบดให้เป็นผงละเอียดจะมีสีเหลือง ใช้ในการเขียนลายรดน้ำ และใช้เขียนในสมุดดำ เป็นต้น

รง ได้จากยางของต้นรง มีสีเหลือง หากผสมผงบรอนซ์ทองจะให้สีเหลืองทอง มักใช้ในงานลงรักปิดทอง เขียนลายรดน้ำ

ดินเหลือง ได้จากการนำดินเหลืองมาผสมน้ำ กรองจนได้แต่เนื้อดินบริสุทธิ์สีเหลือง ตากให้แห้งแล้วบดละเอียดเป็นฝุ่น ใช้ในงานจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น. (ดู *ทรดาล รง และ ยางไม้* ประกอบ).

ไหมทอง

ดู *ทองแสง*.